

med dobje

XX - 1984 - 1/2

POEZIJA IN PROZA: JOŽE CUKALE (INDIJA), DOLGA JE POT * VLADIMIR KOS (JAPONSKA), TRI POVESTICE (17) * MILENA MERLAK (AVSTRIJA), PESMI (32) * FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), VRATA (40) * VLADIMIR KOS (JAPONSKA), PESMI (69) * ANDREJ ROT (ARGENTINA), POT SKOZI NOČ (72) * FRANC BUKVIČ (ZDA), Stres (80) * TED KRAMOLC (KANADA), ČRNI PES (124).

R|A Z P R A V E: VINKO BRUMEN (ARGENTINA), NAŠI NAGLAVNI GREHI (3) * MILAN KOPUŠAR (ZDA), KRISTUS SMISEL ZGODOVINE (34) * LEV DETELA (AVSTRIJA), IDEJNO-ESTETSKE IN RAZVOJNE RAZSEŽNOSTI SLOVENSKEGA ZDOMSKEGA USTVARJANJA (50), VINKO BRUMEN (ARGENTINA), PISMA O SLOVENSTVU IN SLOVENŠČINI (96) * AVGUST HORVAT (ARGENTINA), RAZMIŠLJANJA MED POTOVANJEM V TUJINI (115).

Z A P I S I: ANDREJ ROT (ARGENTINA), IZID LITERARNEGA NATEČAJA V SPOMIN V.V.V. PIPPA (128) * ANDREJ ROT (ARGENTINA), NAGRADNI NATEČAJ SKA ZA RAZPRAVE IN ESEJE (131) * LADISLAV LENČEK (ARGENTINA), O NASTAJANJU BUKVIČEVEGA ROMANA „VOJNA IN REVOLUCIJA“ (134).

KRITIKE: LEV DETELA (AVSTRIJA), TRI KNJIGE ŽIVLJENJA KOROŠKE SLOVENSKE PESNICE MILKE HARTMAN (143) * FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), CELOVŠKI ZVON (147) * TONE BRULC (ARGENTINA), KNJIGE IN REVIFE (152).

V KASTELJANŠČINI: VINKO RODE (ARGENTINA), BORGES (157).

KRONIKA: KULTURNI VEČERI SKA v BUENOS AIRESU V XXX. SEZONI (160).

entresiglo

M E D D O B J E

Splāšnokulturna revija

1 9 8 4

Letnik XX

Št. 1/2

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

GLAVNI UREDNIK FRANCE PAPEŽ. ČLANI UREDNIŠKEGA KONZORCIJA: ALOJZIJ KUKOVICA, MIRKO GOGALA IN JURE VOMBERGAR (KOT VODJE FILOZOFŠKEGA, TEOLošKEGA IN LIKOVNEGA ODSEKA), TINE DEBELJAK, LADISLAV LENČEK TER ANDREJ ROT, KI ODGOVARJA ZA REVIZIJO PRED OBLASTMI.

Načrt za ovitek: arh. Božidar Bajuk

NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, 1407 BUENOS AIRES, ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji. Spisi s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 117. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan v novembru 1984.

Tisk tiskarne Editorial Baraga, Colón 2544, Rem. de Escalada, Bs. Aires, Argentina,

Editor responsable: Andres J. Rot.

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 259299.

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de noviembre de 1984, en los Talleres Gráficos Editorial Baraga del Centro Misional Baraga.

CORREO
ARGENTINO
586

CONCESION 7806

TARIFA REDUCIDA

JOŽE CUKALÉ

DOLGA JE POT

My beloved dwells in me
I am happy as few can be.
For your love I shall sacrifice
All the wealth of my youth.

MIRABAI

Od jutra do večera,
iz luči v mrak,
od razuma k srcu,
je kakor senca palm,
ki na večer se pomikajo proti vzhodu.

I

Zakaj si prižgal ta plamen
in me pognal na morje
odprto vetrovom? Razvnel se je
v požar, kdo ga pogasi?

V srcu požara
strmi smrt brez umiranja,
morda je tukaj začetek vsega?

II

V teh žametno modrih vodah
spi grožnja globin –
križ.

Potapljam se v ta paradiž
neznanega...

III

Oblaki so pogasili
vse luči neba.
Ah nič naju ne loči,
ne Tvoja ljubezen,
ne moja tema.

Tiho pada dež
na rastoči up
ranjene zemlje.

Semena čakajo, pogreznjena
v rodovitne sanje.

Tiho pada dež
v to črno morje,
kdo mu premeri globine?

V daljavi ropočejo mlini,
njih dišeči šumot
poslušajo moje tišine.

IV

Mirabai poje,* da nima
na svetu drugih bogov kot Krišna.
Odpusti ji, če ta napor srca
zamenja za Tebe, Kriste!

Vsak kdor ljubi, je nor,
med njimi smo vsi, ki ljubimo Te v globinah.
Morda je Mirabai odkrila zakopano resnico
v zlatokopu Tvojih še neobrušenih diamantov...?

* Mirabai je pionirka indijske poezije,
pri kateri se že stoletja učijo indijski poeti.

V NAŠI NAGLAVNI GREHI

1.

Naglavne grehe, potem poglavitne grehe smo nekoč imenovali duševne drže, ki so vir mnogih grehov. Od teh smo naštevati sedem: napuh, lakomnost, nečistost, nevoščljivost, požrešnost, jeza in lenoba. To niti niso grehi v natančnem pomenu besede, zato jih po sv. Tomažu pravilneje imenujemo grehote. Grehi so namreč neka dejanja, s katerimi kršimo božjo voljo in nravni zakon. Lenoba, da navedemo en sam primer, pa seveda ni nikako dejanje, je neka drža, v kateri se lahko spočno razni grehi, zlasti grehi opuščanja. Tudi ni nujno, da bi takih grehot zmeraj poznali in naštevati sedem: poleg omenjenih lahko odkrijemo še druge take drže, ki povzročajo ali vsaj dopuščajo grešne storitve ali opustitve.

Poznamo tudi takim grehotam nasprotno drže in jih imenujemo vrline ali kreposti, tudi čednosti. Te so v nasprotju z grehotami gredice, na katerih brstijo in rastejo dobra dela, ki so nasprotja grehov. Primerneje bi morda bilo, da bi več govorili o krepostih, ki nas usposablajo, da delamo dobro, šele nato o grehotah, ki nas pri tem ovirajo, saj je glavno nravno pravilo, da delajmo dobro in potem da se varujemo hudega. Naša glavna naloga je torej prav živeti in ravnati, pri tem pa paziti, da ne zdrsnemo s prave poti na spolzka tla grehot in pregreh, na pot v pogubo. A tudi če bi hoteli govoriti predvsem o krepostih, ne bi mogli prezreti, da se tudi te lahko pokvarijo in sprevržejo v grehote, zlasti če izgubijo pravičen stik s stvarnostjo.

2.

V tem spisu nameravamo govoriti o naših naglavnih grehih. O tem namenu pa je potrebnih nekaj pripomb. Nimamo namena razpravljati, kako je z nami z ozirom na klasičnih sedem naglavnih grehov. Pokazati bi hoteli nekatere osnovne npravne drže, iz katerih klije marsikako zlo ali vsaj nepravilnost med nami. Ker smo videli, da so kreposti pomembnejše kot grehote, bomo skušali opozarjati tudi na kreposti, ki jih razne grehote šibijo in uničujejo.

Govorili bomo o naših grehotah, ker mora vsak poskus poboljšanja začeti pri nas, pri posameznikih in pri skupnostih, katerim pripadamo. Res je lažje videti smeti na drugih kot kamne na sebi. A zveličali se bomo le, kolikor bomo mi postali dobri in ne kolikor so drugi morda slabši. Ko govorimo o nas, menimo v tem spisu seveda Slovence, posebej slovenske zdomce in še prav posebej slovenske izseljence v Argentini, kjer živimo in se poznamo. Nočemo pa trditi, niti namigovati, kakor da bi te grehote bile le naše.

Morda bi se komu zdelo, in take glasove smo že slišali, da pomeni tako ravnanje slabitev nas samih, ali da je bolj kot kritika naših slabosti potrebna spodbuda za dobro. To je gotovo res. Zato bomo tudi to skušali storiti. Vendar ne moremo mimo razpravljanja o naših slabostih. Saj bi samo poudarjanje vrlin, ki jih imamo ali naj bi jih imeli, lahko vodilo k nekemu blaženemu zadovoljstvu, češ saj smo dobri in boljši od drugih, kar je tudi ena od grehot, ki se jih moramo varovati. Če smo po človeško nagnjeni k taki misli, je treba pokazati, da popolni nismo in da se moramo v marsičem poboljšati.

Res pa je, da je taka kritika rada boleča, morda je vedno boleča, a je kakor operacija, ki boli, vendar rešuje življenje. Kritika je potrebna, da nas drži pri pravem, pa tudi, da nas usmerja in vrača k dobremu, kolikor smo se morda od njega oddaljili. Naše razpravljanje sicer noče biti toliko kritika kakor obrnitev pogleda v zrcalo, v katerem moremo opaziti gube in pege, ki jih lahko odpravimo ali vsaj omilimo. A četudi bi to bila kritika, moramo reči, da je tudi ta v življenju potrebna, brez nje ni napredka. Seveda pa mora tudi kritika biti pravilna in je tudi res, da se marsikdaj oddaljuje od tega, kar bi morala biti. To se dogaja, kadar kritik svoje naloge ne jemlje dovolj resno, ker ni umsko ali нравno dorasel temu, česar se loteva, kadar resne napore opravlja s posmehom, z obtožbami, ki jih ne utemeljuje, kadar podtika in graja slabosti, ki jih v ocenjevanem delu ali ravnanju ni in podobno. Jacques Maritain pravilno meni, da je treba tudi nasprotna dela in mnenja, celo kadar so zares kriva, jemati resno in spoštljivo.

3.

Kot je vedel že Aristotel, smo ljudje družna ali družljiva bitja, to je, po naravi taki, da se radi družimo z drugimi in najbolje živimo v družbi ali skupno s soljudmi. V družbi z drugimi najdemo spodbude in opore za boljše in pravilnejše ravnanje in življenje. Žal lahko najdemo tudi ovire za tako življenje in celo spodbude za nasprotno, za hojo po stranpoteh. Eno in drugo pa je v družbi, ker so udje kot posamezniki in kot manjše združbe take težave in spodbude vanjo vnesli. Zato moremo pri njih iskati vire družbenih kreposti in njenih grehot. Ko tedaj želimo kreposti očvrstiti in grehote izboljšati, moramo začeti pri sebi. Pri sebi pa pomeni, tako pri vsakem posamezniku kakor pri lastni skupini.

Prva, osrednja in največja družbena krepost je ljubezen. Bistvo te je v volji, iskati dobro, delati dobro, hoteti in storiti največje možno dobro vsakomur. Katero je to dobro, morda res čutimo po zdravem nagonu in nepokvarjeni naravni vesti. A oboje marsikdaj ne pride do izraza, ker ju z ljubezni nasprotnimi grehotami dušimo. Zato moramo dobro skrbno iskati, truditi se, da ugotovimo, kaj je pravo dobro in da ga tudi uveljavimo. Vsakdo se mora za to truditi. A ta vsakdo je le eden, je šibak in zmotljiv, utegne iskano dobro pravilno ugotoviti, lahko pa ga zgreši. Zato mu je v pomoč, če lahko računa s tem, da mu bodo drugi pri tem pomagali. Za to pa mora biti odprt do njih in za njih, razumevajoč njihova mnenja in njihove napore. Tudi to od njega terja ljubezen, ki je osnovna vez družbene enotnosti. Proti njej greši, jo slabi in ovira vse, kar moti ali preprečuje medsebojno zaupanje in pomaganje. Kot tako bi lahko omenili marsikako grehoto, ki je nismo prosti. Omenimo naj le našo zaprtost vase, osebno in družno, nekak zastor, ki ga razpenjamo med seboj in drugimi, ki je lahko le neka duševna drža, lahko pa tudi gost splot predsodkov, zlasti o soljudeh, o njihovih namenih in dejanjih. Ta zaprtost bodi prvo, pri čemer se bomo v tem razpravljanju ustavili.

4.

Nam kot posameznikom in našim skupnostim ali celotni skupnosti se rada očita neka zaprtost. Tak očitek moremo slišati od neslovenskih sodeželanov, pa tudi od lastnih rojakov, ki živijo v tesnejšem stiku z neslovenci. Pomeni pa, da se preveč držimo stran od drugih, da se preveč zapiramo v lastne družine in skupine, da se upiramo zlasti stikom, ljubeznim in zakonom naših otrok z drugorodci, da ne prevzemamo funkcij v ustanovah, ki niso slovenske, pa da podcenjujemo vse, kar ni zraslo med nami, zlasti kadar je različno od tistega, kar menimo in delamo mi.

Očitek je upravičen, če morda ne kot očitek, pa vsaj kot ugotovitev. Saj res mislimo in delamo tako. Do neke mere ima tako ravnanje svoj smisel: cenimo, morda bolj nagonsko kot zavestno razumsko, svojo narodno in kulturno posebnost in jo skušamo ohraniti; menimo, da smo prinesli s seboj vrednote, katere bi bilo škoda izgubiti; vsaj od začetka smo računali s povratkom v domovino ter zopetno vključitev vanjo, za kar bi morali ostati Slovenci in po našem mnenju taki Slovenci, kakršni smo bili, ko smo zapustili domovino. Če upoštevamo še, da smo po prehudih udarcih usode biti vsi razboleli ter smo to morali prej preboleti, potem je pač več ko razumljivo, da smo se zaprli vase in v svoje skupnosti.

Do neke mere je tedaj upravičeno in je bilo kar potrebno, da smo se trdno držali svojih narodnih in kulturnih izročil in se varovali vsega, glede česar smo se balj, da bi jih moglo slabiti... Vendar včasih le pozabljamo, da ne živimo več v svoji stari domovini in je naša usoda povezana z usodo prebivalcev dežel,

kamor smo prišli in kjer smo se ustanovili ter so tako dobesedno postale naše nove domovine. To pomeni, da nismo le upravičeni od njih sprejemati, kar nam dajejo, zlasti delo in kruh, marveč smo dolžni tudi pomagati, da bodo te dežele napredovale, da bodo imele čim več dela in kruha, da se bodo tudi duhovno čim bolj dvignile. To velja še bolj sedaj, ko že več kot četrto stoletje živimo tukaj, ko je večina udov naših skupnosti že tukaj rojena in vzgojena in se bi težko kdaj vrnila tja, odkoder smo mi prišli. Z njimi smo dolžni tudi mi storiti vse, da bo čimbolj napredovala naša nova in njihova prava domovina, njihova edina prava domovina, saj prejšnja je za njih le domovina njihovih staršev. Dolžni so ji neko spoštljivost, niso pa dolžni zaradi nje zanemarjati svojih dolžnosti do svoje prave domovine, v kateri edino morejo doseči tudi sami svojo polnost, ker iz nje rastejo in le v njej lahko najdejo področja, na katerih morejo postaviti vsak svojega celega moža.

Razen tega, če smo prinesli s seboj vrednote in vrline, za katere menimo, da jih je dobro in potrebno varovati in ohranjati, pa če še menimo, da jih kulturno okolje nove domovine ne vsebuje ali dovolj ne ceni, tedaj se moramo potruditi, da bodo našle veljavo tudi v novi domovini, tedaj moramo delati, da z njimi prekvasimo njeno kulturo, ne pa, da jih hranimo konzervirane in trdno zaprte v naših družinah in domovih. Prizadevanje, da s svojo kulturo oplodimo kulturo nove domovine, je sestavina kulturne integracije, o kateri sicer včasih govorimo, pa se je nekako bojimo in branimo. Ogibamo se že same besede, ne le dejstva.

5.

Naša zaprtost vase pa ni le plod in morda sploh ni v glavnem plod naše skrbi, da ohranimo svoje narodne in kulturne posebnosti in vrednote. Saj nismo zaprti samo v razmerju do tujerodcev, tudi med seboj, kot posamezniki se zapiramo vsak vase. Kakor se včasih zdi, da bolj podcenjujemo in odklanjamo posebnosti in vrednote tujerodcev, kot pa zares cenimo lastne, tako tudi v osebnih razmerjih med seboj marsikdaj odločneje zavračamo mnenja in ravnanja sorojakov, kakor pa se trudimo, da bi se sami dokopali do čim boljših, čim pravilnejših. Težko razumemo, da drugi smejo misliti in ravnati nekoliko drugače kot mi in da imajo pri tem lahko prav tako prav, kot ga imamo mi. Še manj nam je umljivo, da utegnejo kdaj imeti celo bolj prav. Ne moremo razumeti, da nihče ne pozna in je še manj gospodar vse in popolne resnice ter v svojem ravnanju in dejanju ne uveljavlja vsega in popolnega in edino pravilnega prav ter je zato mogoče več drugih enako upoštevanja vrednih in dovoljenih resnic in prav. Vso resničnost in ves prav, pa edino resničnost in edini prav pripisujemo le temu, kar sami mislimo in delamo, tudi kadar se do tega nismo priborili z zaresnim iskanjem in naporom.

Zato je naša izdavna podedovana nečednost nepripravljenost ali nerazpoložljivost za dialog, kratko naša nedialogičnost. Spominjam

se, kako je bilo, ko je Cerkev z drugim vatikanskem cerkvenim zborom začela več govoriti o dialogu, ko je začela bolj poudarjati njegov pomen in njegovo vrednost, kak odpor je pri nas nastal ne le proti poskusu kakega dialoga, marveč celo proti besedi sami. Saj smo vedeli in vemo, da marsikdaj dialog ni mogoč ali ne primeren, toda odklanjanje vsakega dialoga sploh je bila zabloda. Res so bile zanjo odgovorne tudi nekatere zunanje ali zgodovinske okoliščine, zlasti strah, da bi kdo z dialogom z vladalci v domovini skušal slabiti naš odpor proti vladajoči ideologiji in njenemu režimu. A vzrok je bil tudi v nas, v neumevanju ali v nemoči umeti, da v dialogu ne gre za kako priznavanje ali sprejemanje mnenj, naukov ali dejanj, ki so nepravilna in kolikor so takšna, marveč za iskanje boljše, popolnejše pravilnosti naših in tujih spoznanj in ravnanj, kolikor smo eni in so drugi za to razpoloženi. Še manj je šlo za to, da pričnemo z dialogom z našimi političnimi nasprotniki doma. Toliko drugih možnosti in potreb dialoga je, na katere največkrat niti ne mislimo. Dialog med nami samimi in dialog s tujerodnimi sodeželani je za nas nujna potreba.

Razlog za našo nedialogičnost je torej predvsem v nas samih. Že hiter in površen pogled v našo preteklost nam pokaže, kako radi smo se delili med „naše“, prave, in druge, ki niso bili pravi. Včasih smo za dobro in pravo imeli nekaj celo ne zato, ker smo to ugotovili, marveč le, ker so drugi mislili in ravnali drugače, zavračali smo marsikaj tudi le zato, ker so to cenili ali delali drugi, to je nepravi, ker ne-naši. Ob odporu proti marsičemu, kar nam je prinesel drugi vatikanski cerkveni zbor, smo slišali tudi, da je v katolištvo vnesel neke protestantske posebnosti ali značilnosti. To da je bilo napačno, ker da je bilo domače protestantom; nismo se niti vpraševali, ali ne bi morda vendar tudi kako pri protestantih ohranjeno izročilo utegnilo biti pravilno.

Glavni vzrok nedialogičnosti je v lastni kulturni šibkosti. Šibke duše se bojijo vsakega duhovnega prepričanja, bojijo se, da bi se jim podrlo vse, kar imajo za pravo in dobro, če bi se tudi le v kaki nadrobnosti pokazalo, da je potrebno poprave. Krepke duše se ne bojijo odpreti svetu, vedo, da jih stik z njim more obogatiti. Pesnik Oton Župančič je imel prav, ko je nekomu, ki mu je odrekel domovino, odgovoril: „Jaz sem globokih korenin, vem, da sem svoje zemlje sin, zato se ne bojim daljin.“ Kdor ima globoke korenine, kar bi se v našem primeru reklo, kdor ima trdne razloge za svoja prepričanja in močne nagibe za svoja ravnanja, temu se ni treba bati spoprijemov z drugačnimi mnenji in dejanji. Če kljub temu, da je osebno gotov pravilnosti svojih misli in del, vendar ni slepo zaverovan vase in v svoj prav, mora računati z možnostjo, da ga srečanje z drugačnostjo prisili h kaki popravi. A ker ima globoke korenine se take poprave ne boji, jo zna sprejeti in se z njo okrepiti. Tistega, ki ima plitve korenine, lahko omaje ali celo izruje vsaka sapica, ki pride od drugod in iz drugačnosti.

Ni prav, da se ogibamo razgovoru med nami samimi, saj more le razčistiti in zato okrepiti naše nazore, če so zares pravilni. Prav tako se ne bi smeli bati razgovora s tujerodci, posebno še zato, ker z njim živimo, z njimi delimo usodo. Če ob njihovi drugačnosti zares in upravičeno spoznamo, da imajo tudi oni svoj upravičeni prav, to ne pomeni, da mi zato nimamo prav; pomeni le, da se z obojim prav mi in oni moremo povzpeti do višjega ali polnejšega prav, da moremo pri tem oboji pridobiti. Kolikor pa mislimo, da imamo mi v čemerkoli bolj prav, da imamo kake vrednote, ki pri njih niso tako cenjene, nam je še posebej potrebno, da z njimi njih seznanimo, česar ni mogoče storiti brez dialoga z njimi, zgolj teoretičnega, v razpravljanju, kakor praktičnega, v sodelovanju. Če se bo tako v deželi karkoli zboljšalo, bo to boljše za njih, pa tudi za nas.

6.

Naša nedialogičnost je izrastek, divji izrastek naše šibkosti, duševne in duhovne. O tem pričajo še nekatere druge naše posebnosti in slabosti, nekateri pojavi pri nas. Na prvem mestu moramo omeniti našo tako imenovano načelnost. Načela pravilno imenujemo neke misli, sodbe, smernice ali merila, ki naj vodijo naše mišljenje in življenje. Ni tedaj načelo vsako naše mnenje, vsak naš nazor, marveč, kot smo rekli, le neke vodilne in usmerjevalne sodbe. Take nas morajo voditi, a morajo biti zares pravilne, saj nas sicer ne morejo prav voditi; zmotna načela morejo voditi le v zmote in zlo. Zato moramo skrbno paziti, da so naša načela zares pravilna, moramo dobro razbirati in tehtati razloge za njihovo pravilnost. Tudi moramo paziti na njihovo zaresno načelnost, to se pravi na njihovo kategorijo, da ne bomo vseh svojih muh imeli za načelo in jih z vso silo branili, da ne bomo načelnosti zamenjavali s trmo.

Prav v tem pa je ena naših napak. Vsako svoje mnenje, še tako prigodno, včasih povsem slučajno, porojeno iz posebnih okoliščin ali doživetij, razglašamo za načelo, mu podrejamo vse svoje mišljenje in življenje, in kar je še huje, hočemo, da se mu pokori tudi vse mišljenje in življenje drugih. Saj je razumljivo, da se je komu kak doživljaj zarezal tako globoko v dušo, da skozenj gleda in sodi vse, preteklost, sedanjost in prihodnost. Nočemo tajiti ne zmanjševati sile takih usodnih doživetij, vendar moramo vedeti, da so iz njih spočeti nazori lahko precenjeni, lahko se jim pripisuje večja teža, ne le za lastno življenje tistega, ki jih je doživel, tudi za življenje kake skupnosti, kot bi jo v resnici smeli imeti.

Včasih ali celo marsikdaj je osnovni razlog kakega našega vrednotenja celo negativen. Smo za nekaj predvsem zato, ker smo proti nečemu drugemu. Ko bi morala biti korenina našega ravnanja ljubezen do dobrega, pa je to v resnici ali vsaj bolj sovražstvo do zlega, kakor ga umevamo. Tedaj je naše vrednotenje zastrupljeno v korenini.

Pa so še drugi dejavniki, ki dajejo nekim prepričanjem pomen in težo pravih načel, čeprav to niso. Sem spada naša pretirana vera v avtoritete. Nekoč je pri nas veljalo za sveto in nepreklicno, kar so „gospod rekli“, in to je bilo do neke mere upravičeno in celo zaslužno, dokler je duhovnik bil edini usposobljeni voditelj ljudstva. To pa je prenehal biti, zlasti ne more več voditi v vseh razsežnostih življenja. A poleg njega se je pojavilo mnogo drugih „gospodov“, ki si prav tako lastijo pravico, da za vse druge sodijo in usmerjajo življenje, pa za to nimajo niti zgodovinske legitimacije. Da ti razni gospodje povedo svoje mnenje, je prav. Napačno je, kadar hočejo, da jim drugi slepo sledijo, kadar poleg svojega ne trpijo drugega, še manj drugačnega mnenja, kadar nočejo dialoge, svoje sodbe razodevajo tako, da jim sploh ni mogoče oporekati. Njihove žrtve so predvsem tisti, ki so v svoji duhovni preproščenosti ali krivi discipliniranosti navajeni, da vse, kar slišijo, imajo za trdno resnico, ki se ji je treba brezpogojno in brez lastnega premisleka ukloniti. Tudi tako nastajajo načela, ki niso načela.

Napačna načelnost pa je lahko tudi v tem, da smo nekoč, mi sami ali prednamci zavzeli neko stališče in tedaj nismo mogli drugače, sedaj pa vztrajamo pri njem, ne da bi se vprašali, ali je že tedaj bilo najboljše ali celo edino pravilno (to se pravi, da je izčrpalo vso pravilnost), še manj, ali je pravilno tudi danes, v sedanjem položaju, ki je lahko drugačen.

7.

Razni „gospodje“ ali voditelji, kot jih (lahko?) tudi imenujemo, si dovoljujejo take svoboščine, ker so prav tako zaverovani v svoj prav, celo v svoj edini in za vse obvezni prav, da sami ne dvomijo (niti zgolj metodično ne) o tem, še manj dopuščajo, da bi o tem vzdvomil kdo drugi. Po samem dejstvu, da so se kakorkoli povzpeli na kako vodilno mesto, menijo, da so deležni posebne milosti ali karizme, ki jih napravi praktično nezmotljive. Pesnik Josip Stritar je tak prejem karizme imenoval zakrament svetega poprvačenja.

Očitno pa v ta zakrament in v to karizmo verujejo tudi „podložniki“. To je nezrel sad naše krive politične vzgoje, pa še kake druge. V neki družini smo slišali kritiko na račun našega političnega voditeljstva, kar pač ni greh. Pa se je nekdo oglasil in zatrdil, da je voditelje že kot take treba poslušati in jim slediti. Dejal je, da če bi za voditelja prišel cigan, bi bil voditelj in bi ga morali ubogati. Njegova trditev je bila napačna v dveh ozirih: prvič, nikdar ne bi smeli dopustiti, da bi do vodstva prišel „cigan“, to je nekdo, ki nima za voditeljstvo potrebnih vrlin; drugič pa, če bi na vodstvo vendarle kakorkoli priplezal cigan, bi ga morali najprej razciganiti, usposobiti za voditelja, nato se mu šele dati voditi (niti tedaj pa ga ne slepo ubogati).

Poznamo poskuse, da se avtokratičnost nekako zakrinka. Ustanavljajo se odbori in sveti, ki da o kaki zadevi razpravljajo in

sprejemajo odločitve, v resnici pa le sprejemajo, kar se jim nalaga „od zgoraj“. Saj so bili že imenovani v odbore in svete, ker so vdani pristaši tistega, s katerim naj bi „sodelovali“, ker je ta že vnaprej vedel, kako bodo „sodelovali“.

Marsikdaj se tako bojimo, da ne bi kaj zmanjševalo ali krnilo našo „oblast“, da ne samo ne prenesemo, da bi kdo drugi o čem soodločal, kjer smo mi zraven, marveč se še bolj bojimo, da bi kdo drugi kaj podobnega začel ali delal. To je, bojimo se tekme tudi v najboljših in najpotrebnejših zadevah. Čudno je to: ko se nismo znebili otročjega gledanja, po katerem je kos kruha v roki drugega zmeraj večji, kot je naš; še zmeraj menimo, da drugi laže kaj stori, da so mu okoliščine prijaznejše, da je bolj nadarjen, da več „ima“. Vedno najdemo dejstva, ki njegove zasluge zmanjšujejo. Vendar, kadar je treba kaj storiti, kje kaj dati ali žrtvovati, pričakujemo, da prvi in čimveč stori, a le pod našim vodstvom. Če pa kaj stori na svojo roko in mimo nas, se hudujemo, kakor da s tem nas žali.

Lahko bi v ponazoritev povedanega omenili marsikako dejstvo, zadostuje eno samo: Imamo več ustanov, ki se posvečajo tudi dobrodelnosti. Bogu hvala za to, saj potreba je pri nas zmeraj več, tudi zaradi staranja naše skupnosti. Vsi bi se morali samo veseliti, da se najde še kdo, ki hoče na tem področju pomagati. Ali ni potem več ko nerazumljivo, če se kje oglašajo ljubosumnost, ki pričakuje in zahteva, da se dobrodelnost prepušča le tej ali oni ustanovi, češ da je to njena naloga in pravica? Ne glede na dejstvo, da se taki zadevi nikoli ne streže najbolje, če je preveč osredotočena v enih rokah in omejena nanje, je tudi potreba vedno več in vsaka nova pomoč vedno potrebnejša. Zato pač lahko rečemo, ni stvar, ki budi ljubosumnost, marveč osebna občutljivost ter strah za oblast in vpliv. Gre za lastni jaz, verjetno precej šibek jaz, ki zato potrebuje več vzdevkov in več področij, na katerih lahko uveljavlja svoj vpliv ter se zato čuti več. Gre za jaz, ki hoče biti več kot je, ki svojo majhnost napihuje, ki ga torej razganja napuh.

8.

Naša zaprtost vase pa se javlja še na drugačne, nič manj neprimerne in škodljive načine. Ne samo, da nismo zmožni živeti se v duševnost drugih, da težko razumemo njihova mnenja in prav ocenimo njihove vrednote, prav tako često nismo sposobni prav umeti čas, trenutek, ali položaj, v katerem in iz katerega ljudje ravnaajo. Saj niti mi niti drugi ljudje ne ravnamo le tako, kakor bi po čistem spoznanju in najboljši volji v nekem povsem jasnem duhovnem ozračju naj ravnali, marveč ravnamo iz bolj ali manj zadete razpoznavne celotnega položaja, v katerem živimo in ravnamo. Zato naše odločitve in naše storitve niso idealno pravilne in brezpogojno nadčasno popolne, ker se razvijajo v prigodno danih okoliščinah. Ker te niso vselej in za vse ljudi iste, ker v njihovi presoji ne prihajamo vsi do istih spoznatkov, ker na vsa-

kogar vplivajo različni dejavniki, katerih se težko oprusti, zato smo lahko hudo krivični, ko ta dejanja sodimo in presojamo po tem, kakor menimo, da bi mi ravnali na njihovem mestu. Pravimo, kakor bi mi ravnali na njihovem mestu, torej niti ne po tem, kakor smo mi dejanski ravnali, ko nas je pri tem marsikaka stvarnost omejevala, marveč po tem, kakor mi menimo, da bi ravnali, ko našega mnenja ne teži in ne krivi nobena stvarnost.

Lahko bi govorili o neki naši ahistoričnosti, kakor bi imenovali to pomanjkanje čuta in smisla za časovno pogojenost ali odvisnost naših mnenj in dejanj. Ta ahistoričnost vključuje troje: pomanjkanje smisla za težnje in primernosti sedanjega našega trenutka, pomanjkanje smisla za to, da se isti trenutek drugim lahko drugače predstavlja, in zlasti pomanjkanje smisla za drugačnost drugih zgodovinsko danih trenutkov, v katerih so drugi morali odločati in delati. O tem bi se bilo treba kdaj obširneje razpisati, a se omejimo le na nekatere primere, ki bodo povedano ponazorili!

Nekako v modi je pri nas in skoraj k našem bontonu spada, da tistim, ki so ob razpadu avstro-ogrske monarhije in nastanku Jugoslavije imeli vodilne vloge, očitamo, da niso storili tega ali onega, kar da bi morali storiti, da so zagrešili napake, ki da jih ne bi smeli storiti. Prav je, da tudi na njihovo ravnanje v tistem času gledamo kritično, da odkrivamo njihove resnične napake (a priznavamo tudi njihove zadetke), to je naša pravica in naša dolžnost. Torej tukaj ne gre za nikako zagovarjanje ali opravičevanje njihovega ravnanja. Niti to ni naloga tega spisa. Premalo pa skušamo razumeti, kakšen je bil takraten celoten položaj, še manj, kako so ta položaj tedaj mogli oni presoditi. Preveč sodimo le po tem, kar mislimo mi danes, ko je čas že davno za nami, ko ga moremo presojati že iz zgodovinskega vidika, ko moremo videti posledice njihovih odločitev, ki jih oni tedaj morda niso mogli predvidevati, ko ne čutimo stiske časa in trenutka, ko so morali to ali ono odločiti, rekli bi, v živem, in ko kako nikoli tudi oni niso mogli storiti vedno tistega in vsega tistega, kar bi zares želeli in hoteli storiti in so morali skušati doseči čim več tega, kar je bilo možno, tedaj in v takratnem položaju možno. Tudi tukaj presojamo tisto, kar oni so storili, po tem, kar da mi bi storili.

Omenimo lahko tudi presojanje našega ravnanja med zadnjo vojno. Nekritično bi bilo trditi, da je vse, kar smo storili, bilo najboljše in povsem pravilno; za to bi nam bile potrebne nadčloveška moč in sposobnost. A krivično je presojati vse, kar smo v tedanjem položaju z njegovimi možnostmi in nemožnostmi storili, po tem, kar kdo danes meni, da bi na našem mestu storil.

Čut za pomen časa je pokazal škof A. B. Jeglič, ki je, kakor pravi v svojem dnevniku, od nekdanj želel, da bi se Jugoslovani združili. A vedel je, da se to ne bi moglo zgoditi brez izredno hude prekucije, zato ni odobral del proti Avstriji. Ob majski deklaraciji pa je čutil, da je prišel čas in da smo se morali dvigniti v tem ugodnem trenutku, ker bi bilo drugače vse izgubljeno. Vojska

je namreč vse pretresla. Da kdaj kasneje Jeglič ni bil čisto gotov pravilnosti vseh tedanjih odločitev, govori le njemu v prid in čast. Priča, da se je zavedal krhkosti in tveganosti človeških odločitev.

Sploh pa moramo v sodbah dobro razlikovati med tistim, kar bi radi storili in onim, kar smo mogli storiti. Recimo, da vedno iščemo to, kar je najboljše. A so dejavniki, ki naša dejanja omogočajo, kakor so drugi, ki jih onemogočajo. Ti nam ne dovoljujejo izpeljati in povsem uveljaviti svojih zamisli; zadovoljiti se moramo z manj popolnimi in manj ustreznimi rešitvami. Dokler le hočemo nekaj storiti, iščemo seveda najboljšo; ko skušamo to doseči in zlasti ko smo res nekaj storili, pa vidimo, da je le deloma tisto, kar smo hoteli in v marsikakem pogledu sploh ni tisto. Zamisli so lahko idealno visoke, dosežki pa realno pritlehni. Če sodimo po zamislih, so naši dosežki vedno pomanjkljivi in dostopni graji. To vedo tudi tisti, ki so jih ostvarili.

9.

Še neki sad naše duševne in duhovne zaprtosti naj omenimo: neko duhovno ožino, hudo utesnjenost špranje, skozi katero gledamo in sodimo svet in življenje. Ali še bolje: neko lastnost, o kateri je težko reči, ali je vzrok ali pa posledica naše zaprtosti. Označimo jo najprej s primerom: Slovenski bogoslovci so leta 1901 izdali zbornik svojih spisov z naslovom Almanah. Ta zbornik je ostro ocenil Ivan Cankar, ki je med drugim napisal: „Iz srca jih zavidam, te srečne ljudi. Tako mladi še in že je zaključen razvitek njih duš, že so njihovi nazori popolnoma iziščeni. Nič radovednega spraševanja več, nič nemirnega iskanja, vse je jasno pred njimi... Reševati najgloblje uganke, to je tem ljudem šolska naloga, napisana v dobri uri... ti ljudje vedo vse, in kar je glavno: vedo, da vse vedo. V tem je nevarnost...“

Ta napaka, ki je sicer lastna neki življenjski dobi (vsi smo jo poznali in smo jo morali prerasti), pa je še bolj napaka pri tistih, ki so dobo sicer prerasli, svoje zgrešene vsevednosti pa ne. Te je preveč med nami, ko nismo več mladi. Prečesto predrzno presojujamo in obsojamo sodbe in dejanja, v katere se nismo poglobili, katerih nismo zares preštudirali. Kake spoznatke, ki so avtorja stali mesece in leta branja in raziskovanja, nalahko zavračamo le s kakim priročnikom ali celo šolskim učbenikom v roki, kakor da je v njih že natrpna vsa učenost in modrost, celo tista, ki je še niti nismo odkrili. Prav zato pa so sodbe navadno tudi zelo ostre in toge, kakor da v njih govori sam sv. Duh in vsaka beseda nosi njegov osebni pečat. Kadar nekdo hoče veljati za vseznalca, je tisti vse, njegov vse, zelo ozek, brljava lučka v črni temi okrog nje. Zato ne vidi in še manj razume ničesar izven njenega dosega. V Argentini že sem spoznal znanega igralca, ki mi je pripovedoval, da je mlad bil ud katoliškega delavskega krožka, pa se je oddaljil ker so bili v krožku povsem

amuzični, zlasti niso imeli nič razumevanja za gledališko umetnost; odšel je, zašel v drugo nasprotje.

Omenjena vsevednost je navadno togo dogmatična; kar ve, ima za edino pravilno, edino možno pravilno, že samo iskanje večje ali polnejše pravilnosti je sumljivo, iščočni nemir je takim ljudem tuj in neumljiv. Zato nimajo nobenega usmiljenja s tistimi, ki se niso mogli povzpeti do polne gotovosti. Njihove sodbe so črno-bele: kako mnenje je „belo“, to je gotovo in neprizivno pravilno, v svoji celoti in delih, drugo in drugačno pa je „črno“, ne le ne „belo“, marveč tudi ne zeleno ali modro, niti sivo ne, marveč povsem črno, to je krivo tako v celoti kot v svojih delih. Seveda je belo le mnenje, ki je „naše“, druga so črna.

Zdi se, da se imamo za nekako izvoljeno ljudstvo, ki ima v svetu neko posebno in izredno poslanstvo, zato da je menda obdarjeno z milostjo ali karizmo nezmotljivosti in negrešljivosti, zato da ima v vsem prav, ravna vedno prav, ne potrebuje in ne prenese nasvetov. Tako se lahko zgodi (in se je tudi zgodilo), da koga povabimo za predavanje ali k razgovoru, potem pa, namesto da bi se kritično pomenili o obravnavanih zadevah, do česar ima vsakdo pravico, predavatelju, milo rečeno, njegova mnenja zamerimo, ker ne soglašajo z našimi. Čemu smo tedaj iskali njegovo sodelovanje? Ali ni to vrhunec nezrele vsevednosti, o kateri smo govorili? Še huje pa je, da potem predavateljeve besede preobračamo, jim pripisujemo pomene, ki jih niso imele, mu podtikamo, česar ni rekel, in ga za to obsojamo. To se pri nas ni samo enkrat zgodilo.

Imeti neko delno, enostransko resnico, narediti jo za resnico sploh in za edino resnico, pomeni zapreti se resnični resnici, zato je greh zoper duha, iz katerega izvira mnogo drugih grehov: krivične sodbe, nepriznanje pravice do drugačnosti, zagrizenost, sumničenja...

10.

Kako je mogoče, da se celo odrasli ljudje, tudi taki, ki hočejo dati umeti, da so po končanem študiju še vzeli v roko kakšno knjigo, da se zanimajo za vprašanja, ki se obravnavajo, kako je mogoče, da celo taki ljudje radi grešijo z razkazovanjem svoje „vsevednosti“, tudi takrat ko je nezanesljivost te vsevednosti v dosegu roke in je zato še posebno smešna?

Je ta „vsevednost“ tudi posledica naše zaprtosti? Je morda podzavestna obramba zaprtosti, ki jo z njo skušamo opravičiti, češ, saj vemo in prav vemo vse, česar nam je treba, čemu tedaj hoditi iskat kakih naukov drugam, k drugim, tudi k tujerodcem, med katerimi ali bolje pri katerih živimo, tudi ne h kakorkoli drugače mislečim rojakom, ki da se ubadajo z vprašanji, s čimer samo kalijo našo miselno čistost in slabijo našo naravno gotovost. Morda pa je prav ta vsevednost vzrok neke pretirane samozavesti, da milo povemo, neke napihnenosti lastnega jaza, osebnega

pa tudi skupinskega, torej tistega, čemur pravimo pravilno napuh in ki je po katekizemskem naštevanju sploh prvi naglavni greh in po naukih moralistov sploh vir in začetek vseh drugih pregreh in grehov.

Tako bi v korenini naših napak in grehot lahko odkrili neke vrste napihnjenost. Pravimo lahko, neke vrste, kajti ta naš napuh ni tisti bujni in košati napuh, ki se rad pokaže in izkaže, zato vendar spočne tudi kako dobro delo. Naš napuh je neke vrste strgan, beraški napuh, ki sam sebe taji, se skriva pred svetom, se odeva v napačno skromnost, se boji vsake velikopoteznosti. Označuje ga malosrčnost, neko zadovoljstvo v povprečnosti, strah pred vsakim malo bolj tveganim podvigom. Raje imamo lagodnost že izhojenih poti kot naporno iskanje novih stez v goščavo problemov. Mori nas grozljiv strah pred vsem novim, pred izvirno mislijo, kakor da je napaka in celo nevarnost že v sami novosti in izvirnosti. Odtod tako opiranje na avtoriteto in krčevito ponavljanje priročniških besedil. Zato pa smo podobni hlapcu, ki je v varstvo mu izročen talent zakopal, ne drugima dvema, ki sta z izročeni jima talenti znala pridobiti še nove.

Hočemo biti skromni, ali se vsaj delamo take, pa je ta kriva skromnost le krinka, ki si jo nadeva naš napuh; morda je celo nekaj več ko samo krinka, namreč bistvena poteza istega napuha. V svoji imenovani skromnosti hočemo biti boljši, kot so drugi, ki se kakorkoli izkazujejo ali skušajo izkazati. Naša skromnost ni krepost, recimo ponižnost. Kajti prava ponižnost je krepost, ki kroti neredno teženje po veljavi in odličnosti, ne slabi pa in ne onemogoča upravičenega in celo dolžnega prizadevanja, da kaj dobrega, celo velikega storimo ali dosežemo. Moralisti imenujejo zlasti dve kreposti, ki ju imenujejo velikosrčnost in velikopoteznost in veledelnost, kateri človeka usposobljata za veliko podjetnost, za izvrševanje velikih del. Ti dve kreposti, se zdi, nam manjkata, prav zato se tako radi zadovoljujemo s plitvo in brezbarvno povprečnostjo, ki seveda ni nikaka vrlina. Namesto da bi se celo skrivala v grehoto, pa nas označuje, kot smo že ugotovili, neka malosrčnost, neki strah pred tveganjem. Tudi zaradi tega in ne morda le iz kake politične previdnosti, si ne upamo preglasno misliti o lastni slovenski državi. Zato med nami ni mnogo smisla za kako blesteče mecenstvo, tudi kadar bi bilo mogoče. Morda je tukaj tudi vzrok, da še nimamo razglašanih svetnikov; zdi se, da se Slovenec boji izkazati se v tem življenju in celo po smrti.

Bomo znali kdaj prerasti našo majhnost, našo značajsko zavrtost ali zatrtost?

11.

Ko se je potrpežljivi bralec pretolkel skozi spis do sem, kakor bi dejali naši stari pisatelji, se mu gotovo zbuja več vprašanj, zlasti naslednji dve: Ali imamo Slovenci samo slabosti in na-

pake, ker da pisec govori le o njih, in pa: kolikor ima prav, zakaj ne pove, kako naj jih odpravimo?

Na prvo vprašanje je odgovor lahek in kratek. Imamo svoje vrline, hvala Bogu, se jih tudi zavedamo in jih naglašamo ob vsaki priložnosti. Tukaj pa ni mesto, da bi se o njih razpisovali. Ta spis hoče namreč biti nekako izpraševanje naše vesti, osebne in skupinske, pri tem pa ni navada, da naštevamo svoje vrline ter uživamo ob svoji bolj ali manj napihnjeni vzornosti. Nasprotno, odkriti moramo svoje slabosti, da jih popravimo, da postanemo še boljši, da svojo vzornost še utrdimo. To se dela tudi pri drugih narodih in skupnostih in je primernejše, da tudi mi to napravimo sami, kakor pa, da to store drugi, pri čemer bi se morda še bolj zakrknili v svojo zaprtost.

Morda bi se kdo v svoji preprosti domoljubnosti hotel spotakniti ob povedanem, češ, mar imamo samo mi svoje napake in take napake, mar nimajo drugi istih ali drugačnih, morebiti še hujše kot mi. Imajo jih, vemo, a mi moramo v svojem izpraševanju vesti govoriti o svojih, saj četudi bi drugi bili celo slabši od nas, samo zaradi tega mi ne bi bili opravičeni. Če se hočemo popraviti, moramo popravljati svoje napake, ne tujih, zato se moramo ogledati po njih. Saj smo že omenili, da tudi drugi to delajo, tudi oni ne slišijo radi, da jim jih mi naštevamo.

Zato pa je povsem na mestu drugo vprašanje: kaj naj storimo, da svoje napake popravimo, svoje slabosti vsaj omilimo? Kratko bi se odgovor na to vprašanje lahko glasil: ravnajmo nasprotno temu, kar je bilo grajano ali vsaj označeno kot nevrлина. Vendar skušajmo odgovor nekoliko natančneje in podrobneje izdelati.

Če je glavno nravno vodilo, da delajmo dobro in se varujmo hudega, pravilo, ki velja tako za posameznike kakor za človeške skupnosti, tedaj tudi za nas velja, da naj vedno iščemo dobro in ga skušamo uresničiti v vsem, kar delamo. Zato je naša prva naloga, da v vseh položajih svojega življenja skušajmo odkriti, kaj je pravilno in dobro. Do neke mere nam to kaže zdrav nravni nagon (da ta čut tako imenujemo), vendar nam v zapletih in zmedah življenja ta ne zadošča. V službo svoje naloge moramo postaviti tudi svoj um, ki nam more povedati, kako se potrebno dobro javlja kot resnica. Prvi ukaz nam torej bodi, vedno iskati in spoštovati resnico. Ne postavljajmo pa svojih mnenj za merilo resnice in seveda ne za merilo pravičnega in dobrega, tudi ne zgolj priučenih naukov kakih učnikov, pa naj bodo še tako razglašeni. Ne iščimo napada v vsaki kritiki naših nazorov in dajanj; pogledjmo prvo, kako jo moremo obrniti v izboljšanje svojega ravnanja. Iščimo le resnico, a pravo resnico, ne svojo. Seveda pot do resnice ni lahka, tudi ni vsakomur enako dosegljiva, gotovo pa je ne najdemo na straneh poljudnih ali modnih revij in ne v televizijskih oddajah. Kolikor se sami ne posvečamo, ne moremo ali ne utegnemo posvečati temu iskanju, moramo pač prisluhniti tistim, ki to delajo. Vendar jih moramo znati vsaj dobro izbrati, in vendar tudi tedaj j.m ne smemo slepo verjeti, saj je ena od naših tukaj grajanih napak prav ta, da

se preveč zanašamo na razne avtoritete in njihovo nezmotljivost; pa če bi tudi bili takšni, končna odgovornost za naše ravnanje je naša.

Če je naš glavni in izvirni naglavni greh naša zaprtost vase in če se za to skriva neki napuh, tedaj se moramo zlasti truditi, da gojimo tisto krepost, ki je napuhu nasprotna, namreč ponižnost. A ne tisto našo ponižnost, ki je le nezakonska družica napuha, kakor smo videli, marveč pravo ponižnost. Ta nas bo usposabljala, da bomo videli sami sebe v pravi luči, z našimi vrlinami in našimi slabostmi, pa tudi z našimi nalogami, možnostmi in dolžnostmi, obenem pa tudi druge z njihovimi vrlinami in z možnostmi, da se ob njih tudi mi še obogatimo in nravno okrepimo. Taka ponižnost nas bo varovala, da se ne bomo imeli za gospodarje resnice in dobrega, ki da ju lahko določamo po svoji podobi in sličnosti, in da ne bomo drugih sodili le po svojih potrebah in muhah.

TRI POVESTICE IZ OTOKOV PROTI SKRAJNEMU VZHODU

1. LJUDJE V OZADJU.

Potegniti mejo med nočjo in zoro ni lahko, posebno ne v tem delu vele mestnega predmestja. Hiše, vrtovi in polja so pogreznjeni v temo, in v zmeraj večjih presledkih brleče cestne svetilke opravljajo nemoteno svojo tiho službo. Le v rosi megli zgodnjega maja je mogoče odkrivati rahlo svetlikanje, drugačno od blede svetlobe svetilk; to je zahodno ozemlje in šele čez kako poldrugo uro se bo začelo svitati. Siv avtomobil ubira pot k skupini dreves na rahli vzpetini, ki tvori naravni ovinek za železniško progo, ki bo kmalu morala prevažati prve vlake zgodnjih delavcev dalje na zahod. Drevesa v obliki napol odprtih dežnikov zakrijejo avtomobil, ki se s privitimi lučmi in ustavljenim motorjem takorekoč zalije v nerazločno okolje. V njegovi notranjosti se v soju žepne svetilke razčlenijo trije moški obrazi: vozač, ki je v prekotni črti obrnjen k sedežu v ozadju; njegov spremljevalec na levi v ozadju avtomobila, ki je tudi obrnjen v desni kot; in v tem kotu napol ležeči človek, z zvezanimi rokami in nogami. Vozačev obraz je rejen in skrbno obrit tja do zaliskov, oči in usta pa ločita trdi potezi. Spremljevalčev obraz je suh in pod zlato, skoraj nezapazno obrobljenimi očali se zdi razumsko prosojen. Ujetnikov obraz je po vsem sodeč še mlad, a notranja odrevenelost je izbrisala mehke in prožne vijuge, tako da se zdi blede starikav. Za hip se šest črnih oči ujame; ujetnikove se umaknejo in obvisijo na stropu. Žepna svetilka na povzdignjenem pepelniku med sedeži veča obrise obeh mož nad ujetnikom v nepremagljive gmote.

Vozačev spremljevalec potegne iz žepa v vseh potankostih izdelan oris in reče jasno, a tako tiho, da ga le notranjost avtomobila dojamе: „Gospod doktor! Saj poznate oris... svoj izum najnovejšega vodljivega izstrelka.“ Ujetnikove oči se za hip vrnejo k papirju, se zaiskrijo, ugasnejo in spet umaknejo v temni

molč. Vozač povzame besedo: „Na žalost je le skiciran osnutek; srčika manjka; v vaši glavi je in v tajni kartoteki vojne mornarice. Nam gre za mir – tisti, ki so naju poslali, morajo dobiti v roke to učinkovito iznajdbo, da lahko vzpostavijo ravnotežje napadalnih in obrambnih sil.“ Vozačev spremljevalec pokaže s prstom na središče papirja: „Dajte, povejte nama, kako vse te podrobnosti osredno delujejo. Dajte nama formulo!“ „S svojim čudovitim odkrivalnim umom boste lahko spet kaj iznašli, npr. vodljiv protilizstrek. V interesu tistih, ki naju pošiljajo, je, da vas na noben način ne izdava.“ To so vozačeve besede, spremljevalec pa doda: „Tisti, ki naju pošiljajo k vam, znajo ceniti vašo žrtev. S potmi razpolagajo, o katerih vi kot raziskovalni fizik nimate pojma; po teh poteh vas bodo nagradili z denarjem, ki vam bo prav prišel zdaj, ko vaša žena pričakuje v porodnišnici tretjega otroka.“ Te zadnje besede so nekje v ujetnikovem telesu zadele živec; kakor da bi se ujetnikove roke in noge napele; vozač in spremljevalec sta zadovoljno zaznala učinek. Iz ujetnikovih prs se izvije komaj zaznateljen vzdih.

Vozač potegne iz žepa v mrežasto tkanino zavito steklenico: „škoda, da ne morete ugoditi najinemu predlogu. Tisti, ki naju pošiljajo, se morajo pred vami zavarovati. Kloroform v tej steklenici vam bo spremenil smrt v spanje.“ Izroči steklenico spremljevalcu, ki jo vzame s pripombo ob pogledu na zapestno uro: „Čez devet minut bo zdrvel mimo ovinka prvi vlak.“

Od trenutka, ko je ujetnik zdrknil v nezavest in sta mu prerezala vezi, pa do trenutka, ko sta ga položila na tračnice za ovinikom, tam kjer je grmovje naravno senčilo progo in kjer je vlak po navadi spet povzel običajno brzino, je preteklo komaj nekaj minut. Pod grm položita napol izpraznjeno steklenico žganja in pod njo skrbno zložen papir. Mož z zlatimi očali se še enkrat prepriča, da gospod doktor z natipkanimi besedami zares prosi odpuščanja, da je bil ubral samomor kot rešitev; ženo in otroka je bil ljubil, od tajne ljubice pa se ni mogel ločiti. Ljubezen in strast sta ga trgala na dvoje in – čast.

Vozač in spremljevalec sta v avtu odstranila rokavice in copate in vse skupaj z vezmi in napol prazno steklenico kloroforma skrbno zaprla v kovček, ki je tvoril del sedeža, brez naglice poglala motor, pri čemer spremljevalec, ki zdaj sedi na vozačevi levici, privzdigne zlato zapestno uro. Še tri in pol minute do prihoda vlaka. Avto zdrsi na cesto, ki v kotu devetdeset stopinj tiho vodi na jug. Rosa majske megle se je spremenila v zgodnji dež, ki briše sledove. Cesta na jug teče pod mostom, ki spaja cevi, po katerih se pretaka oktanski plin za letališče. Na oni strani mostu se cesta razdeli v tri asfaltne žile. Megla, iz katere dežuje, se spušča na most nad cesto. Trideset sekund do prihoda vlaka,

ki se zdi popotnikoma v avtu del drugega sveta, ki izginja za njima v zmeraj gostejši megli. Navdaja ju zadovoljstvo z opravljenim poslanstvom.

V megli zapojejo tračnice. Toda pokrajina še zmeraj sanja, še bolj skrčena vase pod odejo dežja. Nekaj kakor vatirana tema vsrka vlakov ropot, da ne pretrga globlje temine. Toda štirideset tisoč metrov pod tračnicami v zemlji izbruhne v tem trenutku ogenj na prelomnici podzemeljskih gmot, kjer se srečavajo podmorske praeline. Potresna mrzlica strese zemljo, da se tračnice vzpno in vlakovodja s tresočimi rokami zavre drveči vlak.

4.36 A.M. Vozači tovornjakov poslušajo izredno radijsko poročilo: potres s silo pet in pol mednarodnih enot je pravkar pretresel zahodno in južno predmestno ozemlje in udaril tudi do sto kilometrov oddaljene kraje. Vsaj dve železniški progi sta razdrti in trije mostovi porušeni. Nadaljna poročila sledijo, kakor hitro policija nabere podatke. Pozor! Morje je naraslo deset centimetrov.

Verižnih potresnih sunkov ni bilo več. Popravljalna ekipa delavcev je ob progi na zahod našla še zmeraj nezavestnega raziskovalnega fizika, na pol izpraznjeno steklenico žganja in pismo pod njo, in obvestila policijo. Poleg policije so se vključili v zadevo še nekateri ljudje, raztreseni po sobanah vladnega aparata. Najprej obzirno, potem oprezno, in naposled nezapazno. Toda o tem radio ni več poročal. Popoldne je prodrlo sonce do četrtega nadstropja bolnice za prometne nezgode in potipalo lice pravkar prebujenega doktorja za mikrofizične poskuse. Toda soncu se ni bilo treba bati. Doktor je s šibkim, a jasnim glasom pripovedoval nad vse pozornemu, ob postelji sedečemu človeku v belem in s črnimi očali; kakor da bi bil eden izmed zdravnikov. Ali je na tem kaj čudnega? Tudi državno telo potrebuje zdravnike.

Sonce je skušalo prodreti skozi črne zavese na koncu hodnika v prvem nadstropju iste bolnice, toda zaman. V obdukciji sobi so na mizi ležali ostanki dveh mož, ki ju je potres iznenadil pod mostom s cevmi za avionski oktan. Tudi o njiju je radio molčal.

Nekje na sredi velemesta, v porodnišnici z lahko plavimi stenami, je prav v trenutku potresa doktorjeva žena rodila zdravo, ljubko deklico. Nekaj ur pozneje je srečna mati hotela govoriti po telefonu z doktorjem, a sam primarij ji je zaupal, da to trenutno ni mogoče, ker je mož zaposlen s silno važno zadevo (za celo deželo, ji je šepnil v uho), nakar je srečna mati s ponosnim nasmeškom zapadla v spanje okrevanja.

Da ne boste menili, da sem si potres izmislil... Preden sem te dogodke lepo po vrsti zapisal, mi je potres stresel streho nad glavo in vrgel vazo na tla. Ne vem, ali mu je šlo pri tem za mojo glavo ali pa za moj pisalni stroj.

Velemesto v sredi in na robu pripovedovanja, je tudi resni-

čno; imenujemo ga Tokio in njegovih stodvajset milijonov prebivalcev živi in umira, vriska in joka, snuje in dela, uspe in propada in znova snuje – na dva tisoč in enaintrideset kvadratnih kilometrih azijske zemlje. Tista železniška proga iz središča na zahod se imenuje Sėjbu proga in teče v okolišnem predmestju Higáši-Murajáma med nekdanjimi kmetijami. Raziskovalni fizik in njegova žena, vozač in njegov spremljevalec, ljudje v ozadju in ljudje v ospredju, cesta, letališča, bolnica za prometne nezgode, in celo novi vodljivi izstrelek, vsi imajo svoja japonska imena, s katerimi se razlikujejo od podobnih in drugačnih stvari; toda ali bi vas na tem mestu zanimala? Pod poltjo rahlo slonokoščene-rumenkaste barvne tančine so človeška bitja – človeška. Seveda se je treba pravilno orientirati med petimi razsežnostmi, od katerih so tri prostorne, ena časovna in ena kulturna.

Le novorojenček fizikove družine še nima imena; prejel ga bo šele sedmi dan po rojstvu. Gospod doktor in njegova žena se bosta v tej stvari že tretjič zatekla k vedeževalki, ki menda zna povezati za bodočnost pomenljive zloge. Vest o gotovosti krščanskega imena do teh treh src še ni prodrla.

2. NADVSE JASNA UGANKA.

Zdaj je že več kot trideset let, odkar je minila velika vojna, a konec avgusta na tem otočku je zmeraj enako prepleten z belimi grebeni valov, ki se z vseh strani skušajo izkrcati; z modrikasto razbeljenim nebesom, ki se zdi kakor ogromna, narobe obrnjena ponev, iz katere so pravkar odstranili dišeče ocvrtje; z valovitimi in tu in tam koničastimi griči, ki se jim je žad bil obledel pod skoraj tropskim soncem; in z enakomerno pesmijo mlatilnih strojev zgodaj zrelega riža. Ušesa ljudi in živali so naperjena v to brnenje, ki uspava tudi najbolj žgočo skrb o bodočnosti; v dolgem, enakomernem brnenju so kitice o vsakdanji hrani in denarju. V hribčke izklesano edino pristanišče za motorne ladje za stik z glavnim otokom enako pozorno prisluškuje, čeprav mora pri tem razločevati med brnenji velikih in majhnih ladij, ki vse govorijo drugačen jezik iz besed moči, zmogljivosti, in le slutenih možnosti. Praznik žetve je še nekaj tednov daleč, a že krasijo rumene, oranžne, in vijolične cvetice vhod v pristanišče in v posamezne hišice, ki kot amfiteater obkrožajo pristanišče, pozorišče odločilnih dogodkov.

Pravkar je pristala sveže, oranžno-zeleno prepleskana ladjica. Med potniki, ki se izkrcajo, sta dva, ki ju ni težko imeti za Amerikanca; kljub temu, da je starejši moški imel skoraj bele lase nad sencami, in črna očala, je bilo toliko ličnih potez in toliko

pleč in drže podobnih mlajšemu moškemu, da ju tudi v tej točki ni bilo težko identificirati kot očeta in sina. Če ju imajo za ne-navadnost, odrasli z ničemer ne izdajo; zato pa kažejo otroci s prstom nanju in si spoznanje med seboj polglasno izmenjujejo: „Amerikanca!“ Z očmi jima sledijo, kako se pri taksiju srečata z belolasim starcem, ki mu vsi pravijo le Odžičan, in z učiteljem pristaniške ljudske šole, ki zna angleško in ki zdaj bolj s kretinjami kot z besedami razlaga, da se je do starčkovega doma treba peljati s taksijem čez hribe. Črn dim izpušne cevi in gost, rumen prah pristaniške ceste se zgrneta nad odmikajočim se taksijem in otroci se razočarani obrnejo k pristanišču, ki je zmeraj vljudno na razpolago.

Stisnjen med zajetna Amerikanca v ozadju avtomobila, gospod učitelj najprej skrbno poizveduje, ali ni bila vožnja z letalom in potem z ladjo neprijetna. Kako daleč in vendar kako blizu je danes razdalja med Bostonom in temi otoki! In gospod učitelj enako skrbno razloži, kako je starček, ki se še zmeraj naslenja na palico na vozačevi levici, hvaležen, za njun obisk in za to, kar mu prinašata. Kdo bi si mislil, nadaljuje gospod učitelj, da se je povpraševanje, ki se je bilo pred leti začelo, tako srečno končalo. In naj gospod oficir in njegov sin oprostita podeželski hiši in podeželski gostiji, ki ju čaka. Amerikanca se dobrohotno in malce v zadregi smehljata.

Po mnogih, mnogih sunkih čez podeželsko cesto se avto nenadoma ustavi na nekakšni planotici, ki se zdi, da nima poti naprej. Od treh strani jo obdajajo rumeni zidovi s cipresami in v sredi za starodavnim vhodom s privzdignjeno streho se dviga dvonadstropna hiša z ogromno streho, ki da slutiti notranje senčine. Na pragu onstran vhoda se globoko prikloni starčkova žena; v roki stiska bel robček. Drugih ljudi ni videti; najbrž so vsi na polju, ker je zaradi bližajočega se tajfuna treba z žetvijo hiteti; in kar zadeva jedi – vse je mogoče pripraviti en dan prej in tudi na deželi se ponajboljše s hladilniki ali pa si jih za dan ali dva izposodijo... najboljše so zmeraj sveže ribe, ki so jih bili ujeli za zoro, ko se prvi žarki srečajo z ribiškimi lučmi.

In res je že vse takorekoč pripravljeno in razloženo pred sedeži v krogu; sedeža za tuja gosta sta iz mnogih mehkih blazinic, da jima ne bo treba zavijati nožnih kosti pod telo, kar kmalu povzroča bolečine. Učiteljeva in starčkova blazinicca sta kar se dá enostavni, in starček sedi z licem v smeri kuhinje v ozadju. Od stropa visi na verigi železen kotel, neke vrste pokrit lonec. Gospod učitelj še enkrat vse predstavi, mrmranje osebnih imen spremljajo prikloni, smehljaji, kretnje, potem šele vsi obsedijo v pričakovanju. Starejši Amerikanec potegne iz naprsnega žepa skrbno zavito stvar in jo izroči starčku, ki jo s tresočimi rokami razvije v nekaj

velik robec japonske zastave s prameni okrog rdečega sonca, z rahlo obledelimi krvnimi sledovi in s podpisom. Zadnji pozdrav edinca, ki je bil padel v zadnji vojni na Guadalcanalu. Na hribu št. 515, je zapisano v kotu zastave.

Gospod učitelj zaprosi v starčkovem imenu, da gospod oficir opiše zadnji sinov trenutek. Nekaj stvari da že ve, ker mu jih je bil sporočil sinov soborec, s katerim sta tisto novembrsko jutro osamljena branila gorsko postojanko proti američanskim napadom; od zgoraj sta z mitraljezom obvladovala pobočje, napadajočo posadko sta zredčila na mrtve in obnemogle, a sicer ranjenemu američkemu oficirju se je pod okriljem noči posrečilo, da se po dolgem naporu priplazi na vrh in ju, izmučena in napol speča, onesposobi z granatami; sinov sobojevnik je bil tako težko ranjen, da se je potem, ko je bil hrib osvobojen, nehote znašel v američkem vojnem ujetništvu; sam se spominja le nekaj stvari, ostalo je slišal v ujetništvu; tudi to, da je starčkov sin umrl na hribu. Naj torej gospod oficir blagovoli opisati tisto usodno jutro, kolikor se lahko spominja.

„Moja posadka je bila pravzaprav uničena, in vendar je bilo za nas važno, da se hriba polastimo; bil je namreč neke vrste prehodna točka. Šrapnel v nogo v začetku noči me je takorekoč rešil smrti, ker me je sunilo za skalo, kjer se do polnoči nisem mogel ganiti. Najbrž sem enkrat ali dvakrat izgubil zavest; po polnoči me je mrzli zrak streznil. Z bazo ni bilo nobene zveze. Od vrha hriba ni bilo več streljanja. Nogo nisem več čutil, moral sem jo vleči za seboj. Celo noč do zore sem potreboval, da se priplazim na vrh. Vrh je bil izgrajen v mitralješko gnezdo. Vsak čas sem pričakoval smrt iz mitraljeza, a vse je bilo zavito v prvo jutranjo meglo. Zadnje tri svoje granate sem vrgel čez rob. Po eksplozijah je bilo spet vse tiho. Z brzostrelko v roki sem se porinil čez rob. Kakih pet ljudi je slonelo ali ležalo naokrog, ne spominjam se več števila, vse je bilo oškropljeno s krvjo. Le eden – vaš sin – je z levico stiskal srčno stran, od koder je tekla kri, z desnico pa je meril pištolo naravnost v moje oči. Kakor da mu uhaja zavest, se je zamajal; hotel sem mu zakričati, naj dvigne roke v predajo, pa sem bil tako slab, ali pa od strahu odrevenel, da nisem spravil glasu iz sebe. On se pa je spet za hip razbistril in tokrat trdno naperil pištolo. V istem trenutku sem našel tudi jaz zadnjo moč in ustrelil; moja krogla je bila za sekundo sekunde hitrejša. Potem sem izgubil zavest. Naši so nas vse našli proti jutru; pravijo, da se je vaš sin še mrtev smehljal; morda je menil, da je bil hitrejši od mene. Ne vem. Le eno vem: vaš sin je umrl junak!

Starček je ves sklonjeno zatopljen v to, kar gospod učitelj z mnogimi kretnjami prevaja. In ko se nekoliko zravna, je njegov rahlo rumenkasto-belkast obraz brez solz. S kar se da izbranimi

besedami se še enkrat za vse zahvali, posebno za zadnji sinov spominek. Goste naprosi, naj začno jesti; in naj oprostijo, da je jed kljub skrbni pripravi strahotno pomanjkljiva; saj ni ničesar, kar bi bilo tako odličnih gostov vrednega. Dal je pripraviti še posebno poslastico, ki da čaka v kuhinji; rad bi jo najprej ponudil oficirjevemu sinu, ki ga tako spominja na padlega edinca; ko bi bil živel, bi bil nekako njegove starosti. S pogledom v ozadje h kuhinji starček zaploska, da mu žena prinese jed; med učiteljevim prevajanjem je bila poslušala pri kuhinjskih podbojih, nevsi-ljivo in vendar neudržljivo.

Oficirjev sin iztegne proti starčku debelo kuverto: „To naj bo v spomin na vašega junaškega sina. Tu je dovolj denarja, da vam in vaši ženi ne bo treba biti več v skrbeh do konca življenja. Sicer sem bil rojen na koncu vojne, a z očetovo pomočjo sem hitro dosegel uspeh v trgovini; zlahka utrpim to vsoto.“

Po starčkovem licu prvič spolzi solza; in kakor da jo hoče prezreti, znova dvakrat zaploska naproti kuhinji. Nihče se ne pojavi na pragu. Goste naprosi, da začno z jedjo, učitelja pa, da gre pogledat v kuhinjo. Medtem pokaže tujcema, kako je treba držati jedilni paličici in kako začiniti zrezke surovih rib s sojino omako in zeleno krešo. Gosta sta se najprej obotavljala, potem pa pridno segla po jedeh, tako da sta komaj opazila, kako je učitelj po vrnitvi iz kuhinje nekaj opovedoval starčku v uho in kako mu je ta nekaj skoraj neslišno veleval. Z globokim opravičilom, da v kuhinji ni šlo vse po načrtu – naj odlična gosta blagovolita upoštevati visoko starost starčkove žene –, učitelj zagotavlja v starčkovem imenu, da čaka gosta na oni strani na glavnem otoku starčkov sorodnik, lastnik trgovine s spominki, vsem na razpolago in da si bo štel v čast, da jima streže zastonj. Čeprav zatrjujeta, da ničesar ne potrebujeta, gostoma od zadovoljstva obraz še bolj zardi. Pred hišo čaka taksi z dremavim vozačem, saj ne bo dolgo trajalo, ker kmalu zapusti pristanišče zadnja ladja za glavni otok.

Če sta gosta ob slovesu čutila začudenje, da starčkove žene ni, tega nista izrazila. Starčkova suha roka je skoraj izginila v njunih krepkih stiskih. Da ga morata spet kdaj obiskati in se v njegovi hiši počutiti kot doma, ju še enkrat naprosi z obrazom k tlom sklonjeni starček. In s palico maha za njima s praga v zgodnjem popoldanskem soncu. Gospod učitelj spet sedi stisnjen v sredo; toliko stvari je še treba razložiti gostoma, ki se zdaj vse bolj zanimata za otoček, ki ga gledata v novih barvah ne le zgodnjega popoldanskega sonca, ampak tudi osebnega zadovoljstva. In v pristanišču bo treba opraviti nujno še to in še ono, pomisli učitelj in neslišno vzdihne nad dolžino sicer tako kratkega popoldneva na koncu avgusta.

Po odhodu gostov je starček naperil korake nazaj v kuhinjo. Na klopici ob dolgi mizi je sedela rahlo sklonjena k robu mize starka žena – mrtva. Pred njo je s krožnika strmela v starčka napihnjena glava ribe fúgu, o kateri vsi vedo, da je izredno okusna, a obenem bolj nevarna kot kanibalski morski pes: tako spretno skriva strup v telesu, da jo smejo le določeni ljudje pripraviti za jed. Vsako leto nekaj otočanov plača z življenjem hrepenenje po izvrstnem, a nevarnem grizljaju.

Še danes so v pristanišču in okolici mnjenja deljena. Priletni zdravnik za vse bolezni – mlajšega in bolj kvalificiranega se še ni dalo privabiti na otoček – in debeli policijski načelnik imata vsak svojo teorijo; starčkovi prijatelji – natančneje: starčkova prijatelja v sosednji vasi in približno enako stara – in starčkovi sovražniki – pravzaprav le en sam, ki starčku še zmeraj ni mogel odpustiti, da mu je bil v mladosti takorekoč ukradel dekle – se podobno delijo na za in proti. Gre pa za to: ali je starček hotel maščevati sinovo smrt ali ne. Zdravnik meni, da se je starka zmotila, ko je pripravljala ribo, ki jo je najprej okušala, da se o vsem prepriča; visoko kuhinjsko okno ne daje dovolj svetlobe za razlikovanje med seboj si podobnih ribjih delov. Policijski načelnik, ki mu je moral učitelj vse po vrsti poročati, večkrat stvar pretresa, a neuradno; se pravi, ob vrčku žganja, ko mu žena pripravlja večerjo (po načelnikovem žene hitreje čutijo nepravilnosti kot moški, ki se bolj nanašajo na razum kot pa na celostno čutenje). Po načelnikovem je starček verjetno s ploskom rok dal ženi znamenje, da prinese jed za oficirjevega sina; tako bi nadaljeval sinovo delo do konca; starčkov rod se je bil priselil na otoček iz jugozahodnih ravnin glavnega otoka, kjer še danes ta in ona družina ne pozna besede družinskega poraza. Ko pride do te točke razlaganja, načelnikova žena obstoji sredi dela in zmeraj vpraša: „Zakaj pa je potem umrla starčkova žena in ne oficirjev sin odtod starčkova gosta?“ Pri čemer si načelnik navadno pogladi brke na levi in desni ozkih ustnic in reče: „Ne pozabi, prosim, da je starčkova žena poslušala oficirjevo poročilo, razumela sinovo junaštvo in obenem vrednost življenja sina nekdanjega sovražnika-oficirja. Kot mati je razumela, kaj se pravi imeti živega sina ob sebi. Da reši mlado življenje je ubila sebe.“ Po teh razglabljanjih sledi kratek odmor, nakar načelnik povzame neke vrste zaključek: „Ko je starec prejel denar iz rok oficirjevega sina, ga je to dejanje zadelo v živce ožetovstva; njegov dvojni plosk bi naj bil znamenje ženi – prej domenjeno –, da prinese kaj drugega posebnega iz kuhinje; a to znamenje ni več doseglo žene...“ Kakor rečeno: mnjenja so približno tako deljena, z izjemo starčkovega sovražnika, ki meni, da je tudi drugi starčkov plosk – dvojni plosk – izražal starčkovo nestrpnost in ničesar drugega; za doseg svojega cilja pa da je bil neizmerno potrpežljiv.

Starega odžičan ni bilo mogoče niti posredno vpraševati. Kmalu po odhodu gostov ga je zadela možganska kap, tako da je moral oditi na pot, ki vodi k večni obali. Pravijo, da se je pri upepeljenju njegovih zemeljskih ostankov dvigal iz sežigališča v pristanišču v galeb oblikovan dim.

3. NEBEŠKA KUPČIJA.

Življenje – na teh otokih in kjerkoli – ni le koordinata, čigar eno os tvori vsakdanjost, drugo pa nevsakdanjost, tako s pozitivnim predznakom, npr. ko gre za junaško dejanje, kot z negativnim predznakom, kot je npr. organizirano zlo. Življenje ima tudi vesele trenutke, več ali manj dolge, kar pomeni, da je treba življenje v bodoče ponazoriti ne s koordinato, ampak z bolj značilnim diagramom. Vsebovati mora tudi naslednji dogodek.

Od 1996 manjših otokov in štirih velikih otokov, ki skupaj tvorijo to zemljo v oceanu, se je vse to pripetilo na severu največjega otoka, čigar v nebo kipeči vrhovi od nekdanj skrivajo zlato. Kakih sto let pred zadnjo veliko vojno so menda izčrpali zadnje zlato v rudokopih; zlata v gorskih potokih pa je bilo premalo, da bi se ga izplačalo pridobivati na državne stroške. Še danes stari ljudje samoumevno ponavljajo: „V tistih gorah je zlato!“ in zamahnejo v smeri koničastih gora, in če se mladi ljudje drznejo vprašati: „Dedek! Babica! Kje, kje?“, je zagoneten odgovor zmeraj isti: „Tam...“ Nekje v tistih vulkanskih gorah. Gotovo. Ob določenem času. V enem izmed neštevilnih ledeno mrzlih potokov, ki skakljajo, ničesar sluteč, od kamna do kamna v dolino.

Tudi to je posebnost nekaterih dogodkov, da potegnejo v svoje območje celo vrsto na videz samostojnih stvari. V začetku tega dogodka je bilo v eni izmed gorskih dolin še druge vrste zlato, otipljivo zlato bi lahko rekli: silno bogat trgovec z lesom; kljub bogastvu mu je rak ugrabil ženo, tako da mu je ostala v tolažbo le hči edinka, tako lepa, da so ji vsi rekli samo Ohána-san, to je, gospodična Cvetica. Po njeni devetnajsti zimi so se začeli ljudje spraševati: Kdo bo njen srečni ženin?

Še ene vrste zlato je bilo skrito v eni izmed gorskih dolin. Neotipljivo zlato, čigar prisotnost je bilo mogoče ugotoviti na podlagi določenih dejanj določenega človeka. Človeku so rekli Fuáza; bliže se z otoškimi glasovi ni dalo priti do ameriškega Father; tisti, ki so se v teh krajih spoznali na svet onstran gora in onstran morja, so vedeli povedati, da Amerikanci tako imenujejo človeka, ki oznanja Najvišje Bitje ali Boga; in tudi to, da Fuáza pravzaprav ni iz Amerike, ampak iz še bolj oddaljene celine Evrope, kjer je že skoraj dva tisoč let središče tkzv. katoliške Cerkve. Teh dva

tisoč let in pa dejstvo, da je bil Fuáza mlad in dostojno večš njihovemu jeziku, kakor ga učijo v šolah, je na gorske prebivalce napravilo trajen vtis. Začutili so, da njihov gorski svet predstavlja le del veliko večje resničnosti, čeprav so še naprej slavili poroke v šintoističnem hramu in hodili k pogrebom v budistične templje; se razume, le na dneve, ki že od nekdaj – kot to stoji zapisano v starih bukvah – s svojim imenom obljublajo srečo poročencema in njuni žlahti, tistim okoli krste pa, da jih mrtvi ne bodo potegnili za seboj.

Sredi življenja po starih, preizkušenih navadah je v eni izmed dolin nemoteno delovala elektrarna. Trgovec z lesom je čutil veliko občudovanje do tega umotvora človeške iznajdljivosti in sodelovanja, in je često hodil s hčerko opazovat naprave in kramljat z njihovimi inženirji. Dvoje letnih časov, to je pomlad in poletje, je bilo dovolj, da je v začetku jeseni eden izmed inženirjev zbolel na tisti nevarni bolezni, ki ji pravimo ljubezen: zaljubil se je v Ohánasan ali, kakor pravimo na teh otokih, dekle mu je začaralo srce, čeprav pri Ohánasan ni bilo opaziti nobenih znakov.

Kako hitro se to, kar se je zgodilo, prelije v to, kar se zdaj dogaja! Sobota zgodnjega jesenskega večera zavija dolino v toplo meglo, v kateri mežikajo velike in majhne luči. Zrak je hladen, a vonja po snegu še ni. V eni izmed hišic sedita nasproti misijonar in inženir, tisti z zgoraj omenjeno boleznijo, in srebata kavo, „Ne vidim druge možnosti, Fuáza“, reče še enkrat bolni inženir, „kot da v prostem času perem pesek gorskih potokov; ko se mi posreči najti zlato, dovolj zlata, se šele upam stopiti k staremu trgovcu in zaprositi za roko njegove hčerke; vsi pravijo, da sodi sočloveka po njegovi denarni zmogljivosti; če bi mu moral reči, koliko zaslužim na mesec, bi me najbrž ovadil policiji, da se delam norca iz njega in njegove družine.“ Misijonar ga skuša tolažiti: „Morda pa stari trgovec več dá na ljubezen kot na denar, če najde pravega ženina...“ Inženir zmaje z glavo: „Teoretično, Fuáza, teoretično.“

Tudi naslednji, nedeljski večer ovije misijonarjevo hišico v zgoden, meglén večer, za čigar oranžno barvanim oknom se skriva delovna soba. Nocoj sedi na naslonjaču stari trgovec. Tudi druga skodelica kave in tretji kozarček brandyja mu ne razvežeta jezika. Misijonar mu ponudi pristno havano z besedami: „Tu šele začneva govoriti po moško.“ Zdaj je med misijonarjevimi in trgovčevimi očmi prijeten, belkast dim, zdaj se trgovčeve oči zazro naravnost v misijonarja. „Vi zahodnjaki imate radi stavke brez ovinkov. Iščem hčeri ženina. Razumete: človeka, ki bo hodil z njo skoz življenje ne le eno leto, ampak vsako leto življenja. Menim...“ Zakašlja, kot da so mu zlogi obstali v grlu. „Menim, da bi bili – vi najbolj prikladen človek.“ Zamahnil je z roko, ki je

držala cigaro. „Ne ugovarjajte, da je razlika deset let oziroma trinajst let resna ovira! In da nimate dovolj denarja? Ona ima dovolj denarja za oba! In da ste pastor? Eden mojih prijateljev v prestolnici je ameriški pastor, ki se je poročil z dekletom iz južnih otokov in malokje sem videl tako srečno družino! In če smem biti sentimentalni: moji hčerki ugajate!“

V zmeraj gostejšem dimu cigar temno zardeli misijonar odgovarja. Da je trgovčeva ponudba zanj tako velika čast, da se zanjo ne bo mogel nikdar izkazati dovolj hvaležnega. Kdo ne ve, da ni lepšega dekleta ne na severu ne na jugu, ne na vzhodu v prestolnici in ne na zahodu? Toda med pastori, pa četudi so iz mogočne Amerike, in duhovniki katoliške Cerkve je velika razlika: že več kot tisoč let se katoliški duhovniki – z malenkostnimi izjemami v določenih predelih – odpovejo družini in sicer v prid širjenju nebeškega kraljestva. Kjer je nebeško kraljestvo, tam je živi Bog. Naj ne bo tako skrben oče tako zalega dekleta razočaran, tudi ti kraji čisto gotovo skrivajo mladeniče, vredne tako čudovitega dekleta. „Mladeničev, ki so pripravljeni ljubiti deklet z denarjem ali denar z dekletom“, bridko pripomni trgovec. „Prepuščite mi iskanje drugačnih mladeničev“, se ponudi misijonar. „Res?“ se začudi veselo presenečen trgovec, „bodite prepričani, da vas bom nagradil za takšen napor“. „Dragi gospod“, se nasmehe misijonar, „ne omenjajte plačila; ne vem, ali se mi iskanje posreči.“ Trgovec se ob pogledu na misijonarjevo prijaznost opogumi: „Ali smem poslati hčerko – recimo enkrat na teden – k vam, da se nauči govorjenja v angleščini? Da ne čaka na ženina praznih rok in prazne glave...“ Misijonar in trgovec skleneta dogovor s krepkim stiskom rok.

V severnih otoških krajih postane veter zgodnje jeseni naenkrat ledeno oster in barve gora in dolin se otresejo mehkih odtenkov in vsi vedo, da je to zima, čeprav še dolgo ne sneži. To je neke vrste premenje med naravo in človekom, da si preiskrbi predvsem hrane in goriva za tiste, ki ostanejo tukaj; in donosnih zvez za tiste, ki gredo iskat delo na jug in na vzhod, tudi nevarno delo, od katerega se nekateri več ne vrnejo domov. Tudi letos se jesensko-zimsko platno, v okviru šestih mesecev od zgodnjega septembra do konca februarja, polni z vidnimi in manj vidnimi in nevidnimi potezami, ki bodo ustvarile pravo sliko šele spomladi. Če bi kdo s pravim drobnogledom študiral porajajočo se sliko, bi lahko zdaj odkril tri pregibajoče se točke. Inženir iz elektrarne je bil odkril med previsnimi stenami droben slap, ki na noben način ni hotel zamrzniti; pokazal ga je bil misijonarju, ki mu je obljubil posredovanje pri trgovcu – hčerino privolitve so vsi moški v teh krajih predpostavljali –, če vztraja z iskanjem zlata do pomladi. Vsak prosti čas stoji ob slapu; v začetku zelene,

potem pa bele smreke strmijo vanj, kako zapravlja svoj čas z iskanjem zlata. Medtem hodi ljubka Ohánasan na pouk k misijonarju in lepo in pridno napreduje v jeziku, ki ga menda vsak sedmi zemljan vsaj za silo razume. In misijonar mora prebiti prenekatero uro v razgovoru s svojim Bogom, ker mu črne dekletove oči in vitko, v življenje napeto telo ne dajo miru. Celo v molitev doni njen srebrni smeh.

Proti koncu februarja se misijonar opraviči, da mora za teden dni na jugovzhod v prestolnico po opravkih. V neznatnem kovčku nosi čisto zlat kelih, ki mu ga je bila mati podarila v trajen spomin, preden je zatisnila oči. Zlatar v prestolnici mu kelih pretopi v zlata zrna raznih velikosti in te natrese misijonar v tolmunček pod slapom po vrnitvi, prav ko je zvečer snežilo in je sneg zabilal sledove. Inženir mu je čez nekaj dni ves iz sebe prišel poročat o čudoviti najdbi in misijonar se ponudi, da obišče trgovca. Trgovec in misijonar se potem skoraj do polnoči pogovarjata. To je uvodno razčiščenje načel. Trgovcu se zdi, da zlato, ki ga je komaj za prstan in uhan, ne odtehta bodočnosti. Misijonarju se pa zdi, da ima človek, ki proti upu ustvari podlago upu, v sebi dovolj zlata za bodočnost. Seveda se obe načeli skrivata v cigarin dim, v prasketanje polen v kaminu, v srebrni lesk najboljšega severnega žganja, ki ga je treba neprestano ogrevati, in v priložnostne domisljice na obeh straneh. Ob pol dvanajstih je trgovec pripravljen, da sprejme obiske mladega inženirja „na preizkušnjo“.

Bodisi da se je izpostavil mrazu tisto noč, ko je položil zlata zrnca pod slap, bodisi da se je preveč razgret vrnil domov od pogovora s trgovcem – v začetku marca je misijonar začutil veliko bolečino v pljučih. Po zdravnikovem nasvetu se je zatekel v bolnico v prestolnici. Izbral je bolnico, kjer skrbijo za bolnike katoliške sestre, katerih ljubeznivost je bolj zdravilna kot zdravniki in zdravila, to je, zdravniki in zdravila postanejo posebej učinkovita. Azaleje in pozni češnjevi cveti so vsi zažareli in ugasnili, misijonarja pa ni bilo nazaj pod severne gore. Tedaj se je trgovec opogumil in odšel na obisk. Preden je stopil v bolniško sobo, se je posvetoval z zdravnikom. Na vprašanje, ali hoče trgovec imeti resnico, mu je zaupal, da za misijonarja skoraj ni upanja. Povedal mu je tudi učeno latinsko ime, ki da vsebuje brezupno bolnikovo stanje.

Bolniku se zasvetijo oči, ko zagleda trgovca, in ves blede, bolni obraz je eno samo vprašanje. Med dolgim stiskom roke izve, da je stvar med Ohánasan in inženirjem iz elektrarne v polnem teku in da ima inženir smisel ne le za formulo ljubezni in formulo električne proizvode, ampak tudi za vse, kar omogoča enačenje med kupčevanjem in dobičkom. Potem se trgovec zazre v koščeni obraz: „Gospod pastor!“ (Zmeraj je rabil le ta naziv, ker se mu

je zdel ameriško dostojanstven). „Morate ozdraveti – hči in bodoči zet želita, da jima blagoslovita zvezo prihodnji oktober. Povejte mi, katero zdravilo naj kupim, da vas do takrat ozdravim.“ „Vem za sredstvo, ki pa ga ne morete kupiti.“ „Dovolj sem bogat, da lahko naročim zdravilo iz tujine.“ „Vsedite se, da mi ne bo treba glasno govoriti.“ Skoz vrata pokuka sestra v belem in gostu z daljnega severa dovoli le še pet minut. „Če bi poznali Boga, ki je postal človek“, reče bolnik brez ovinka, „človek, ki je s trpljenjem in smrtjo hotel pokazati, da nas ceni in ljubi, in s svojim vstajenjem, da je ne le človek, ampak tudi Božji Sin – saj veste, koga menim: Kristusa –, potem bi lahko šli k njemu zame prosit zdravlja. Ko je živel na zemlji, je ozdravil nešteto ljudi“. „Na vašo besedo, gospod pastor, sprejemem resničnost tega Boga. Kako si bom pridobil Njegovo naklonjenost?“ „Ko v srcu prosite za zdravlje zame, prosite tudi to, da vam da spoznati za gotovo to, kar zdaj le slutite.“ Bolnik zakašlja, a se mu posreči kašelj zatreti. „In pomagajte, kjer morete pomagati – On je namreč Ljubezen.“ Zadnja beseda se mu s težavo izvije iz usten; trgovec mu stisne roko in popravi odejo in gre, ne da bi se enkrat ozrl. Na hodniku stisne sestrí v dlan tri debele bankovce, tako da osupli in priletni sestrí očala zdrknejo na nos.

Pravijo, da je resnično trgovstvo umetnost in da dela človeku enako čast kot tehnika. Riž je začel zoreti na svoj blede-zeleni način, stari trgovec pa je barantal s Kristusom za misijonarjevo življenje. Kakor je v trgovstvu zaupanje kapitalne vrednosti, tako je čutil v srcu, da mora Kristusu zaupati do konca, vsaj do konca oktobra. Zdravnikov odgovor po telefonu je postajal od tedna do tedna krajši in zmeraj bolj opravičljiv, češ za bolnika so bili storili, kar so mogli. Stari denarnik je stisnil ustnice in nadaljeval svojo nebeško kupčijo. Nekam navadil se je na pot v srcu k skrivnostnemu Kristusu in kadar ga je trgovina z lesom potegnila v svoj računarski vrtinec, je vendar čutil zvečer praznino, če se ni podal na to prošnjo pot. Hčerki in bodočemu zetu je odsvetoval obisk bolnika, ki da potrebuje miru, da se vrne za konec oktobra. Šesdesetletnega računovodjo, ki bi moral s skromno pokojnino zapustiti podjetje, je na novo zaposlil kot "finančnega svetnika"; uslužbenci so bili veselo iznenadeni in so se še bolj vrgli na delo. Ljudje so si rekli: „Ubogi vdovec je vesel, da je našel primerneга ženina...“

V začetku oktobra, ko je spet zadišalo po snegu in so divje gosi na poti na jug z nerazumljivim vriščem pristale pri ribniku na planoti, je zdravnik iz prestolnice telefoniral, da je bolnik zdrknil v nezavest. Staremu trgovcu se je zdelo, da Nebeški Trgovec zahteva od njega celoten kredit zaupanja za svoje nebeške račune. Pogledal je na koledar: še šestindvajset dni do konca me-

sca, kjer je pod zadnjim dnevom rdeče tiskano, da je to nadvse ugoden dan za poroko. Zaprl je oči in pretehtal možnosti. Ta trgovina se odigrava v srcu in onstran srca in če nadaljuje svoj del kupčije, ni mogoče, da ga Nebeški Trгоvec ogoljufa odnosno mu ostane na celi črti dolžan. Kar dela to kupčijo težko, je dejstvo, da nima vpogleda v nebeško knjigovodstvo. Toda pritoževati se ne more: ali se ne dogaja kaj takega tudi z njegovimi delnicami, ki jih je bil zaupal banki v prestolnici?

Enajstega oktobra so ga poklicali k telefonu iz prestolniške bolnice. Naenkrat so mu noge postale svinčene, srce kakor lese-no, oči pa sajasto stekle. Iskal je izgovora, da bi mu ne bilo treba pritegniti slušalke, a telefon je nepotrpežljivo zahteval njegovo besedo. Dá, glavni zdravnik govori: bolniku se je nenadoma obrnilo na boljše; najbrž je to posledica novega zdravila – s še daljšim latinskim imenom kot misijonarjeva bolezen – ... kakorkoliže: bolnik spet je in se celo šali. Ali ga lahko pošljejo na sever na koncu oktobra? Težko je reči; a če bolnik tako napreduje kot se trenutno razvija, ne bo težav; lahko se potem spet vrne v bolnico... Najlepša hvala za vse! Račun naj kar pošljejo na njegov naslov; in če se gospod primarij in njegova žena hočeta zares odpočiti za Novo leto, bo zanj ne le čast, ampak resnično veselje, ako ju bo smel gostiti. Saj gospod doktor sam ve, kaj se pravi, poročiti otroka – človek osamí.

Zadnji oktobrski dan je bil kar se da grd: mrzel dež je od zore naprej kar sproti brisal vsako sled obzorja, tako da se je svet zdel zaprt med sive gorske stene, v vodo pogreznjene doline, in v ostalo vodo za meglami. Toda tako čudovite poroke kot ta dan ni v teh krajih, sicer z dobrim spominom, nihče pomnil. Resnici na ljubo je treba reči, da je bila slovesnost razdeljena na tri dele in čeprav so bili vsi povabljeni k vsem trem delom, jih je bilo največ k tretjemu delu ali pojedini. Prvi in drugi del je prevzel misijonar v svoji hišici, tretji del pa hotelir in njegovi uslužbenci, ki jih je trgovec naročil iz same prestolnice. Najmanj ljudi je bilo navzočih pri prvem delu, ko je trgovec z lesom „Má-sao Takaóka, vdovec, postal brat Nebeškega Trgovca, in v svetem krstu – ki ga je misijonar imenoval „nebeško kopel“ – prejel ime svojega nebeška zavetnika Mateja. Z drugim delom ali poroko pa je bilo takole. Dasi niti Ohánasan niti inženir nista bila kristjana, je misijonar njuno poročno prisego javno blagoslovil, po zgledu somega gospoda škofa v prestolnici, ki je bil mnenja, da lahko tako življenjsko važni pogodbi kot je poroka dá trajno veljavo le navzočnost Boga, ki Ga misijonar jasno izpove, otočani pa nejasno in obotavljivo priznavajo kot Nekaj Najvišjega. Težko je bilo reči, čigav obraz je bolj žarel, nevestin ali ženinov; ali pa morda trgovčev. Le misijonarjev obraz je ostal bleđ, čeprav so se

mu oči smejale in je pri gostiji, pri kateri so izbrani gostje zapeli vsak svojo pesem v čast novoporočencema, vse očaral s pesmijo svoje daljne dežele.

Ni mogoče ugotoviti, ali je bil prav oktobrski dež odgovoren ali pa opravi, ki so si ta dan sledili in zahtevali enako napeto pozornost z ozirom na ljudi in dejanja; s prazničnim razpoloženjem je pač tako: kar ne spada vanj, še posebno glasno razdira harmonijo. Misijonar se je moral vrniti v bolnico, iz katere so potem odnesli le še njegove zemeljske ostanke. Vendar so vsi ti dogodki veselega značaja; če je ta svet tako čudovit, koliko bolj je oni, ki je po svoji zgradbi namenjen celi večnosti in je že zdaj podoben obljubljeni Novi Zemlji.

POČASI SE VZPENJAM

Počasi se vzpenjam na goro jeseni...
Za mano ostaja zaznamovana pomlad,
požeto snopje poletja, opojni večeri,
hrošči z zlatimi oklepi na poteh,
a stekel rog sanjajoče noči razčvetveri.

Počasi se vzpenjam na goro jeseni,
počasi kaplja rdeče listje na tla...
Še so macesni sončno zeleni,
a na vrhu plešaste gore
že leži prva krpa snegá.

IZ SPANJA ZBUJENA

Kaj je ljubezen?
Ljubezen je kresnica,
rojena iz zvezde in noči,
ki tudi pod temnimi smrekami
vedno znova svetlo zagori.

In kaj je smrt?
Smrt je črna žena,
ki me tuje gleda
z mojimi lastnimi očmi.

In kaj je strah?
Kadar to ženo ugledaš,
je strah groza,
ki te iz spanja zbudi.

BREZIZHODNOST

Brezizhodnost je pot,
ki jo iščeš,
pot, ki je ni.

Žalost te zanese v zarasel gozd.
Sinje nebo nad teboj se odpre,
boči se kakor milost,
ki izgubljeni jo uzre.

Trpljenje je resnica
o vsem zgrešenem iskanju,
kadar več ni
rešilne poti.

BESEDA MOČI

Beseda moči se te polasti,
ti pokorščino zaukaže,
če je treba, se ti zlaže.

In predno se je zaveš
v vseh pomenih in namenih,
beseda moči v tebi gori.

Že ji verjameš, že si v plamenih,
in beseda moči te pogublja
in le beseda Besede te učlovečuje.

KRISTUS SMISEL ZGODOVINE

Arnold Toynbee, eden od velikih zgodovinarjev tega stoletja, je v svojem zadnjem knjižnem delu: "A Study of History" povzel vse svoje monumentalno zgodovinsko delo, ki ga je izdal v dvanajstih zvezkih. V tem povzetku govori tudi o smislu zgodovine. Svojo misel ponazori z dvema slikarskima umetninama. Pred nas postavi izrezek iz Brueghlove slike: „Zmaga smrti“, same okostnjake in mrtvaške lobanje, s krsto v ospredju. Na drugo stran pa postavlja izrezek iz Fra Angelicove slike: „Kristus v nebeški slavi“, obdan je z veliko množico zveličanih, svetnikov in angelov, ki mu pojejo večno slavo. Zastavlja nam vprašanje, ali je smisel vsega zgodovinskega dogajanja smrt, nesmiselna praznота groba, končno razdejanje, ali pa je smisel vse zgodovine večna slava in življenje? S to ilustracijo nas sprašuje, kakšen je smisel zgodovine, smisel življenja, ker se človeški razum sam ne more dokopati do jasnega in zadovoljivega odgovora.

Vsi, ki so o tem vprašanju razmišljali in razpravljali, podajajo nekatere zakone zgodovinskega dogajanja, nekaj misli, ki drže, popolne in dokončne luči pa nihče ne poda. Že Herodot, oče zgodovine, kakor ga Cicero imenuje, je videl zgodovinski razvoj v borbi močnejšega s slabšim. Tukidides, ki je pisal o peloponeški vojski, pravi v svoji politični zgodovini, da prepiri povzročajo vojske in močnejši vsili svoje zakone slabotnemu. Tako postane sovraštvo, pa tudi ljubezen, gonilna sila zgodovine. Tudi Empedokles je bil tega mnenja. Kitajci so v svojem opazovanju zgodovinskega poteka odkrili senčno in sončno stran. Yin in Yang, ki se neprestano menjavata. Grki se niso povzpeli do prave filozofije zgodovine. Njihov pojem časa je bil statičen, vedno se povrača, zato nima nobenega cilja. "Panta rei", vse se vrti, je rekel Heraklit. Zgodovino uravnavajo zunanje sile: Nemesis ali pa Tyche, usoda. Imeli so teorijo o družbi, nekaj politične filozofije (Platon, Aristotel). Politična modrost in moralne kreposti naj po njihovem mnenju uravnavajo življenje.

Šele krščanstvo je odkrilo globlji in pravilnejši pogled na zgodovino. Zaslugo za to ima predvsem sv. Avguštin (354-430), ki

velja za ustanovitelja filozofske zgodovine. Napisal je knjigo "De civitate Dei", in s tem delom vplival na vso kasnejšo evropsko miselnost. V zadnjih dvanajstih poglavjih razpravlja o smislu in pomenu države, ki je nastala po hunskem porazu. 410 leta so bili Huni z Atilom premagani na Katalonskem polju. Dve družbi obstajata, cerkev in država, božja in svetna. Ti dve družbi, Jeruzalem in Babilon, sta v medsebojni borbi zaradi človeških slabosti in svojevoljnosti svetne družbe. Cerkev poskuša spreobrniti svet z milostjo božjo. Borba pa ne bo končana do konca sveta. Končala se bo šele v onostranosti, v eshatološkem času. Avguštín ima zgodovino za tisto točko, kjer se večnost in časovnost stikata. Njegovo razpravljanje ni samo filozofija, marveč že prehaja v teologijo zgodovine.

V srednjeveški miselnosti sta bila čas in večnost vedno tesno povezana. Avguštín je nakazal to pot. Življenje je bilo prežeto z vernostjo, veliko bolj kakor pa je danes. Zgodovinska dogajanja so po tej miselnosti obdana na vseh straneh od večnosti, kakor je otok od neskončnega morja. Ti pogledi so našli svoj pesniški izraz v Dantejevi Divini Comediji (1265-1321). V tej svetovno znani epopeji prehaja zgodovinski svet v večnostnega, v pekel, vica in nebesa, ter rodi večnostne sadove. Nobeden teološko-zgodovinski spis ne bi mogel lepše pokazati večnostne dimenzije zgodovine in življenja, kakor ga je Dantejev. Vendar se Dante loči od Avguštína in Tomaža. Svetno družbo, njeno kulturo in zgodovino, ima za avtonomno, s svojim lastnim ciljem, ki ni v službi Cerkve. Njen cilj je popoln razvoj kulture, dosežen more biti samo v univerzalni svetovni državi, za kar je potrebna politična združitev vsega sveta. Njegov ideal je bil svetovna družba v svetorimskem cesarstvu (Christopher Dawson: *Dynamics of World History*, str. 243-244). Na Danteja ni vplival samo Avguštín, marveč tudi grška antika s svojimi humanističnimi ideali.

Ta krščanski pogled na zgodovino se je v renesančni dobi spremenil, sekulariziral. Krščanstvo je učilo povezavo vere in zgodovine. Vera je vir duhovnih in moralnih vrednot, ki dajejo zgodovinskemu dogajanju pravi smisel. Renesansa je pa dognala, ko se je ozirala nazaj v klasično antiko, da vera za razvoj kulture ni nujno potrebna. Antika je razvila veliko kulturo brez krščanstva. Smisel zgodovine je človeku zastrt, vera daje v tem pogledu luč. Renesansa pa je začela učiti, naj človek sledi samo luči svojega razuma. Začeli so opuščati verski pogled na zgodovino, počasi je prevladalo sekularizirano gledanje. Tedaj so začeli deliti zgodovino v stari, srednji in novi vek. Ta neznanstvena razdelitev je ostala do današnjega dne. V naslednjih dobah se je ta sekularizirana miselnost nadaljevala prav do današnjih dni. Prosvetljenci, zlasti Rousseau in Voltaire, so videli smisel zgodovine v ra-

zumskem, znanstvenem napredku. Vsem strujam, ki so izšle iz prosvetljenstva, to je: pozitivizmu, racionalizmu, idealizmu, socializmu in sodobnemu marksizmu je vodilo zgodovine: razum. Luč razuma daje smisel zgodovini in pospešuje ves razvoj kulture in civilizacije.

Celo vrsto modernih avtorjev bi zdaj lahko tukaj našli, ki v tem smislu razpravljajo o razvoju in smislu zgodovine. Tako npr. pravi Hegel, da se zgodovina razvija v dialektičnem procesu. Enkrat se različne življenjske oblike združujejo, potem se pa spet razidejo, dokler se ne obnovijo na višji ravni. Herbert Spencer pravi, da se vesolje giblje od nedoločnosti v določeno stanje po diferenciaciji in integraciji. Oswald Spengler je napisal znano knjigo „Der Untergang des Abendlandes“. Vse kulture in civilizacije, pravi, se razvijajo vsaka na svoj osebni in svojstveni način. Smisel zgodovine je bistveno nespoznat, ker usoda, ne zakoni vzročnosti, giblje in vodi življenje. Vse se ciklično razvija, doseže višek, potem se obrne navzdol, propade in umrje. Tako se vsak kulturni organizem sam v sebi izpolnjuje in v tem je njegov smisel. Zgodovinski potek je točen posnetek biološkega razvoja od rojstva do smrti.

Toynbee je v začetku zastopal nekaj podobnega, kakor Spengler. Med civilizacijami ni osnovne povezave, vsaka je po svoje avtonomna. Vsaka pa ni zaključen biološki organizem. Etični, znanstveni, kulturni elementi povezujejo in oplajajo različne civilizacije, zlasti pa še višja verstva. Toynbeejeva teorija o smislu zgodovine ni ciklična, kakor je Spenglerjeva, marveč razvojna. Primitivna družba se razvija preko primarne in sekundarne civilizacije v višjo versko, v kateri doseže zgodovinski razvoj svoj višek. Toynbee našteva enaindvajset svetovnih civilizacij in potem vsa verstva svojevoljno razdeli v štiri vrste: Krščanstvo, Islam, Hinduizem in Mahayana Budizem. Civilizacija služi verstvu, verstvo pa ne toliko civilizaciji. Vera civilizacijo le etično in duhovno usmerja. V verskem sinkretizmu, v združitvi vseh verstev Toynbee vidi najvišji princip in smisel zgodovine (Dawson, str. 393, 398).

Še bolj je zanimiv Karl Jaspers, ki je napisal knjigo: „Vom Ursprung und Ziel der Geschichte“ (The Origin and Goal of History). Po Jaspersovi zamisli se zgodovina razvija v temle smislu: Cilj sodobnega človeštva je civilizacija in humanizem, počlovečenje razmer na svetu. Ves tehnični in kulturni razvoj je usmerjen v ta cilj. Humanizacija in civilizacija bo resnično dosežena šele takrat, ko bo človek popolnoma svoboden. Borba za človekovo osvoboditev se danes vrši na vseh odsekih življenja. To je drugi cilj sodobnega razvoja. Višek bo dosežen, ko bo človek osvobojen, ko mu bodo priznane njegove pravice v vsej polnosti

in ko bo potrjeno njegovo človeško dostojanstvo. Bolj in bolj se danes poudarja ta nad vse važna človeška vrednota. Proces je seveda dolgotrajen, saj vidimo, kako je v naših dneh krčevita borba za osvoboditev. V tej borbi in v tem razvoju, pravi Jaspers, so trije elementi nad vse važni: Socializem, svetovni red in vera. Zaradi tehničnega razvoja je današnji svet postal že zelo vidna enota. Enotnost bo pospešil pameten socializem, kjer ne bo več kapitalističnega izžemanja in tudi ne komunističnega usužnjevanja in izrabljanja, marveč medsebojna služnost in pomoč. Svetovni red bo moral urejevati ekonomijo sveta, različne in neštete potrebe, pa tudi razprtije med različnimi narodi in ljudstvi. Zelo zanimivo je, da Jaspers tukaj omenja kot tretji najvažnejši element: vero. Kako naj se svet pravično uredi, kdo naj kroti človeške strasti, kaj naj človeka plemeniti? Samo vera more urediti človeka. Za zgodovinski razvoj je vera nekaj bistvenega. Človek brez vere ne more in ne bo mogel obstati. Nasprotje vere je nihilizem, uničenje samega sebe. Nihilizem sam niti ne obstaja, dejansko je zanikanje vere (Jaspers, 215, 256-257).

Že ta kratek in nepopoln pregled o smislu zgodovine nam pokaže različnost odgovorov, pa tudi njihovo nepopolnost. Metahistorija, to je filozofsko razpravljanje o zakonih, vzrokih in smislu zgodovine, nam ne more dati končnega, zadnjega odgovora v tem vprašanju. Avguštín in Dante sta uporabila teologijo in v njej našla rešitev o smislu zgodovine. S samim razumskim raziskovanjem pa človek ne more prodreti v globino tega vprašanja. Nasledniki, ki so sledili Avguštínu, so se zgubljali v filozofski temi in njeni omejenosti. Toynbee se moti, ko govori o verskem sinkretizmu kot najvišjemu principu zgodovine. Že Nietzsche je občutil tragičnost tega vprašanja. Strašila ga je večnost, pa zopet povratek vseh stvari. Vse teče po isti poti in se zopet vrača; ali ni vse skupaj zaklet krog nesmisla?

Kakšen smisel naj torej ima zgodovina, ko ves njen proces in razvoj zgleda kot klobčič zmešnjav? Imperiji vstajajo, rodijo se kraljestva, vladajo z močjo in oblastjo, podjarmljajo sovražnike, sosedo, dosegaajo viške, potem pa začno propadati in nato počasi zginejo. Kulture vzcveto, ustvarijo čudovite stvari, dosežejo višek, pa začno odmirati in nato umro. Ko odmre ena kultura, se na njenih razvalinah rodi druga, višja, boljša. Današnja kultura in civilizacija je popolnejša od antične. Vse civilizacije se razvijajo v smeri popolnejšega. Tudi vsa kultura gre v to boljšo smer. V vsakem kulturnem razvoju je navzoče hrepenenje po večnostnem. Večnost so odkrili Egipčani v svojih arhitektonskih dognanjih. Večnost je prisotna v klasični grški lepoti; tudi v Justinijanovi Hagiji Sophiji.

Kakšen je torej smisel zgodovine? Ali je njen smisel v podobnosti

z biološkim procesom, v razvoju, višku in propasti? Ali naj po dramatskem vzponu vse preide v smrt? Tako so nekatere indijanske kulture izginile, skoraj brez vsakega sledu. Ali vse skupaj vodi slučaj? Ali obstoja kakšna rdeča nit, ki se vleče skozi vso zgodovino in ji daje smisel? Ali je končni smisel vse zgodovine življenje ali pa smrt? Danes nam ta misel na končno in popolno uničenje življenja in celega sveta ni več tako tuja. Svet se bolj in bolj zaveda, da ga moderne vojaške iznajdbe, različne bombe in rakete, lahko v trenutku uničijo.

Noben filozof nam ne more na to vprašanje zadovoljivo in popolnoma jasno odgovoriti. Saj smo videli njihove razlage, teorije in misli. Kristus je tisti, ki nam odgovarja z vso jasnostjo na to vprašanje. Nad plejado zgodovinarjev stoji Kristusova veličina. S filozofijo samo se ne da doseči nadnaravnega sveta. Kristus s svojo božansko suverenostjo slovesno razglša: „Jaz sem vstajenje in življenje, kdor v me veruje, bo živel vekomaj“ (Jn 11, 25). On obsega nebo in zemljo, vse čase, on je začetek in konec, Alfa in Omega (Raz 21, 6), zato lahko govori o pomenu in namenu življenja. Treba je le verovati, sprejeti njegovo besedo. Samo po veri in v veri moremo prejeti luč od njega, ki je Luč sveta (Jn 8, 12). Edino teološka razlaga tega vprašanja nas more privedi k jasnosti. Drugega, boljšega in globljega odgovora o tem ni.

Oscar Cullman je v svoji knjigi „Christ and Time“ razložil, kako so Judje edini poznali linearno idejo časa v nasprotju s cikličnim pojmovanjem časa pri Grkih in drugih narodih. Pri njih se je vse vrtelo v krogu, se vse povračalo. Zato se nobena obljuba ni mogla uresničiti. Čas nima začetka ne konca. Človek je usužnjen v njem in čas postaja prekletstvo. Je nekaj statičnega. Odrešitev iz tega kroga je biti rešen v brezčasju. V judovstvu in pozneje v krščanstvu je pojem časa v linearnosti. Judje so pričakovali prihod božjega kraljestva, prihod Mesije. To se bo zgodilo v teku časa, v bodočnosti. Sodobnost torej vsebuje bodočnost. Odrešenika še ni, ko bo pa prišel, bo to preteklost. Sveto pismo pravi: „Jezus Kristus včera in danes, isti tudi na veke“ (Hebr 13,8). Sveti Avguštin je bil tisti, ki je odkril smisel časa. Preroki S. Z., pravi, so napovedovali Odrešenikov prihod in ustanovitev božjega kraljestva. Ves čas se torej premika proti temu cilju. Ko je Kristus, Odrešenik, prišel na svet, je ustanovil božje kraljestvo, Cerkev. Učil je in napovedal kam, proti kateremu cilju, to kraljestvo vodi, kakšen je njegov smisel in cilj. To božje kraljestvo na zemlji je priprava na nebeško, onostransko, večnostno. Vse naj hiti proti temu cilju in se pripravlja na nebeško, neminljivo srečo. Zadnji, eshatološki cilj našega življenja so nebesa. Je večno življenje, so nebesa, življenje nepopisne sreče, nesmrtnost, zdru-

ženje z Bogom, ki nas je ustvaril in nas hoče končno in za vselej osrečiti pri sebi in v sebi. Ves čas, vsa zgodovina, vsa dogajanja se premikajo v to transcendentno, večnostno smer. To je ves smisel zgodovine.

Kristus je torej smisel vse zgodovine, začetek in njen konec, Alfa in Omega. S Kristusom je večnost stopila v čas in čas v večnost. Kakšna bo ta večnost? Morda lahko malo ugibamo, saj nam besede svetega pisma dajejo nekaj pobude za to. V Skrivnem Razodetju je Bog naročil Janezu, naj zapiše: „Nova facio omnia“, „Glej, vse delam novo. In rekel mi je: Zapiši, zakaj te besede so zanesljive in resnične“ (Raz 21, 5). V večnosti bo Bog naredil vse novo. Kakšno bo to novo, si seveda ne moremo prav predstavljati. Težko pa je misliti, da bi se vse naše vrednote, vse veličastne stvaritve, čudoviti dosežki, ki jih je človek ustvaril v vseh stoletjih svojega obstoja, zgubili in uničili. Tukaj mislimo zlasti na duhovne stvaritve v leposlovju, pesništvu, glasbi, filozofiji itd. Bog bo te vrednote, si lahko mislimo, dvignil v višjo, nesmrtno sfero. „Glej, vse novo delam“ more tudi to vsebovati. Prsti glasbenikov bodo še drseli po klavijskih tipkah in igrali Chopinove melodije in drugih velikih glasbenikov, ki so svoje melodije ukradli nebesom. Oplemenitena in opiljena domača beseda, ki so jo zapisali naši pesniki v svojih pesmih in pisatelji v svojih romanih, bo še zvenela v naših ušesih. Čudovite in žive barve slikarjev in njihove slikarske kompozicije bodo še razveseljevale naše oči. V tej višji sferi, v nebeški gloriiji, bo najbrž vsak človek lahko umetnik.

Za razumevanje zgodovinskega poteka in njenega smisla se je torej treba obrniti h Kristusu. Svetne, filozofske razlage tega vprašanja so samo delne, so nezadostne. Kristus nam daje pravi in zadnji odgovor, ki vodi vse časovno v večnost.

VRATA

Bil je prijeten, sončen junijski dan. Utrujen se je bližal Jernej Travniku, zapuščeni in porušeni vasi v najbolj samotnem predelu Dolenjske, nekaj ur hodá vzhodno od Kočevja. Kot mnoge vasi in naselja v tistih gozdnatih krajih, je bil tudi Travnik porušen v zadnji vojni in revoluciji. Začelo se je z italijanskimi vdori na ozemlje, ki so ga imeli „zasedenega“ partizani. Pozneje so se vrstili napadi na postojanke vaških straž. Tako so se v letih dva in štirideset in trinštirideset vaščani izgubili v partizanih ali so se izselili drugam, se pridružili protikomunističnemu odporu ali pa ostali bogvekje po internacijah. Bila so težka leta v slovenski zgodovini, tako težka, kot tista mnoga leta in desetletja turških napadov. Smrt in opustošenje sta bila na pohodu, zmagovala in pirovala sta prav po turško.

Jernej je kljub izgubljenosti in zapuščenosti kraja drhtel od slasti, da se je po tolikih letih spet znašel v domovini in se razgledoval po zanj najlepšem koščku zemlje. Kljub temu, da so bile trate preraščene z grmovjem in vrtovi uničeni, je bila to vendar njegova vas, kraj tolikih spominov. Bil je spet na poti „domov“, ali bolje rečeno domov, kajti prihajal je iz povojne emigracije in nihče, ki pride iz „nje“ od katerekoli strani sveta, kjer si je ustanovil svoj novi dom, ne postavlja pod narekovaj svojega nekdanjega, prvega doma, čeprav se je tam vse spremenilo in čeprav ne najde nikogar od svojih domačih in poznanih.

Nekoč so se po razruvanem ozemlju okrog Travnika vile steze in kolovozne poti – danes jih ni mogel več zaslediti, kvečjemu kako zelo razjedeno pot, ki se je takoj izgubila v zaraščenem svetu. Med kraškimi vrtačami so bile nekoč zaplate obdelane zemlje, zdaj je daleč naokoli vse prazno in zapuščeno. Tako je mogoče videti na eni strani Travnika, proti severozahodu, razpadajoče zidove Ribnika, še naprej so osamljene štale in Gričice, nekoliko višje proti severu samotni Smrečnik, potem Stari Tabor in Ponikve. Na nasprotni strani bi komaj spoznal Podstene, skrite med gostim smrekovjem, in če bi šel proti jugu, bi morda naletel na Golobinjek in precej daleč na nasprotnih bregovih Trnovca in Novi breg. Vsa ta imena so danes mrtva, vasi razpadajoče –

neizbrisen spomin na preteklo vojno. Na podrtinah mnogih hiš je še mogoče videti letnice iz prejšnjega stoletja, napisane s tisto staro pisavo, v ciglasto rdeči barvi.

Na vsakem koraku se je popotnik vračal v preteklost – v izzvenelo, a ne mrtvo preteklost. In kako bi bil avtor te „dolenjske“ zgodbe zadovoljen, ko bi mogel postaviti svojega junaka najprej v krmo, kot je bila nekoč pravica pripovedovalcev in kot je to storil nepozabni Jurčič. A tistega življenja ni več. Gotovo pa je, da ko bi hodil naš popotnik pred petdesetimi leti po zgoraj imenovanih krajih, bi srečal marsikak podoben značaj, kot jih je prikazal avtor Desetega brata.

Jernej je prihajal iz buenosaireškega zdomstva – iz tiste razsežne Slovenije v svetu, ob vihnih morjih in pod starim južnim križem. Človek bi komaj verjel, da je mogoče priti iz tega sveta – na Dolenjsko. Vendar pa, ali ni tudi v tisti vodnjak v Arethusi, blizu Sirakuz, prihajala voda – tako so vsi verjeli v onih čudovitih grških časih – prav iz Svete dežele po neki neznani podzemeljski poti? In to ni bilo praznoverje. Čas pa končno vse prikaže v pravi luči in tako skuša biti tudi ta zgodba samo prikaz stvarnih dejstev in okoliščin gotovega vpogleda v nek dogodek pred štiridesetimi leti... Zares, naš popotnik je prišel v svet, katerega ni menil nikdar več videti in si še danes ne more pojasniti, kako je doživel nekaj, kar že desetletja počiva v preteklosti.

Buenosaireško zdomstvo... daljna ameriška zemlja, polna skrivnostnih in plodnih nastavkov; prelepa, a vedno bolj slepa, ko da bi bila zakleta. Zlati Zahod, kjer so nekoč iskali in še danes iščejo El Dorado.

Jernej je bil „doma“ nedaleč od široke poti, ki se imenuje Dno španske milje, na severnem koncu Buenos Airesa. Tisto „dno“, ki je spomin na staro zgodovino nekdanje španske kolonije, je bilo prva meja civilizacije v divjini indijske pame; danes je široka avenija, ki veže sedem okrajev. Bilo je leta 1580, ko je Juan de Garay ustanovil Buenos Aires – ki mu je takrat dal ime Sveta Trojica – in razdelil med svoje poveljnike obmejno zemljo za njihova posestva in kmetije. Ta zemljišča, ti „deleži“, so se razprostirali po eno špansko miljo od Srebrne reke. Na koncu ograjenih deležev se je kmalu naredila shojena pot, ki je postala meja z indijanskim svetom. Leta 1806, ko so Angleži zasedli mesto, se je pomikala po stari kolonialni poti domača vojska, ki se je zbrala v dan hodá oddaljenem Lujanu in se nato združila na začetku mejne poti z artiljerijskimi oddelki, ki jih je poveljnik Liniers pripeljal iz Montevidea. Angleže so vrgli ven v Retiru, kakih petindvajset kilometrov od kraja, kjer se začne pot španske milje. Domači konjeniki in vojaki, ki v tedanji revščini niso premogli uniforme, so nosili na prsih dva spoznavna trakova, dolga po 38 centimetrov – velikost lujanske božjepotne Device.

Eden je bil sinji, kot je sinji njen plašč, drugi bel, kot je bela Marijina tunika.

Nedaleč od tiste stare poti, na indijanski strani, si je zgradil Jernej svoj novi dom in ustvaril družino. Argentina se je odprla tisočem evropskih izseljencev, vendar pa se je nekako dve desetletji po vojni začela ta več ali manj zahodno usmerjena dežela idejno in politično čudno zapletati. Leta 1964 se je približala neuvrščnim državam, šest let nato se je predsednik Lanusse objel s čilenskim Allendejem, potem so se politiki spustili v trgovske zveze s Kadarfijem; ob nepremišljeni Malvinski vojni se je kancler objel s Castrom in vse se je pogreznilo v blato. Zadnji vojaški predsednik je potem romal v New Delhi, se sestal z Arafatom in drugimi levimi figurami. Argentina je zapustila svojo tradicijo, potrošila staro bogastvo in se spustila na negotovo pot v družbi z najbolj zaostalimi državami in sateliti Sovjetske zveze.

Jernej se je že pred časom zavedel, da je v resnici v nekem tretjem svetu – pred več kot tridesetimi leti smo prišli v Ameriko, v naš drugi svet, potem pa se je z leti vse spremenilo: bolj in bolj smo padali „ven“ iz Amerike. Ali so se tukajšnji ljudje res tako odtujili staremu ameriškemu? Je tega kriva dolgoletna vzgoja v duhu zaslepljenega nacionalizma? Stara ljubosumnost do severa?

Da, tisto tretje je bilo tudi vzrok Jernejevega potovanja v Slovenijo. Kajti odkar se je argentinski predsednik podal v balkansko Jugoslaviijo, se je to poznalo predvsem v trgovskih odnosih med obema državama.

Jernej je bil že nad trideset let v službi na Ministrstvu za trgovino, na široki južni diagonalni aveniiji v Buenos Airesu. Ob prihodu v ta svet je dosti slovenskih povojnih zdomcev dobilo zaposlitev po ministrstvih in drugih državnih uradih. V tistem najožjem središču velemesta ob Srebrni reki še danes lahko najdeš Slovence, ki hiti med množico za svojim delom. Tam, kjer je bilo v zgodnjih kolonialnih časih Pristanišče Naše Gospe Dobrega sveta, okrog njega pa mesto Svetega Duha. Pozneje se je mesto preimenovalo v Sveto Trojico.

Tiste dni v juniju, po zbližanju Argentine z deželami tretjega sveta, je bil Jernej določen v komisijo za uvoz in izvoz, ki je potovala v Jugoslaviijo, s katero naj bi navezala ožje trgovinske stike. Kot administrativni uradnik, nekoliko tudi kot tolmač. Morda je bila to celo neke vrste nagrada, tik pred upokojitvijo, da je vzdržal trideset let v dolgočasnih, senčnih sobanah.

Jernej je bil te časti vesel – a ne popolnoma. So lahko nevarna takšna potovanja, posebno za človeka – kot je bil on – ki ni posebno trdnega zdravja: utrudljiva vožnja, klimatična sprememba, živčni napor, večji ali manjši čustveni pretres. Zdomski ljudje so pred leti, v drugih tostranih ekonomskih in onstranih

političnih razmerah, dosti potovali v domovino. A to gotovo za tiste z zarezniimi doživetji iz zadnje vojne ni bilo priporočljivo, da o načelnosti niti ne govorimo. Idejno zdomstvo je v svojem svetu in ni mogoče, da bi se kdorkoli brez škode vračal v oni svet. Ranjeno srce izseljenca more obstajati le v miru, v toplem družinskem zdomskem narodnostnem okolju. In kako je važno pri tem pravilno sprejemati ameriški tostrani svet!

Kot je slovenska zgodovina stoletnih trpinov in vernikov, svobodnjakov in fantov, pokopanih v tolikih vojnah, moja zgodovina in slovenski svet moj svet, tako je lahko moj tudi ameriški svet in njegova zgodovina. Tako je dostikrat zadnje čase premišljal Jernej – in z njim dosti drugih, posebno mladih. Gradilni ameriški svet, ne pa Amerika, kjer je znameniti Otok zakladov Roberta Louisa Stevensona – Isla de Pinos, na jugu Kube – spremenjen v „Sibirijo Amerike“. Moja je tista Amerika, ki je videla, kako je neko nedeljo v juniju petnajststo enainštiridesetega padel v zahrbtnem izdajalskem napadu eden največjih raziskovalcev novega sveta, Francisco Pizarro, ki se je iz revščine dvignil v slavo heroja. Smrtno ranjen od zarotniških mečev, je z železno voljo prisilil telo, da je ubogalo zadnje veliko čustvo: kliče Odrašenika je v lastno prelito kri pomočil prst, zarisal križ na kamnita tla, se sklonil ter ga v zadnjem izdihu poljubil...

Preko Zagreba je prišel Jernej za nekaj dni v Ljubljano, v poznem juniju, ko je Slovenija s svojimi gorami, gozdovi, goricami in polji najlepša. Tudi s svojimi mesti. A to je bil svet, kateremu se Jernej že ni več mogel približati. Imel je občutek, da so se ljudje v tridesetih letih popolnoma izmenjali – eni so odšli bogvekam, prišli so drugi, novi, kot v tistem napisu, ki ga je prebral na podboju vrat nekega starega gradu na Dolenjskem:

To je moja hiša in vendar ni moja;
kdor je bil pred mano tu, ni ostal
in kdor pride za mano, bo tud' moral ven.
Povej, dragi perjatelj, čigava je ta hiša?

Ampak tudi tam, v novem slovenskem svetu, ni vse napredno in moderno, se pravi, odtujeno. Zadnjo soboto in nedeljo, ki ju je preživel Jernej v domovini – delo argentinske misije je bilo v glavnem končano – se je napolnil obiskat rodni kraj, tisti stari svet, katerega si je še vedno lastil. Kočevski vlak ga je takoj pripeljal v sredo dolenjskega krasa, med Turjaške gore, kjer je v dalji Mokrec, nekoliko bliže Kurešček, v dolini pa Turjak z razvalinami gradu nekdanjih ponosnih Turjačanov – in slavnih borcev iz leta triinštirideset. Vlak zavije pri Velikih Laščah, v bližini leže Retje, Levstikov kraj, na položnem in sončnem svetu. Na drugi strani železniške proge, nekoliko vstran, stojita Stritarjeva Podsmreka in Trubarjeva Rašica.

Iz Kočevja se je napotil Jernej peš, po samotnih poteh, proti Travniku. Tri ure hoje med gozdovi in s kamenjem posejanimi košenicami ter planjavami, kjer se bohotita le praprot in resje. Narava je tu revna in trda – sem in tja najdeš kako domačijo – obenem pa polna neke radodarne in skrivnostne lepote. Samo videti jo je treba, nekako tako, kot je v nekem članku zapisal kubanski pisatelj Armando Valladores: „Nekaj let potem so me zaprli v ječo Boniato, v Vzhodni provinci. Tam so zabili z železnimi ploščami okna in vrata. Sistematsko, celico za celico. S tem so hoteli zlomiti naš odpor. Bil sem v enem najtežjih položajev, vendar nisem bil sam in nisem se čutil zapuščenega. Dovolj da sem zaprl oči in že me je preplavila notranja luč; odkril sem sonca, ki jih ni mogel nihče ugasniti, obzorja, ki jih ne more nihče pregraditi z bodečo žico.“ Prav tako – samo obrnjeno – je tudi v tem odprtem svetu revne slovenske zemlje: odpreš oči in že je pred teboj božja sled, lepota in svetla prisotnost nečesa nadzemskega.

Vendar pa se je v duhu vrnil Jernej za trenutek v svoj ameriški in pampski svet. O, tista zemlja zvečer, ko sonce zahaja in na daljnem ravninskem obzorju osvetli tisočere oblike oblakov in jih pozlati, da so kot nakopičena mesta, bajno neizrečena v svojih nadstropjih, cestah in morjih. Vse je živo sredi tistih oblik, vse nadresnično. Tam je ostal čas, tam gre dan v zahod, daljni, zlati zahod...

Na cesti, ki se previja od Kočevja, se je od časa do časa prikazal tovornjak, dvignil oblak prahu in se izgubil za temnim smrekovjem. Za njim je kak voz ubiral pot in zavil v gozd, pa spet samoten avtomobilist, ki je hitel kdovekam. Jernej je stopil na trato poleg kolovozne poti, sedel in se predal spominom. Čas ga je raneče omamil s svojo kot nit tanko mejo med sedanjostjo in preteklostjo. Čas, ki lahko na posebno bolečih mestih v trenutku bruhne iz sebe usodnost minulih dni, stare nevarnosti, turške ognje, malvinske smrti...

Obiskovalec se je zavedel: saj to je Slovenija kraških jam in roških prepadov, tod naokrog so Turjak, Grčarice, Grahovo, Jelendol in toliko drugih ran. Zaprl je oči in si zaželel nazaj v Ameriko, v daljno, na tisti kontinent, ki ga je že Ptolemej zarisal v svoj mapamundi z imenom Thinae. Prepričan, da je Indija Meridionalis, je poimenoval tudi mnoga mesta. Eno od njih – Katigara – je najbolj oddaljeno mesto na svetu. Tja nazaj si je zaželel Jernej, v Katigaro ob Srebrni reki, nedaleč od Atlantika. V Buenos Aires, z jasnimi in toplimi nočmi, v katerih evkalipt in jasmin razširjata svoj čarobni vonj. Zdi se, ko da se vsa zemlja nalahno pozibava; iz nje puhti dišeča vlaga, kobilice med travo se drobno oglašajo, noč je svetla – tu ni tiste teme „kot v rogu“ – nebo

je posejano z zvezdami, Križ se dviga iz pampe, proti severu se belí Sirius in že na drugi strani neba pada Orion.

Jernej se je zavedel – buenosaireška noč je ostala daleč za nizom bližnjih gorskih vrhov, ki se jím je počasi bližalo sonce. Nekje od ljubljanske strani so se nagrmadili rdečkasti oblaki in previdno zasledovali nemoteno jadrajočo ognjeno ladjo.

V tej zemeljski in nebesni sredi se je vzbudil v Jerneju spomin na domačijo. Spomin, ki je kot zavitek pergamenta, orume nelega v tolikih letih. V spominu je shranjen čas, v njem so popisani dogodki minulih dni, vesela in žalostna dejstva. Pergament je skrit v pesku, v skalovju, na robu puščave. Vsak človek ima svoj zvitek pergamenta in ga hrani. Morda ga skriva – noče ga odvití, da bi ne bral, slišal in videl, kar je minilo in kar naj bo pozabljeno.

O, tisto desetletje pred vojno, tista trideseta leta! Čas, v katerem se je zbiralo za nevihtno. In vendar so bila leta, polna nekega čara. Mladina je bila – kot vedno – zanosna in je gledala v bodočnost z neko vero in ljubeznijo. Jernej se je zamislil. Legel je na zemljo, ki se je v teh junijskih dneh že začela sušiti. Zdelo se mu je, ko da še danes čuti vonj trav, ki so bile pokošene takrat. V najglobljem zavitku spominskega pergamenta je nenadoma zagledal Lucijo, sošolko. Nikdar ni mislil v zdomstvu na te stvari – ostale so v dalji časa kot nekaj nestvarnega, da, tragičnega. Bilo je v zadnji prelepi, svobodni pomladi. V njem je kipela mladost. Ko sta šla iz šole, se je nenadoma sklonil k njej in jo poljubil. Lucija se je zdrznila in morda ga je hotela udariti, a on jo je potegnil k sebi ter jo še enkrat poljubil. Zazrl se je v njene tolmunsko globoke oči, srcé mu je bilo z močjo, ki jo je dekle čutilo in razumelo. Lucija se je potem lahno naslonila nanj in ga dolgo gledala. Po tolikih letih in po tolikem usodnem času se zdaj Jernej ni več spomnil, kaj sta govorila. Pergament je pripovedoval le, da sta se sem in tja dobivala tisto zadnje leto na šolskih izletih, po maši, zvečer pred njenim domom na postaji – njen oče je bil železničar – kamor je prihajal fant, ko da bi šel slučajno mimo. Govorila sta v pritajenosti mladostno ljubečih se src, vendar ji on ni nikdar zašepetal nežnih in pretresljivih besed, ki jih je dekle od njega pričakovala: rad te imam! Ni mogel izreči tistih najbolj plemenitih človeških besed. Kdove zakaj. Rahla senca razočaranja je včasih padla prek njenega lica. Tisto lice, ki se je kot cvet odpiralo pomlademu soncu. Nekoč mu je komaj zaznavno očitaajoče rekla: zakaj pa se midva prav za prav poljubljava? Pričakovala je besedo, ki bi jo moral Jernej izgovoriti – pa je ni. Nato so se dnevi zvrstili kot zreli sadeži po vrtovih. Lucijin oče je bil premeščen nekam proti Ljubljani in dekle se je izgubila v svet. Prišla je vojna in revolucija; čez kako leto in pol je dobil Jernej, ki nje podobe zale ni pozabil, sporočilo,

da se je pridružila partizanom in odšla v gozdove. In spet čez leto dni, da je padla nekje pri Rakeku v partizanskih bojih z legionarji.

Ta zgodba je samo ena od tolikih žalostnih zgodb mladih ljudi iz tistih let, ki so se morda iz idealizma, še večkrat pa iz kakršnegakoli razočaranja predali slovenski komunistični revoluciji. V tragični osamelosti so se vrgli v še večjo samoto, včasih v neznosno odgovornost in kruto odtujitev. Naši intelektualci so se oprijemali zapovrstjo liberalizma, pozitivizma in v letih pred drugo vojno marksizma leninizma. Marksizem je napredoval zaradi moralne strahopetnosti intelektualcev, nezmožnih nastopiti proti izprijenosti prvotne ideje socializma. Se pravi, nezmožnih, ker so pač bili intelektualno slabotni.

Še je silil samotni obiskovalec s svojimi mislimi v tisto dobo slovenske zgodovine, ki ni mrtva, ampak živi v nas – kot v prepadu. Nazadnje se mu je, po čudnem vrvenju utrujenih misli, približala in sklenila podoba slovenskih žrtev v revoluciji z božjepotnim Lujanom, kamor hodijo ljudje iz ravnin buenosaireške Katigare že od začetka. Tam so bila nekoč „vrata v nebo“ in so še danes, a drugače kot v prvih časih.

Bilo je pred več kot tristopetdesetimi leti. Na poti proti severu, dan hodá od velikega pristanišča, se je težak kolonialni voz s tistimi grobo stesanimi in z usnjenimi pasovi povezanimi kolesi tako pogreznil v blato, da ni šlo ne naprej ne nazaj. Na vozu je bil kipec Device na poti iz pristanišča, preko Čila v Perú, v daljno Sumampo, namenjen novim kristjanom južnega kontinenta. Vozniki so vpili in pretepali ubogo volovsko vprego. A nič. Šele, ko so raztovorili majhen kipec, so se kolesa premaknila iz blata in živali so si opomogle. Zdaj je šel voz naprej – a brez svete podobe, drugače ne. Gospa je hotela ostati tam, na meji indijanskega ozemlja. Tako je nastal, v tistem deževnem popoldnevu, pred več kot tremi stoletji, argentinski Lujan – sloveča božja pot. Ime je dobil po španskem kapitanu Pedru Lujanu, ki so ga indijanci ubili tam kakih sto let prej. Ljudje so rekli, da so v Lujanu „vrata v nebo“, kajti divjaki, ki so verovali samo v ost sulice in puščice, so od takrat še bolj napadali, požigali naselja in morili ljudi po lujanski okolici.

Pred štiridesetimi leti je bilo tudi pri nas, posebno okrog Kočevja in po Dolenjskem, toliko „vrat“. Tam, kjer je mogel človeč doživljati poletja, jeseni in pomladi v polnosti domačnosti in se zapreti, ko je prišla zima, ter preživeti dneve v miru in počitku. Tudi danes se lahko odpro tista „vrata“ – vrata v čas. Prikažejo se podobe, vstanejo minuli dogodki, dejanja; spomin oživi in če se mu prepustimo, nas pošastno zajame.

V burno spominsko prenetajočem razpoloženju se je bližal Jernej vasici, katere goli zidovi – iz leta v leto bolj zaraščeni s

trnjem – so se koščeno belili v rdečkasto rumeni svetlobi sonca, ki se je pravkar pripravljalo, da zaide. S tesnobnim občutkom samotnosti in nekako bitno razburjen je dosegel rodno vas. Medtem se je čudno naglo zvečerilo. Jernej je vstopil v najbližjo podrtijo, pred katero je bil nekoč velik vrt s sadnim drevjem. Bilo je, ko da bi nujno iskal zavetje pred nečim neznanim. Zazdelo se mu je tudi, da se je tista rahlo valovita zemlja okrog vasi lahko stresla in se spremenila v neko drugo, pred desetletji izbrisano domačijo. A to je bilo v njem, v spominski razbolezlosti, ki lahko panično burno oživlja preteklost. Sedel je na grobo kamnito klop in v trudnosti začutil, kako ga zemlja vleče nase. Zemlja in čas. Saj kot se ničesar ne izgubi v veseljstvu, tako se tudi naša dejanja ne izgube za vedno v gluhi praznoti časa.

V tistem trenutku se je v večernem mraku prikazala na robu bližnjega gozda gruča postav. S težavo jih je Jernej spoznal po njihovih vojaških kretnjah, konspirativnosti, po obleki, orožju in po znamenju na čepici – partizani. Zadet od znanega osnovnega strahu pred to besedo, se je naglo potegnil za najbližji zid. „Samo nič se bati“, mu je dejal nek notranji glas, „saj sem doma...“ Obenem pa se je določno zavedal, da mora biti vse le privid, ki se je za trenutek polastil utrujenih živcev.

Noč je medtem naglo zagrnila ves kraj v globoko temo, a na srečo se je pojavil tudi mesec, ki se je rumen kot cekin skrivnostno dvignil iz daljnega obzorja. In v tisti medli luči je samotni prenočevalec razločno videl, kako so se partizani porazgubili okrog vasi. Tedaj pa se je že oglasila lahka breza iz visoke hiše na nasprotni strani vasi in nato še druga. Sledile so ostre detonacije ročnih granat in posamični strelji iz pušk. V bliskovnih presekih teme je bilo mogoče razločiti naglo premikanje temnorjavih postav vaških stražarjev, ki so imeli – kot se zdi – vas zasedeno, utrjeni v eni ali dveh skupaj stoječih hišah. Iz gozda so prihajali novi oblegovanci.

Jernej se ni spominjal, da bi bila kdaj v Travniku stalna posadka vaških stražarjev, gotovo pa so se na svojih pohodih po partizanskem ozemlju ustavili za kak dan tudi v tej oddaljeni vasi. Sicer pa se je to, kar je zdaj „doživljal“, godilo dejansko kjerkoli v kočevskih in notranjskih krajih – v Pudobu ali Grčaricah, na Blokah, v Starem trgu, Velikih Laščah ali kje drugje po Dolenjskem. Povsod so se odpirala „vrata“... Bili so fantje in moške, ki so prijeli za orožje v tistih mesecih leta dvainštiridesetega – nikdar ne bo pozabljeno – ko je šlo za obrambo svobode slovenskega naroda.

Moralo je biti že blizu polnoči. Onstran vasi je nekdo zavpil, a njegov glas je v hipu zamrl v ostrih rafalih strojnice. Spet se je vnela bitka, a tokrat je mogel Jernej med streljanjem razločiti

povelja in klice, ki so prihajali iz obkoljenih poslopij vaških stražarjev. Nekajkrat je razločno slišal: „France, na tla!“ Za hip je videl iz svojega zavetja mladega fanta z bujnimi lasmi. Oni zunaj so vpili: „Zažgali bomo, če se ne podaste!“ Takoj nato pa iz oblegane hiše – moral je biti glas tistega fanta: „Ne odgovarjajte jim.“ Zdelo se je, ko da bi hotel reči: Pustite jih, ničesar nam ne morejo.

Medtem je ponehalo streljanje. Nekaj partizanov se je umaknilo v gozd, ki se je začel za streljaj od postojanke, katero so držali legionarji. Ostali so se namestili med kamenjem in grmovjem. Jasno je bilo, da se pripravljajo na nov napad. Zdaj pa zdaj so hušknile med zidovi senčne postave. Čez kako uro in pol – Jerneja je medtem popolnoma premagala utrujenost – se je znova vnel srdit odsvitni požar dogodkov revolucije. Partizani so prihajali prav proti hiši, ob kateri se je stiskal Jernej. Verjetno so hoteli presenetiti „bele“ izza hrbta in jih napasti iz neposredne bližine. Temne postave so se vlekle med zidovi; sem in tja je kdo spregovoril, a jih ni bilo mogoče razumeti. Staro orožje je viselo na njih. In v tisti gruči borcev v službi rdeče revolucije je mogel Jernej razločiti tudi žensko postavo, v vojaški obleki. Prišla je skoraj tik ob njem, tako da je jasno videl njen obraz, ki je bil blede in utrujen. V tistem hipu so se mu oči razprle – saj to je bila vendar ona, ki jo je poznal. Če bi ne bila v ponošeni vojaški obleki, izdelana od kdove kakšnih pohodov, blede v mrtvi mesečini, bi bila ista kot takrat – Lucija.

Presunjen se je hotel Jernej pomakniti za korak v goščavo, a je izgubil ravnotežje in padel med kopinje in trn. V zavesti zdanjega ga je zaskrbel misel: saj je že davno mrtva. Pa vendar niso bile sanje. Na glavi je začutil skelečo rano od udarca s čelom ob kamen. Skušal jo je poklicati, a mu je glas zadušil oglušujoč ropot ponovnega spopada. Eksplozije ročnih granat so razsvetlile s pošastnimi bliski mrtvo zidovje. Protikomunistični stražarji so začasa opazili sovražnika iz svojih bunkerjev v tistih dveh hišah, kjer so se vkopali. Moralo jih je biti kakih petdeset – tako se je zdelo Jerneju. Partizani so vpili, preklinjali in grozili, vendar niso mogli zavzeti obkoljene postojanke. Počasi so se umaknili; s seboj so nosili nekaj ranjenih, morda celo mrtvih. Partizanke Lucije ni videl Jernej več med oblegovalci, ki so se umaknili proti gozdiču. Oni v utrjenih hišah so še sem pa tja izstrelili posamične rafale v romantično osvetljeno noč. Malo verjetno je bilo, da bi vzdržali ponovno jurišanje partizanov, ki so se zbrali zunaj vasi za skalovitim pobočjem. Med nerazločnim govorjenjem je mogel Jernej kljub temu razumeti, da pričakujejo pojačanje proti jutru. Po drugi strani pa je mogel videti, kako so se v razredčeni temi zgodnjega somraka tudi branilci – vaški stražarji – karseda natiho oddaljili iz hiš ter se v kritju megle, ki se je

dvignila iz bližnjih nižin in gozdov, neopazno prebili preko partizanske zasede. Odšli so v smeri proti Kočevju.

Nič drugega ni videl več Jernej, kajti dokončno ga je premagalo do smrti utrujeno telo.

Sonce se je že davno dvignilo nad valovito gozdnato obzorje, ko se je naš obiskovalec prebudil med razdrapanim zidovjem hiše, ki ni bila njegova rojstna hiša. Kolikor se je spominjal in kolikor je mogel razpoznati med podrtnami, je stal njegov dom tam nekje, kjer so bili... nastanjeni legionarji. Zdaj ni bilo žive duše nikjer, nobene živali, nihče ni hodil tod morda že desetletja. Jernej si je utiral pot med goščavjem, premišljujejo o čudnih... sanjah, vendar je skoraj z grozo opazil, da so bili na šipkovem trnu – prav blizu tam, kjer je ponoči ležal – kosci obleke in na rožnatih cvetih znamenja krvi.

IDEJNO-ESTETSKE IN RAZVOJNE RAZSEŽNOSTI SLOVENSKEGA ZDOMSKEGA USTVARJANJA

Kot vemo, se besedna umetnost ukvarja z umetniškim oblikovanjem besed. Te ponavadi (razen v nekaterih izjemnih primerih ekstremnih „vizualnih“ in „konkretnih“ literarnih načinov) niso same sebi namen. Nasprotno: pisatelj jim z ustvarjalno spretnostjo dodeli poseben – specifičen – pomen. Čim izrazitejši in pomembnejši je literarni ustvarjalec, oblikovalec besedí, toliko izrazitejši, iz splošnosti v večploskovno posebnost rastoč je pomen besedí, oziroma iz besed sestavljenega besedila.

Zrcali slovenska ZDOMSKA LITERATURA, ta popolnoma nova razsežnost slovenskega ustvarjalnega duhá, nastala šele sredi zlomov in prelomov po drugi svetovni vojni nastale nove bivanjske danosti, kake posebne POMENSKÉ kategorije? Je slovenska zdomska literatura, eo ipso, pojem zase? Ali pa le del večploskovno razvejane besedne ustvarjalnosti slovenskega naroda v novih obdobjih po letu 1945?

Če si zastavimo takó kočljivo in dvorezno vprašanje, se moramo pravzaprav najprej vprašati, kaj je zdomska literatura? Kdo je sploh zdomec?

Podoba je, da poznamo ta pojem s tipičnimi alarmnimi spremljevalnimi značilnostmi, kot nam je že znano, šele iz zadnjega duhovnega obdobja, iz takomenovanega MEDDOBJA med starim domom in novim svetom, ki je na nov in usoden način zakoličilo usode številnih (in med temi mnogih ustvarjalno pomembnih) ljudi. Na videz preprosto in enosmerno vprašanje o posebnostih slovenske zdomske literature se nam kaj hitro izmuzne iz rok. Po prvem nadebudnem razčlenjevanju se namreč kaj hitro izkaže kot dokaj komplicirano in razvejano.

Zdomstvo je bivanjska kategorija, ki je usodno povezana z osnovnimi razmerji do doma in domovine, s človekovim rojstvom in z njim pridobljenimi pravicami, tudi z oblikovanjem domače stvarnosti po lastnih, rodovno in generacijsko utemeljenih značilnostih in izvirnostih, ki si jih vsak demokratično razvit narod (med te sodijo zaradi primernega zgodovinsko-duhovnega razvoja sredi

pluralistično utemeljene evropske, na krščanskih temeljih sloneče kulture tudi Slovenci) v svobodni, diferencirano večplastni izmenjavi mnenj in protimnenj kroji sam. Te osnovne bivanjske razsežnosti in pravice, ki jih vsakemu človeku ne priznava le krščanska bivanjska etika, temveč moderna liberalna bivanjska filozofija, in so politično utemeljene v povojnih deklaracijah Organizacije Združenih narodov o človekovih pravicah in v mednarodno podpisanih obveznostih helsinške konference o miru in varnosti v Evropi, mnogim narodom in posameznikom po letu 1945 niso dane in priznane. Kot že ime pove, imamo pri zdomstvu – kljub izredni in dialektični navezanosti na dom in domovino – opraviti z izgubo. Namreč z izgubo doma in domovine ter osnovnih človekovih bivanjskih možnosti, ki jih je mogoče realizirati na poti od zibelke do groba le na domačih tleh, v kontekstu domačega jezika, s pomočjo duhovnih, psiholoških in vedenjskih značilnosti, ki so dane le na tleh določenega prostora in v kontinuiteti specifičnega narodnega razvoja.

Zdomstvo, izguba doma in domovine, je skoraj vedno povezano s kar travmatično intenzivno izgubo življenja po domovinskem modelu, ki te je usodno utemeljil za vse bivanjske dni. Rekli bi lahko, da nas je bivanjsko programiral. Sprememba programa je na tem človeško-narodno-duhovnem področju izredno usodna, nevarna in za večino skorajda nemogoča. V nove bivanjske in narodne programe rastejo v zdomstvu (in tudi in zlasti v Argentini) šele nove tekorekoč na tujih tleh rojene generacije Slovencev. V nekem smislu lahko zato govorimo o delni spremembi programa šele po več kot treh desetletjih bivanja na tujih tleh, kjer osnovna plast slovenskega zdomstva ni prenehala z intenzivno nego slovenske kulture in omike in tako ustvarila kvaliteten humus za novo, drugačno, a vseeno slovensko in zdomsko duhovno bivanjsko rast.

„Zakaj si daleč, domovina?“ – je značilno zapisal leta 1916 rojeni in pozneje v Belgiji živeči pesnik Dimitrij Jeruc, ki je bil ustvarjalno aktiven zlasti v najbolj prvem in v bistvu najmanj znanem zdomskem literarnem obdobju, v obdobju takojimenovalne „begunske literature“, ki je nastajala v zdomstvu na begu pred novo politično realiteto v domovini – in to predvsem v begunskih taboriščih.

Izguba domovine je na tej stopnji bivanja in ustvarjanja velikokrat povezana z življenjskim obupom, žalostjo, neoprijemljivo grozo, ker so ti odvzeli najbistvenejše sestavne dele bivanjske resnice, tvojo pokončno narodno hojo, duhovno rast sredi narodovih danosti, čast, ponos in lepoto vrednot, ki so jih predniki utemeljili pred teboj in ki si jih ti oblikoval v novi narodni dan.

„Zakaj si daleč, domovina?“

...
Kvišku ozrem se, nebo je temno,
vse okrog mene le hladna tujina,
na vratu pa čutim ledeno rokó,
zakaj tako daleč si, o domovina!“

je torej v novi socialni in duhovni danosti sredi migracijskih prelomov in razsežnosti zapisal že omenjeni pesnik Jeruc (glej „ANTOLOGIJO SLOVENSKEGA PESNIŠTVA“, SKA, Buenos Aires 1980, str. 85). Izločenost iz razsežnosti in možnosti življenja v domovini je popolnoma nova kategorija v življenju slovenskega naroda. Kljub hudim pretresom in premikom spričo tujih vojnih nevarnosti, turških vojn in vpadov, kmečkih puntov, Napoleonovih vojska in podobnega, te v bistvu negativne bivanjske danosti preje takorekoč ne poznamo.

Motivi lokalnega domotožja (ki so za posameznika sicer lahko nadvse usodni), kot se na primer pojavljajo v Gregorčičevi pesmi „Nazaj v planinski raj!“ (O, zlatih dni spomin / me vleče na planine, / po njih srcé mi gine, / saj jaz planin sem sin! / Tedaj nazaj, / nazaj v planinski raj!), postanejo spričo kataklizem, nastalih v bratomorni drugi svetovni vojni in povojnem velikem eksodusu nekaterih bistvenih veznih členov slovenskega naroda, skorajda smešni spričo enostavnosti in politično-socialne malopomembnosti problemov, ki jih zastavljajo.

Čeprav se motivi slovenskega izseljevanja s trebihom za kruhom v veliki svet onstran oceana začnejo v nekaterih tekstih pojavljati že sredi ekonomskih in socialnih kriz avstro-ogrske monarhije v drugi polovici 19. stoletja, v slovensko literaturo tedaj še ne prodre alienacijsko ostra kategorija resničnega zdomstva. V glavnem gre tedaj le za občasno ali stalno izseljevanje malih, socialno šibkih ljudi, kmetov, ki so prišli na boben, ljudi iz bednih predmestij in krajev, ki je njihove nekdanje socialne in kulturne strukture uničil prodor železnic, novih industrijskih proizvodnih načinov in univerzalneje pojmovanje kapitalistične trgovine. Župančičeva „Duma“ je eden literarno najbolj tvornih izrazov nekdanje slovenske ekonomske in politične bede in tedanje ga izseljevanja in razslojevanja.

Nastajanje še danes slabo raziskane slovenske besedne ustvarjalnosti sredi visoko razvitega industrijskega sveta Združenih držav Amerike že v začetkih našega stoletja je prvi pomembni slovenski duhovni pojav, nastal izven geografskih mejá slovenske domovine. Vendar ta severnoameriški slovenski literarni način, ki ga je z nekaterimi pridržki zaslužno dokumentiral v leta 1977 izdani antologiji slovenske ameriške literature prof. Edi Gobec, potrjuje v svojem bistvu le znane socialnokritične modele slovenskega pisanja, kot jih poznamo v prvih desetletjih našega stoletja tudi v osrednji domovini. Kljub tem pridržkom rastejo nekateri slovenski, v severni Ameriki nastali teksti, vendarle v specifično, predvsem dokumentarno-reportažno in socialno-kritično zasakano poročilo o dejanju in nehanju slovenskih delovnih ljudi v značilnih industrijskih kompleksih velikega severnoameriškega sveta. Druga literarna možnost severnoameriške slovenske literature je religiozno obarvana in ima bogato tradicijo, ki sega takorekoč v pionirsko dobo Amerike, k slovitemu slovenskemu misijonarju in škofu Baragi in njegovemu indijanskemu besednjaku in k številnim, v Združenih državah Amerike in Kanadi delujo-

čim duhovnikom in katoliškim piscem, kot se pojavljajo na straneh clevelandskega dnevnika „Ameriška domovina“, v torontski „Slovenski državi“ ali pa v lemontskih koledarjih „Ave Marija“. Levi avanturist Louis Adamič, Ana Krasna, Etbin Kristan ali Ivan Molek na eni in Kazimir Zakrajšek ali sestra Lavoslava Turk na drugi, katoliški strani, pa kljub svojim kontinuiranim prizadevanjem vsekakor niso zakoličili in utemeljili tiste filozofske in literarne možnosti, ki jo označujemo s pojmom „zdomska literatura“.

Zdomstvo je namreč nekaj vse bolj usodnega kot izseljenišтво ali začasno delo na tujem. Zdomstvo pomeni odtujitveno izvrženost, iztrganje iz rasti v domačih tleh, pomeni usodno samohodstvo sredi pasti tujine in stalnih napadov iz drugače usmerjenega uradnega vedenja domovine. Zdomstvo je istočasno politična izobčenenost iz uradnega življenja naroda, je poskus oblastniških aparatov, izbrisati življenjsko drugačnost, programsko različnost, miselno razmejitve od uradnih ali vodilnih usmeritev.

Zdomstvo je seveda več kot motiv desetnice ali desetega brata, posebneža, samovoljneža, čudaka, ki se že od Jurčičevih časov pojavlja v slovenski literaturi. To tudi ni „uhajač“, namreč vojni cesarski ubežnik, dezterter, kot smo ga spoznali v povesti Franca Detele „Malo življenje“. Zdomstvo je odtujitvena kategorija kafkovskih razsežnosti, je proces izločevanja in vseeno tudi vedno usodnejšega vključevanja v veliki proces narodnega prebujevanja in zorenja.

Na primeru slovenske begunske literature, nastale v taboriščih Severne Italije in Avstrije v prvih povojnih letih, doživi slovenska v predvojni stvarnosti utemeljena in v kategorijah lepega, pravičnega in dobrega se gibajoča slovenska katoliška literatura svoj, v grozotah druge svetovne vojne in nevarnostih povojne stvarnosti rojen, PRELOM. Podoba je, kot da je tak ognjen krst in prelom pogojil slovenski narod le enkrat samkrat prej, v grozotah boja med poganstvom in zmagujočim krščanstvom, kot ga zrcalijo mojstrski verzi Prešernove pesnitve „Krst pri Savici“.

Teme begunske slovenske literature so na eni strani depresivni odsev grozljivega časa, medvojnega obračunavanja in krvoprelitja, uboja domobrancev, prebega čez mejo, tavanja v neznano in tuje. Po drugi strani pa je ta demonska groza idilično preusmerjena v fantazmagorije in sanjarije o lepem in dobrem življenju nekdanj domá, v idile o slovenskih vaseh in predvojnih mestih in drugo. Nekaj tekstov tega prvega obdobja je bilo delno napisanih še v domovini ali pa se je vsaj v zametkih rodilo že pred odhodom v tujino. Na prvi stopnji slovenske zdomske literarne stvarnosti je bil posebno marljiv Stanko Kociper (ta je že v taborišču v vzhodnotirolskem Lienzu leta 1946 tiskal novelo „Mlin ob Lešnici“, pozneje pa je izšlo še več njegovih prleških vzhodno-slovenskih literarnih tekstov), svoj enostavni poljudni pripovedni način o stari domovini je začel razvijati pozneje zelo priljubljeni Karel Mauser, medtem ko je nekoliko drznejšo, čeprav reportažno in trivialno literarno usmerjenost pokazal danes v Združenih dr-

žavah Amerike živeči Frank Bükvič, ki je v svojem velikem, 552 strani obsegajočem tekstu „Brezdomci“ (Gradec 1948) razčlenil Prekmurje med leti 1940 in 1945. S temi zanimivimi motivi in problemi se ta pisatelj ukvarja še danes.

Sanjo o lepem svetu nekdanje domovine zrcalijo tudi mnoge tedanje pesniške zbirke, na primer v taboriščih nastali verzi Erika Kovačiča „Romar na beli cesti“ (1948), prva in edina tiskana taboriščna zbirka „Samotne poti“ (1947) (prva slovenska tiskana knjiga v zdomstvu!) izpod peresa danes malo znanega, a v „ANTOLOGIJI SLOVENSKEGA ZDOMSKEGA PESNIŠTVA“ upoštevanega Dimitrija Jeruca, medtem ko poetični „Peti evangelij“ liberalneje usmerjenega samohodca Antona Novačana predstavlja resno literarno možnost izrazitejših razsežnosti. Življenje Jezusa iz Nazareta je namreč podal v realnem palestinskem okolju, kot ga je sam doživel med drugo svetovno vojno v odiseji jugoslovanske kraljeve vlade na tavanju v Kairo in London. Novačan je pod psevdonimom Delfin v tržaškem časopisu „Demokracija“ na tavčarjevsko satiričen način tudi obračunal z usmerjenostjo nekaterih ideološko stalinistično opredeljenih tedanjih slovenskih pesnikov, kar je razvidno iz njegovega teksta „Rdeči panteon“. Tu se, bolj kot v „Idilah“ nekaterih pesnikov in prozaistov in tedaj nastajajočih Turnškovih patetičnih zgodovinskih dramah (n. pr. „Država med gorami“), kaže idejna usmerjenost nove slovenske zdomske literature.

V slovensko zdomsko literaturo začno vdirati novi usodni motivi preseljevanja v „novi svet“ onstran oceanov. Doživetje teh usodnih „pasaž“ je tako prvič nazorno utemeljeno in opisano v lepi slovenski besedi. V Buenos Airesu začne leta 1949 izhajati „Zbornik-Koledar Svobodne Slovenije“, ki pred poznejšo ustanovitvijo Slovenske kulturne akcije – a delno tudi zatem – prinese nekatere ključne tekste slovenske zdomske literature. Že leta 1949 objavi tu Mirko šušteršič – Valiant nadvse značilno pesem „Odhod“:

Oči otrok
so sinje
kot ocean
in nebo:
„Očka, kam gremó?“

...
Čez ravniki,
kjer orkan,
tajfun in cikloni
blazné.
Bridkost
bo ost
slonokoščena
vsem v srcé...

...
kot tropična džungla
smo vsi...

(Koledar Svobodne Slovenije, 1949, str. 37).

šušteršič je tudi avtor pesmi „Santa Cruz“, v kateri na kar fizično presunljiv način doživimo tedanje vožnje v čezoceansko tujino:

Stroji bobne,
vijak
kot tisoč strel
trga na kose
hrumeče morje.

(*Koledar Svobodne Slovenije*, 1949, str. 37).

Slovenska zdomska lepa novela in pesem iz tega časa sta polni tožb in žalosti zaradi vseprisotnega izseljevanja v Argentino in druge države.

Vedno znova zaslišimo s strani zbornikov – koledarjev SVOBODNE SLOVENIJE pretresljivi glas slovenskega človeka v stiski, osamljenega popotnika, ki so mu vzeli zemijo in dom, ženo in otroke in ki z velikimi ladjami pluje na drugo stran temnih oceanov:

„Kot blodni ptiči,
ki jih vihar čez morje žene
bežimo – jate raztepene –
iskat miru med tuje trate
s spominom na pobite brate.

(Igor*, Izseljenci, *Zbornik Koledar Svobodne Slovenije*, 1950, str. 26).

Posebno aktivnost z odbleski slovenskega ponotranjenega in v moderno izrazno obliko prelitega idealističnega ekspresionizma razvije sredi razviharjenih in nestalnih prvih povojnih let v svoji pesniški besedi dr. Tine Debeljak, avtor širokih literarnih lokov in izrazita mentorska ter organizatorska osebnost. Zasluge dr. Tineta Debeljaka so velike, saj je z dejanjem in usmerjanjem ustvaril nekaj temeljnih estetsko-filozofskih in organizacijskih pogojev za aktivno duhovno delo v tujini.

Njegova večploskovna pesnitev „Velika črna maša za pobite Slovence“, ki je leta 1949 izšla v založbi Svobodne Slovenije v Buenos Airesu, je po koledarju iz leta 1949 prva slovenska v Argentini natisnjena knjiga. Vsa je še v znamenju hudega begunskega taboriščnega časa. Grozljiva in silovita medvojna doživetja in razočaranja so narekovala njeno dramatično in drastično izrazno naravnost, utemeljeno v ekspresionistični in novoromantični poetiki 20. stoletja.

Po Prešernovem „Krstu pri Savici“ sodi prav to v glavnem še neraziskano ustvarjalno dejanje iz prvega zdomskega časa, vsaj po tematiki med osnovna pesniška dela Slovenske literature.

V ekspoziciji nakaže Debeljak usodne značilnosti z ideologijami in prisilami morilsko zasičenega časa:

* Igor, verjetno pseudonim iz Ljubljane izvirajočega Adolfa Škrjanca.

S krvjo Si zalil kot vesoljni potop
vse slovenske doline,
vsa naša brda,
mednje položil moj Narod kot v grob;
iz dna
vulkanskega žrela,
ki ga razklal
je svetu do drobovja
evropski Gnev,
da je zavrela
v njem kot lava –
krvava
Sla...

(Črna maša, str. 19)

Debeljakova „Črna maša“ je velika pesniška obtožnica sodobnega barbarstva na levi in desni.

Tu je obsodba znanega pokola domobrancev v domovinski temi in breznicah po 9. maju 1945:

Tromba strašno zadonela –
joj! joj! – salva iz brzostrela
nas v telesa je zadela.
Zadnji blisk – Križ v mojem domu...
padem z gruščem v gluhem gromu
kakor skala v kamnolomu –

(Črna maša, str. 80)

Leva, ideološko pogojena publicistika bi kdaj rada dokazala, da je to delo tipičen primer „slovenske fašistične literature“. Tako mišljenje je docela napačno. Ta poezija je nastala v grozi in gnevu sredi uničujočega časa. Je primer katoliške protivojne in protiubijalske naravnosti z izrazito slovensko osnovno narodno utemeljenostjo in bogato univerzalno panoramo kar kozmično doživetih grozodejstev časa:

Drug človek je vstal kot Hudič in Belcebub,
narodu svojemu skoz milijone megafonov
je z rezkim glasom dajal obljube obljub...
Nadnarod: vse druge kot volk naj pase...
Na čelu tolpe rjavih, v krvave škornje obut,
namenil svoj marš je prek vseh polut...

(Črna maša, str. 158)

Ta plastična obsodba Hitlerjevega nasilja in zločinstva najde enakovredno paralelo v obsodbi italijanskega fašizma, kot enega osnovnih negativnih pojavov časa:

Glej: dvignil se človek je, se! Demonov,
širokopleč samosilnik, debela glava,
vstopil se na čelo je črnih bataljonov,
zavpil v zmedo klic: Vse Samodržava!

(Črna maša, str. 157)

Uničujoča taborišča druge svetovne vojne, Mathausen, Gonars, se v Debeljakovi „Črni maši“ pojavijo kot grozljiva znamenja vseprisotne zamažitve sredi krvavega obračunavanja:

Dachau: mesto grozot dvajsetega veka,
kuhinja človeških kosti, srčnih maščob zaseka,
barbarska alkimija znanstvenega pračloveka...

(*Črna maša*, str. 50)

V ospredju osnovnega sporočila „črne maše“ stoji še danes nepozabljena vseslovenska travma z usodnimi zgodovinskimi razsežnostmi, takoimenovani pokolj domobrancev:

Kri je brizgnila iz ran med travo, bodičje in bilje,
iz žil se pretočila mahu, lišaju in praproti v žilje,
zlepila se z blatom, bukovim listjem in iglami smrečja,
zalila mravljinčnem rove, polne njih kislatega sečja,
precedila skoz prst se kot skozi luknjice sit
do gomoljev korčkov, do klic poganjajočih rož in žit...

(*Črna maša*, str. 175)

Kot pod povečevalnim steklom ujamemo himnično glasno Debeljakovo obsodbo komunističnega uboja slovenskih drugače mislečih ljudi globoko v rudninskem ožilju slovenske zemlje, v zakladnici njenih globočin. Z naturalistično izrazno drznostjo in dramatično scenerijo prikaže Debeljak to slovensko smrt, ki jo je obsodil tudi Edvard Kocbek, v kar dramatični sceneriji poznejših dogodkov na slovenskih tleh, ki so deloma hamletovsko plastični (Shakespearov prizor na pokopališču z mrtvaško lobanjo):

Lovec, ki orlu v gnezdo je segel po mladiče,
je v dračju našel tudi – otroške koščice.
In vran, ki je letel čez vas in jelke visoke –
ali ni nesel v kljuno – prstana z odtrgane roke?

(*Črna maša*, str. 178)

Ni naš namen, da bi pri naši, zgolj nekatere značilnosti in motive zdomske literature nakazujoči obravnavi podrobneje pristopili k strukturalnemu razčlenjevanju te vsekakor zelo značilne in za slovensko literaturo pomembne leposlovne knjige. Vsekakor je zelo tipična tudi za celotno razpoloženje v slovenskem zdomstvu in tudi širših predelih zlasti slovenskega katoliškega zamejstva v prelomnih obdobjih zgodnjih petdesetih let. Tine Debeljak je v tej dobi objavil še vsaj dve značilni pesniški knjigi, „Rapsodije za prvo Marijino sveto leto 1954“ (založba Svobodne Slovenije v Buenos Airesu), in še prej, leta 1951, bibliofilsko dovršeno zbirko ljubezenske, religiozne in miselne poezije „Poljub“ (založba Svobodne Slovenije), v kateri je veliko begunskih, taboriščnih in turobnih izseljeniških motivov.

Tudi Debeljak je namreč pesnik velikega slovenskega katoliškega potovanja v usodne neznanke novega svetá, to pa je istočasno povezal z motivi hrepenenja po tedaj nedosegljivi ženi in izgubljeni domovini:

Pojem Ti s krova ladje –
 slavec na zibajoči se roži.
 Ovil se jamborov hlad je,
 čez zor gre temna koprena,
 sij pada kot zadnje sadje,
 struna kot veter toži,
 po Tebi kliče, žena!

(*Poljub, Zadnja serenada – ob prehodu Gibraltarja, nepaginirano.*)

Že v tej, za proučevanje nove motivike in estetske usmerjenosti v zdovski in tudi celotni slovenski literaturi pomembni zbirki, se v drugem delu kažejo nove tematske in miselne značilnosti. Doživetje pampe je prav tako kot doživetje nove celine z njeni mi svojevrstnimi podnebnimi značilnostmi, rastlinstvom, kuhinjo (n. pr. zeleni čaj mate), z ozvezdjem južne poloble (Južni križ) novost tega literarnega ustvarjanja, kot je novost izpostavljenost slovenskega intelektualca sredi v bistvu manualnih in težavnih ali pa za pisatelja neprimernih delovnih procesov tujine:

Stroj mi hrešči kot račun,
 ki tro ga možgani:
 deli... množi... kopiči
 tisoče v milijone...
 številke vseh oceani
 urejajo se v tok –
 nobena ne utone...
 ...
 Tisoči se v milijone love...
 Možgani so spet del tovarne.

(Ubogo srce!)

(*Poljub, Ob računskem stroju, Villa Alfredo Fortabat, 1950, nepaginirano.*)

Debeljakov literarni način je v tem času skušalo miselno in formalno posnemati več pesnikov in pisateljev. Med njimi je bil precej aktiven na primer Stanko Janežič, ki pa ni dosegel diferencirane moči Debeljakove begunske poezije. V Zborniku – koledarju Svobodne Slovenije je Stanko Janežič leta 1951 v pesnitvi „Tabor“ preveč črnobelo in trivialno ožigosal komunistično revolucijo v domovini:

Hudič rdeči se smeji,
 baja o sreči bodočih dni.
 A raja še ni,
 teči mora kri.

(*Koledar Svobodne Slovenije, 1951, str. 67*).

Tudi nekoliko skromna prozna ustvarjalnost tedanjega časa je pod vtisom slovenske bratomorne vojne in vetrinske tragedije in zaznamovana s travmami trpkega slovenskega begunskega vsakdanjega dneva (Jože Novak, Matija Trpin, Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1952; Tine Brezovec (pseudonim?), Usodna brzozavka, črtica iz begunskega življenja (Zbornik Svobodne Slovenije za leto 1955) in drugo.

Slovenski literarni ustvarjalci doživljajo v tistem času posebne, duhovno in psihološko pogojene premike. V poglavitnih primerih že v domovini duhovno aktivni doživljajo v slabih begunskih pogojih tujine usodne delovne zastoje. To velja tudi za imena šele v begunskih taboriščih zoreče nove slovenske intelektualne generacije, ki se preje, pred vojno in v vojni, v domovini še skoraj ni uveljavljala ali uveljavila. Vsi ti v duhovno aktivnost motivirani pišoči ljudje doživljajo tudi zaradi slabih danosti tedanjega zdomskega kulturnega življenja bistvene duhovne blokade. Odhod čez oceane v nove dežele in k novim delovnim nalogam deluje sedaj velikokrat kot sprostitveni ventil. Na novih geografskih področjih „eksplodira“ slovenska zdomska dolgo zadrževana literarna energija v nove možnosti literarnega ustvarjanja in izraza. Mejnik v to novo dogajanje je ustanovitev SLOVENSKE KULTURNE AKCIJE v letu 1954. Še precej prej pa v KOLEDARJU SVOBODNE SLOVENIJE za leto 1950 zapiše tedaj mladi argentinski novonaseljenec Tine Debeljak v veliki pesnitvi „Spev pred Argentino“ tudi te verze:

O Argentina! Sonce in Zemljo, Nebo in Morje
prapor Tvoj belo-sinji nudi kot kruh mi in sol
na pladnju, ki dobri ga veter dviga pred ustnice moje –
o, naj poljubim Tvoj dar, preden bom jedel od njega!

...
Zdaj, glej, roki dvigam kot žerjav železni...

...
v vse delavnice vidim... na poljih... v hišah... v rovih:
ovčarje vidim v pampi, divjih konj krotilce,
molzače obilnih vimen, mesarje celih čred,
obiralce sadja, hmelja...
izsekovalce gozdov... orače s traktorji,
vrtalce v srce zemlji, da brizga kri ji – nafta,
gradilce hiš vidim – nadstropje na nadstropje,
vse transmisije slišim...
graditelje cestá vidim, železnic, ptic jeklenih...

...
nisem več izgnanec rapsod – delavec sem Argentine!

(*Koledar Svobodne Slovenije* 1950, str. 120-123).

Slovenska kulturna akcija kaj kmalu razplete kozmopolitsko naravnane slovenske kulturne mreže v vse predele demokratičnega sveta. Slovenska sodobna literatura se ne obogati le z novimi dopolnilnimi imeni, temveč tudi z vrsto novih izraznih in miselnih načinov, o katerih so nekateri vsaj obrobno deloma že razpravljali.

Ruda Jurčec, Zorko Simčič (oba omenjena sta prva urednika nove revije „MEDDOBJE“), umrli Anton Novačan, še ne preveč znana pesnika Vladimir Kos in Rafko Vodeb (pozneje bosta prehodila zelo različni razvojni poti) so oblikovalci nove, višje in zrelejše oblikovalne stopnje v slovenski zdomski literaturi.

Že v prvi številki „MEDDOBJA“ je Ruda Jurčec objavil programsko linijo duhovne usmeritve revije in literarno-kulturnega de-

lovanja: „Kot je slovenska mati, enako z materjo v baladi, z neizmerno pieteto in ljubeznijo zbirala kosti svojega sina, da jih ponese v zemljo posvečenega groba, tako moramo pred profanostjo sodobnega sveta reševati svoje prave duhovne vrednote; kakor je mati iz balade ponesla v posvečeno zemljo, kar ji je bilo najdražje, tako postavimo mi tisto, kar nam je najdražje, v sveč, ki je posvečen službi kulture in umetnosti. („MEDDOBJE“, let. I. (1954), št. 1-2, str. 1-2).

V primeri z idejno in estetsko usmeritvijo tedanje slovenske literature v domovini (prvi korak v sprostitev iz ždanovsko-stalinističnih partizanskih dogmatičnih vezi predstavlja poleg Kocbeka le izdaja „Pesmi štirih“ avtorjev Koviča, Menarta, Pavčka in Zlobca iz leta 1953 ter „Novele“ Frančka Bohanca, Lojzeta Kovačiča in Andreja Henga iz leta 1954), je pomen literarnih strani prvih „MEDDOBIJ“ dokaj velik. Kot prozaisti se s psihološko in tematsko zanimivimi proznimi prispevki uveljavijo zlasti Ruda Jurčec, Zorko Simčič, tudi Tine Debeljak, katerega prozni odlomki iz „Črnega kamnitnika“ potrjujejo njegov že opisani pesniški prodor v novi čas in prostor. „MEDDOBJE“ predstavi kljub določenim preozkim selektivnim proceduram tedanjega uredniškega odbora dokaj razvejano panoramo slovenskega literarnega ustvarjanja v zdomstvu, ki sega od avtorjev, ki so tudi v novih razmerah vsaj delno ostali v stiku z avtohtonim slovenskim prebivalstvom (lirično ponotranjeni moralist Vinko Beličič s Tržaškega, tedanji „Romar s kitaro“ (ime preprosto izdelane pesniške zbirke iz leta 1951, Stanko Janežič na poteh med Rimom in slovenskim Primorjem ter impresivno naravnani pesnik-estet Rafko Vodeb kot od Trsta preko Evrope do Argentine iščoči duh) pa do tradicionalnejšega (Lojze Novak, Marijan Marolt, Karel Mauser) ali modernejšega (France Papež, „OSNOVNO GOVORJENJE“ prejelo božično nagrado SKA za leto 1955, pozneje izšlo kot knjižna pesniška zbirka) literarnega izraza na od Slovenije zelo oddaljenih tujih tleh. Posebna moč tedanjih „MEDDOBIJ“ je široko razvejana esejistika, pogojena predvsem zaradi Jurčecovega tehtnega miselnega daru, a tudi zaradi nekaterih bistvenih prispevkov Mirka Javornika, ki se poleg tega pojavi s protikomunistično prozo „Potni list“ in tudi z bolj diferencirano in poglobljeno radijsko dramo „Rdeči mak“. Dramatika je tudi drugače zastopana, tako s prevodi iz svetovne moderne zakladnice, kot tudi z dokaj realnimi domačimi teksti (n. pr. Marijan Willenpart, Zadnji krajec).

Okrog leta 1958 je klasična doba delovanja slovenske kulturne akcije v polnem razcvetju. Imena Vladimir Kos, France Papež, Vinko Beličič, Milena Šoukal, Zorko Simčič, Ruda Jurčec, Rafko Vodeb, Tine Debeljak, Karel Vladimir Truhlar stojijo v ospredju delovanja te ustanove, s katere pomočjo zraste nekaj literarnih imen v nove razsežnosti ustvarjanja ali pa umetniško debutira. Knjižne izdaje Kociprove proze (Mertik, Na božji dlani), Simčičevih, Jurčecovih in Papeževih novatorskih del, domačijstva (Marijan Marolt, Zóri, noč vesela; Karel Mauser, Jerčevi galjoti),

retrospektiva ubitega Narteja Velikonje (novele „Ljudje“), izdaja Balantičevih pesmi, zbornik v domovini tedaj zelo pozabljenega ekspresionista Ivana Preglja ter prevodi klasične zahtevne literature (Dante, Puškin in drugo) potrjujejo nakazani PREMIK slovenske zdomske literature iz begunskega oziranja v navidezno idilo nazaj in v osveščanje za v bojih prizadeto krščansko stvar v naprej – v nove idejne in izrazne možnosti in širši spekter literarnih načinov.

Roman Ruda Jurčeca „Ljubljanski triptih“ je poleg njegovih pozneje pri drugi založbi (Baraga) izdanih svetovljanskih spominov „Skozi luči in sence I, II, III.“ tekst z nadvse spretno zasnovano partituro – trilogijo, ki vodi junake in snov v nekakšno kot simfonija zgrajeno duhovno nadstavbo sveta o mistični nezlomljivosti vere kljub napredujoči komunistični revoluciji v Sloveniji.

Roman Zorka Simčiča „Človek na obeh straneh stene“ je podoba razdvojenega, na dve strani razpetega brezdomca, človeka, ki se ni mogel niti doma in niti v Argentini zakoreniniti. V to tragično življenje vdira „usodna Katja“, človek iz domovine, ki postaja vedno bolj grozljiv simbol izdaje, usoden splet blodenj in resnice. Že v „MEDDOBJU“ iz leta 1956/57 objavi Vladimir Kos svoj pesniški dnevnik o „potovanju od zapadnega k vzhodnemu polu“. Veliki migracijski procesi, ki po letu 1945 tako centralno pogujejo usodo zlasti katoliških in drugih nekomunističnih slovenskih ljudi in ki jih je suvereno – kot smo že videli – v svojih poezijah o potovanju v Argentino potrdil Tine Debeljak, dožive pri Kosu sedaj novo, z vzhodnimi filozofskimi reminiscencami pretkano in dopolnjeno, varianto. Kos, ki je danes med najbolj aktivnimi zdomskimi ustvarjalci, že tu dokaj spretno išče v novi, zanj tako značilni lirično-miselni način:

Trikot na terasi:

Ona, on in jaz.

Zeleni prtljagini:

Prostrti za riž.

Razpokane ustne:

Rdeča glina.

Bojim se resničnosti:

Odkar molčimo.

Mislimo:

Na čaj.

Med otoki:

Pas megla, ki

Dohod do zaklada čuva.

In gledamo v Mon Fu San.

Zeno iz kamna;

na hrbtu ji je dete umrlo.

Barke se vračajo...

Ali res vse?

(Hong Kong – Nad ribiškim naseljem – Čakamo, MEDDOBJE,
let. III, št. 3/4.)

Iz asociacij, fragmentov, reportažnih vložkov, liričnih pasaž in drugih elementov zna Vladimir Kos ustvariti novo obliko literarnega pesniškega sporočila, ki se lepo ujema z za naše pojme eksotičnimi značilnostmi japonske, oziroma azijske pokrajine. S pomočjo religiozno-miselnih zasnov, ki jih križa s pokrajinskimi in feljtonističnimi fragmenti, ustvari Kos nov tip slovenske poezije, ki ga prej nismo poznali.

Še predno leta 1962 izda v Melbournu Humbert Pribac svoje lirične motive spominov na istrski domači kamen in vonj toplega Primorja ter naturalistični prikaz težav v tujini, zloma iluzij in iskanja novih religioznih svobodno razumljenih možnosti, ki izidejo pod naslovom „Bronasti tolkač“ kot prva slovenska knjiga v Avstraliji (kot je Kosova pesniška zbirka „Dober večer, Tokio“ iz leta 1960 prva slovenska knjiga na Japonskem!), prodre avstralska motivika v ustvarjalne iniciative Slovenske kulturne akcije. Iz Trsta v Sidney prišla Neva Rudolf (sedaj živi poročena v Beogradu) napiše v tej za Slovence daljni, a danes vedno bolj znani, na poti s trebuhom za kruhom iskani deželi, svoje nekoliko lirično in sentimentalno obarvane drobne črtice „Čisto malo ljubezni“. Te izidejo leta 1958 na 110. straneh pri Slovenski kulturni akciji v Buenos Airesu. To je precej tradicionalna, nezahtevna literatura z zgodbami o takoimenovanih malih ljudeh na poti v Avstralijo:

„Samo v zgodbah doživljajo ljudje nenavadne, neverjetne dogodke. A življenje povprečnih ljudi je niz drobnih doživetij; sama na sebi so brez pomena, pa tvorijo usodo. Navdušujemo se, razmetavamo besede, dvigamo in ranjujemo soljudi in pozabljam, kolika sreča je živeti z brati, govoriti isti jezik, biti doma... Zakaj je vsako lepo doživljanje prazno, če ni z nami bitja, ki ga ljubimo? – Potem so se pomikali dnevi in pot se je končala v Sydneyu, pod ogromnim jeklenim mostom...“

(Čisto malo ljubezni, Grenko jezero, str. 34/35.)

Dvajset let kasneje se vedno aktivneje spopade s temami Slovence v veliki Indiji misijonar in nekdanji sodelavec „Doma in sveta“ Jože Cukale. Slovenski ameriški in kanadski pisatelji Frank Bükvič, Ted Kramolc, Karel Mauser (ki je zanimivejši kot v večerniško naravnanih povestih v svojih dobro utemeljenih in čustveno podoživetih črticah „Na ozarrah“, SKA 1970, in v narodno subtilnih pesmih „Zemlja sem in večnost“, SKA 1978) in drugi prispevajo zlasti reportažno prirezane, napeto priostrene zgodbe iz življenja na severni ameriški celini onstran oceana. Reči moramo, da se zaradi velike slovenske ljubezni do lepe domače besede in izvirne misli v zavzetosti do resnice in pravice slovenska leposlovna dejavnost prvič v zgodovini slovenskega naroda univerzalno razpne čez ves svet.

Nekdanja ujetost v spomine na domače kraje in ljudi doživi v zreli dobi slovenskega zdomskega ustvarjanja zdaj resignirano, zdaj upirajočo se, zdaj v novo tuje življenje s slovensko miselnostjo in čustvenostjo povezano literarno razrast v veliki svet.

Simčičeva literarna potovanja na svojevrstnih parnikih po kalnih valovih širokih južnoameriških rek, Papeževa izvirna hoja po velikem Buenos Airesu in po prostranstvih novega sveta, ujeta v novo, filozofsko utemeljeno, z elementi sodobnih odtujitvenih in montažnih načinov preurejeno literaturo (n. pr. „Zapisi iz zdomstva“, SKA 1977) so samo nekateri značilnejši primeri literarnega razpona slovenskega zdomstva v prostoru in času.

Prav zaradi kriz in estetsko-idejnih premikov (Truhlarjeva prefinjena religiozna lirika in njegova kritična razmejitve z Jurčecovimi strožje in ožje zastavljenimi načeli slovenskega duhovnega vedenja v zdomstvu; Vodebov in Janežičev odhod v domovino v vrste problematičnega grmičevskega „socialističnega“ katolištva; razmejitve nekaterih mlajših literarnih moči od tradicionalnejših literarnih oblik) zraste slovenska zdomska literatura tako pri Slovenski kulturni akciji kot tudi drugod – zdaj bolje in zdaj spet slabše – v nove možnosti literarnega ustvarjanja, ki je v zadnjih letih žal prizadeto zaradi stalnih gospodarskih in političnih kriz in usihanja danes že starejše pisateljske generacije, ki je vsa tri prejšnja desetletja predstavljala osnovno idejno in estetsko os slovenskega pisanja izven domovine.

Prav v zadnjem času, preko novih števil „MEDDOBJA“ v dobi na prelomu med starim in novim, in listov „Glasa SKA“, od intencij, kot mu jih je pluralistično-moderno zasnoval nekdanji urednik Nikolaj Jeločnik, do prehoda v mlade roké, lahko opazimo novi in do sedaj zadnji vidnejši strukturalni premik v razvoju slovenske zdomske literature.

Zelo intenzivne in rigurozne slovenske zdomske katoliške pisateljske generacije so namreč ustvarile poseben DUHOVNI FENOMEN, ki je, četudi je relativno slaboten po številu glasov in dosednji intenzivnosti delovanja, vendarle vidna novost v razvoju slovenske duhovnosti. Gre za tisto, kar je v pismu nemški židovski Nobelovi nagrajenki Nelly Sachs nemška pesnica Hilde Domin imenovala „fenomen podaljšanega življenja“. Pojem je nastal iz židovske religioznosti in iz te izhajajoče zavesti, da je „žid prav tak kot vsi ostali, vendar v vsem nekoliko več“. V svojih najboljših obdobjih in usmeritvah je tudi Slovenska kulturna akcija bila zavezana tem maksimalnim dolžnostim. Že v Argentini rojene, oziroma vsaj šolane Slovence, je velikokrat vzpodbudila k slovenski duhovni stvari in njenim nalogam. Moralne razmejitve z negativnimi pojavi časa so bili nadaljni vzpodbudni elementi, ki so mlajše literarne in kulturne delavce Tineta Debeljaka ml., Vinka Rodeta, zlasti pa Andreja Rota (roj. 1953), Pavla Fajdigo (roj. 1954) in Katico Cukjati, usmerili v slovensko kulturno delovanje. Tako nastaja nova (s suvereno doživetimi neotujenimi temami tujine, ki ni več prava tujina, temveč tudi s slovensko mislijo pretkana kozmična univerzala) soočena slovenska literatura v zdomstvu. Na tej novi stopnji literarnega ustvarjanja je zdomstvo utemeljeno z asociiranimi mladimi močmi in izgublja nekatere čustvene priostrene ideološke elemente spopada med katoliškimi in komunističnimi silami v Sloveniji, ki so bili preje

tako nadvse značilni. Podoba pa je, da ostaja zavezano osnovni tradiciji slovenske kulture in omike, krščanski etiki in demokratičnim nazorom o življenju družbe in njenih posameznikov.

Tozadevno je značilna publikacija „Druga vrsta“, katere sodelavca sta med drugim bila Andrej Rot in Pavel Fajdiga.

Svojevrstna in velika argentinska pokrajina okrog Buenos Airesa najde v nekaterih pesmih obeh zadnje omenjenih avtorjev drugačne, manj disonančne in ekspresivne izrazne možnosti, kot pred desetletji novonaseljeni Tine Debeljak.

V pesmih Andreja Rota, kot jih predstavlja buenosaireška „ANTOLOGIJA SLOVENSKEGA ZDOMSKEGA PESNIŠTVA“, je veliko prostrane elegičnosti in zasanjane melanholije, ki se porodi v soočanju z brezbrežnostjo pampe:

Rad bi bil kot starec
iz pampe,
ki ob zori
reže obzorja
pod splašenimi golobi,
škrjanci
med rosno deteljo
in rožičevci,
v biserovine polnem ozračju,
s svobodno bližino nebá,
s svojim konjem
in razdaljami.

(Antologija slovenskega zdomskega pesništva,

Oaza, str. 241/242.)

V to poezijo, ki jo piše že DRUGA VRSTA slovenskih umetniško nadarjenih ljudi v tujini in je izdelana v začuda urejenem in dovolj elastičnem jeziku, se pojav izgubljene slovenske domovine pojavlja že skozi premene, premike, sekundarne odmeve, kot kultivirano in skozi univerzale in kozmologijo novega sveta preurejeno gledanje na Slovence in slovenski fizični in duhovni svet.

Velja pa povdariti, da je odmev na sugestivno moč prve, po sili razmer v tujino prišle pišoče generacije Slovencev (ki jo je v glavnem tvorila katoliška slovenska duhovna elita, obdana z vrstami slovenskega preprostega življa, ki je bolj kot nekdanje, iz aktivističnih študentovskih in komunističnih agitatorskih vrst prihajajoče intelektualistično partizanstvo, tvorilo jedro krščanskega medvojnega protikomunizma v Sloveniji) pri DRUGI VRSTI pišočih argentinskih Slovencev zelo velik.

Tudi pri Pavlu Fajdigi, drugem avtorju argentinske slovenske DRUGE VRSTE, tega socialno in duhovno zelo pomembnega in novega pojava v razvoju slovenske duhovnosti, je kozmopolitsko in univerzalno doživeta, v slovensko lepo besedo in ljubezen do zemlje in življenja na sploh ujeta velika južnoameriška pokrajina važen, tudi filozofsko-meditativen predmet literarnih soočanj in razmejitev:

V bliskoviti agoniji
pijanih trenutkov
ležijo valovi
nad časom Nahuel Huapíja.

...

Kozmonaut,
utesnjen v vesolju
vekov,
spominjam se sonca
in žgočih dni
na neki
davni peščeni obali.

(*Antologija slovenskega zdomskega pesništva*,

Večeri, str. 245.)

Jasno je, da je SPOMIN na čas „pred tem“, na dobo „nazaj“, na domovino „izven novega prostora“, celo pri najmlajših rodovih slovenskih zdomskih ustvarjalcev vsaj sekundarno prisoten. In čeprav novi veliki svet vedno bolj pridobiva na primarnem pomenu, vdira tudi v nove „PESMI IZ PAMPE“ (pesniška zbirka Tineta Debeljaka ml. in Vinka Rodeta iz leta 1965) rezki spomin na prvo domovino očetov in rodovnih tovarišev.

Medtem ko pri Tinetu Debeljaku ml. doživetje „težke pampe v togi tišini“ (Glej pesem „Tihi tovariš“) pridobiva osredno na pomenu, je Vinko Rode vedno znova melanholično na poti iz pampe v iskanje pravega doma:

Te dni silno hrepenim
po domu:
po mirnem domovanju v svojem
središču,
ki je izvir mojega prašnega početja
in nehanja.

(*Antologija slovenskega zdomskega pesništva*,

Domov, str. 211.)

Podoba je, da je prvi premik v odločilnejše bivanjsko soočanje z novo argentinsko stvarnostjo na dovršen način izvršil v svoji liriki že pesnik France Papež. V njegovih elegičnih pesmih soočanja z izgubljeno slovensko domovino in novo stvarnostjo v tujini je nekaj osnovnega. Papeževi plastični zarisi liričnega razpoloženja, opisi narave, pokrajinske atmosfere, njegove igre svetlobe in sence v verzih s filozofsko širino in meditativno usmerjenostjo so možna predigra za sodobno literarno delo vnaprej. Tudi realni in vseeno ekspresivni poetični zarisi starejšega Tineta Debeljaka ob prihodu v tako drugačno čezoceansko stvarnost so perspektivični gibalni mehanizmi, ki še danes v mlajših vrstah netijo poetični ogenj sicer novih oblikovalnih možnosti.

Čeprav so glavna osišča in stičišča slovenskega kulturnega udejstvovanja še vedno organizacijsko in duhovno razpredena predvsem v Argentini, pa ne smemo pozabiti, da v Združenih državah

Amerike, Kanadi, Indiji, na Japonskem ali Avstraliji še nikakor ni utihnila lepa slovenska literarna beseda. V novem času sta se na primer odločilneje oglasila Mirko Javornik v Združenih državah Amerike ali pa zelo aktivni Vladimir Kos na Japonskem. Tudi tisti pisatelji, ki so kot zdomci ostali v slovenskem zamejstvu v času novih ekonomskih, političnih in duhovnih kriz, ki vedno usodnejše pogojujejo tudi staro slovensko domovino, so v novih kontekstih in zvesti svojim načelnim zavezanstvom (n. pr. Vinko Beličič na Tržaškem) še vedno literarno tvorni.

Popolnoma nov in važen pojav, v nekem smislu adekvaten premikom DRUGE VRSTE v Argentini, a mednarodno bolj zavezujoč in vseslovensko usoden (kar kaže vidmarjevski zakulisni boj proti tej novi duhovni strukturi in bivanjski možnosti!), je premik slovenskega literarnega ustvarjalca v dovršeno DVOJE-ZIČNOST. Na razvejanem in avantgardistično utemeljenem primeru Leva Detela v Avstriji in delno tudi njegove žene Milene Merlak Detela, avtorice surreálnih, novoromantičnih in jezikovno avantgardnih kritičnih premikov v slovenskem in nemškem jeziku, je večploskovna slovenska in nemška literarna kreativnost prvič v zgodovini slovenske duhovnosti nadvse razvita. Lev Detela, ki je v nemščini objavil že pet leposlovnih knjig, je kot literarni ustvarjalec z novimi, nemški literarni svet preoblikujočimi možnostmi slovanske domišljije, poetičnosti, igrivosti in bizarnih sanjarij, kot pristavljajo nemška, avstrijska in švicarska strokovna kritika, že tudi našel pot v literarno zgodovino avstrijske književnosti po letu 1945 (prof. dr. Kurt Adel, Raziskovanje avstrijske literature dvajsetega stoletja, Univerzitetna založba Wilhelm Braumüller, Dunaj 1982). Kljub temu je Lev Detela slovenski literarni zavezan besedni ustvarjalec, ki je v slovenščini v Trstu, Celovcu, Tinjah na Koroškem, v Londonu in avstralski Canberri doslej objavil dvanajst slovenskih leposlovnih knjig.

Globlja analiza nekaterih stilističnih in jezikovnih značilnosti zdomskega literarnega ustvarjanja bi predvsem na primerih klasične zdomske proze Rude Jurčeca, Zorka Simčiča, Vinka Beličiča, a tudi Stanka Kocipra z njegovo zelo zanimivo vzhodnoštajersko-prleško obarvano dikcijo, ter novatorja Leva Detela, ugotovila več odločujočih, jezikovno zanimivih in vseslovensko pomembnih strukturalnih elementov. Podoba je, da je slovenski zdomski pisatelj, živeč v klavzuri tujega svetá, velikokrat ohranil določeno abstraktno jezikovno čistost, ki je v Sloveniji po letu 1945 večkrat vulgarno ali maniristično razvodenela. Kljub temu je jezikovni izraz slovenskega zdomskega pisanja večkrat še dokaj zavezan slovenskim, zlasti katoliškim tradicionalnim sporočilom iz pred druge svetovne vojne, kar je razvidno tudi iz jezikovne strukture nekaterih poglavitnih slovenskih zdomskih besedil. Poseben fenomen pa so takoimenovani „novi zdomci“ (n. pr. Humbert Pribac, Lev Detela, Milena Merlak Detela) in delno tudi argentinska pisateljska DRUGA VRSTA, ki prinašajo novo mentaliteto tako v literarno filozofijo besedil, kot tudi v literarni jezik, iz katerih so le-ta sestavljena.

Podoba je, da je večfazno in večobdobno slovensko zdonsko literarno ustvarjanje, izvirajoče izpod peres različnih generacij in različno obarvanih, delno svojevrstnih in posebnih slovenskih ustvarjalcev, kot veliko OSVEŠČEVALNO ZVONENJE. To je literatura, ki je, pragmatično gledano, nastajala predvsem zaradi potreb slovensko osveščenega in kultiviranega zdomstva. Vendar je bila to mnogokrat tudi literatura „proti“. Namreč kot perspektivno moralno dejanje, usmerjeno proti dogmatičnim presijam, trivialnim vulgarizacijam in nedemokratični strukturi slovenske literature v centralni Sloveniji. Slovenska zdonska literatura je v najboljših trenutkih bila tudi v svoji notranji sestavi želja in klic po demokratičnosti in svobodi. Zato ni čudno, da je med posameznimi sestavnimi členi zdonskega ustvarjanja tu in tam prihajalo tudi do polemik in razmejevanj, saj so moralna pisateljska odgovornost ne le do jezikovno-literarnega konteksta, temveč tudi do slovenske in mednarodne družbeno-politične usmerjenosti, demokratična zavzetost, katoliška načelnost, liberalistična svobodnjaškost, narodna zavednost ali mednarodna univerzalnost ter solidarnost stali vedno znova v ospredju zdonskega duhovnega trenutka.

Slovenska zdonska literatura je kot veliki „IZVEN“ izven utilitarističnih sodobnih konstelacij. Prav zato je, kolikor je usodno zavezana odločilni „condition humaine“, duhovno nadvse zanimiva. Da človek ne živi samo od kruha, je več kot navadna fraza, ki jo ponavljajo tudi mednarodno znani oportunisti. Slovenska zdonska literatura se tu vključuje v veliko in v slovenski zgodovini preje neznano neutilitaristično potovanje čez ves svet. V bistvu je potrdilo in boдрilo slovenske tvorne odpornosti, ki ne popusti niti v najhujši stiski, temveč ustvari duhovne pojave, ki bi bili primeren odgovor tudi važnejših in odločilnejših jezikovnih sredin in boljših ustvarjalnih pogojev.

Fenomeni slovenskega duhovnega vedenja so prvič v zgodovini tega razmeroma majhnega naroda vtakani v nadvse obširne okvire mednarodnih struktur. Slovenski duh veje danes vsepovsod. Srečamo ga v literarnih besedilih slovenskega duhovnega zdomstva v sredinah preprostega ročnega delavstva v Združenih državah Amerike, doživimo ga v severnoameriški zvulgarizirani in pomalomeščanjeni mestni družbi, srečamo ga v avstralski izvrženosti in drugačnosti, v japonskih samotah, sredi vsakodnevnega napora indijske socialne neurejenosti, v vele mestnem utripu velikega Buenos Airesa, v brezbrežnostih argentinske pampe, v gorniški slovenski literaturi skrivnostnega svetá Andov (glej zbornike Svobodne Slovenije), na argentinskem jugu in otokih (glej n. pr. Rezi Marinšek, Ob srebrni reki, Meddobje XVIII, 1982, št. 1-2), v blodnjakih industrijskega Dunaja in evropskih mest, v disonančnih melanholijah ob jugoslovanskih mejah v Italiji in Avstriji, a tudi v soočanju zdonskih pisateljev z novo stvarnostjo v Sloveniji, ki lahko iz te literature spozna svoj drugi, večkrat nepoznani in nepriзнani obraz (Zdonske skice ob obiskih domovine, „domobranski spomini“, filozofija Milana Komarja in Vinka Brumna ter drugo).

V osnovi je slovenska zdomska literatura zgradila več dokaj uspešnih svetov in duhovnih obrazov. Seveda ni vse zlato. Marsikaj je bilo preobrobno, večerniško, črno-belo ihtavo in ideološko prenapeto. Kljub temu je generalna linija te slovenske literature dovolj suvereno, kot novi pojem v razvoju slovenskega ustvarjanja, podčrtala nove bivanjske danosti, v katerih se je znašel del slovenskega naroda po letu 1945. V tem smislu je slovenska zdomska literatura geografsko specifičen, časovno omejen in duhovno določen ustvarjalni fenomen, ki mu bodo tudi v domovini še morali vse bolj natančno in objektivno prisluhniti. Istočasno, kot estetsko-duhovna in idejna kategorija zase, pa je ta literatura v slovenskem jeziku tudi dopolnilni in obremenilni del celotne slovenske literarne ustvarjalnosti.

Naše razmišljanje je moglo nakazati le nekaj značilnih zdomskih literarnih motivov, premikov in strukturalnih značilnosti. Marsi-katero literarno dejanje bo šele treba estetsko-idejno vidneje razčleniti in kulturnopolitično utemeljiti z objektivnimi analizami in literarnozgodovinskimi pregledi.

Vsakdo, kdor bo v bodočnosti skušal objektivneje presoditi in oceniti pojav slovenskega duhovnega delovanja, ne bo mogel preiti zelo bogate dediščine slovenskega zdomskega ustvarjanja. To ne bo moglo ostati le zamolčani problem „slovenske uradne kulturne zgodovine in politike“, temveč bo moralo zrasti v pojavu primeren **NARODNI KULTURNI NAMEN IN POMEN.**

POLMRAČEN ADVENT

V polmrak
na zadnji list jesenske knjige
napisala je pesem
drobna zarja.

Morjé pritisne nanj svoj solnat žig,
svoj up rudarja.

Ta vonj soli prastarega morjá
zbudi željó
po tisti božji poti,
ki s pravimi besedami ustvarja
jesen dobroti.

Po kiticah te biserne verige

se raki s škarjami povzpnó
na skale
in želve zdrknejo
morjú naproti.

Nov dan bo vstal.

MOJA MAMA

Žené so tudi božji umotvor!
Ves svet od Eve tja do zadnjih krajev
je prav zato za kak trenutek raj –
pred zadnjim dnevom košček prve zore.
In včasih noč iz urejenih sil
sestavi s časom očarljivo bitje:
potem je, kot da starodavni mit
uspe in končno uresniči vilo.

A moja mama bolj je čudovita!

Sam Bog mi jo je dal in z njo življenje,
in tisto prvo božjo vez – ljubezen.
Pod gubami
so skrite ur zareze,
pod belimi lasmi
spomin umit,
pod srcem up
na najino Vstajenje.

DEJANJE NEVIDNEGA VETRA

Ko svet se zdi neskončno siv,
rjav do enoličnosti, polživ
s spomini,

ki veter grebe jih spod suhih vej,
s stezá preraslih, z mrtvih mej
ravnini pod Fudži,
tihi,

žalostni od cest,
kjer ni vesti
o vigredi v daljavi;

ko svet se zdi prav tak, ves siv;

na robu griča zaiskri pomlad se
v travi.

O, veter ve za daljni čas,
ko Bog v Mariji se za nas je
učlovečil.

In veter pleše v mrak gorá
in poje (kakor veter zna)
o naši sreči.

Goré zadihajo v temó
in mesec strese s skled zlato
na rečne struje.

K zastrtim oknom
vetra dih se vrne,
piska stih na stih –
nihče ne čuje.

O, veter ve za daljni čas,
ko Bog v Mariji se za nas je
učlovečil.

In veter gre nazaj h gorám.

Ker noče biti tokrat sam z boljó
ob sreči.

POT SKOZI NOČ

PRVO POGlavJE

S prihodom pomladi sem prvič oblekel svetlorjav suknjič in bele hlače. Če bi nemudoma šel iz pisarne domov, bi za vedno zamudil – tako sem mislil – popoldansko mehko sonce. Zavil sem proti parku. Dve ulici in že sem bil na predzadnji obrečni cesti, ki je južno obmejevala mesto. Za njo je bil svet mornarjev. Zame vedno tuj svet, kljub temu da od nekdaj živim v obmorskem mestu.

Tudi cesta je odsevala pomlad. Ljudje so se gibali v plesnem ritmu. Natakar je stregel kavo z melodijo na ustih. Zimska zabubljenost ljudi je bila že daleč. Igrive barve otroških oblek in pisane izložbe v trgovinah so me notranje razgibale. In že sem bil ob parku. Čez cesto sem našel ozko, s kamenčki posuto pot. Visoko gori so se krošnje dreves združevale, a pogosto dopuščale prehod razkošnih snopov pomladne svetlobe.

Poiskal sem klop ob stezi in se vdal prijetni zavesti, da sem sredi mesta in hkrati oddaljen od njegovega razburkanega življenja. Enotil sem se z naravo in slišal bitje srca, znašel sem se sredi otroštva. Nihče ni hitel. Mogel sem hoditi s pogledom v tla, se ustavljati ali pa gledati v nebo. Iskal sem sproščenost, zlitje samega sebe z zavestjo. Vedel sem, da mi do jutra ne bo potrebna vsakdanja borbenost. Pridobljene obrambne naprave so bile tedaj samo še pozabljene zapreke, ki so oblegale mene in park.

Podobe so se mi v neredu spreletavale po glavi in zazdelo se mi je, da sem sredi njih razpoznal obraze, na katere že dolgo nisem mislil. Koliko let že opravljam vsakdanje obrede samskega življenja? Vsakdanja pot v službo in poredki pomembni trenutki, komaj smiselna srečanja, pogosta snidenja s prijatelji in obnavljanje vedno istih prizorov. Morda v srečanjih s prijatelji najdem še največ sreče, ko si ob kozarcu in močni kavi razodevamo skrivnosti zunanjih in notranjih dogodkov. A dvomim zdaj, če ni na svetu boljšega prijateljstva in večje iskrenosti. Zakaž njih ne

govori o Marjanovi dolgoletni poti v zakon, o Janijevi neprenehni volji po nadzorstvu nad skupino? Končno pa je tudi moja davna preteklost nedotakljiva in čeprav si jo želim imeti pred sabo, je strah nad neznanim večji. Koliko oni vedo o meni, mi ni znano, dejstvo pa je, da spoštovanje tabuja priča o eksistenci njegove vsebine. Ko smo se zavedeli teh prepovedi, smo jih res skušali zatreti. Vendar samo z delnim uspehom. Vsak je namreč več ali manj vedel, da se slast razkrivanja drugih sprevrže v razkrivanje lastnega jaza.

Izenada sem se zdrznil in začutil ob sebi človeka. Nisem ga slišal, ko se je približal. Zagledal sem ga kar naenkrat ob sebi. Sprva sem ga hotel pustiti izven zavesti in se že bolj poglobiti v lastne misli.

Moram ga pogledati – sem si rekel – pa bo šel v pozabo.

Obrnil sem se k njemu in se zazrl čezenj v visoke stavbe, v stolp z uro, potem na železniško postajo in na ladje. Končno sem se zavedel, da se ga ne morem kar tako znebiti. Da me sicer zanima in hkrati odbija.

Skrivaj sem ga pogledal in videl, da ima zaprte oči.

Morda dremlje. Zdaj sem ga lahko mirno opazoval. Roke je žal imel v žepu, sicer bi na njih mnogo razvidel. Raztegnjeni in povešeni žepi na suknji so pričali o teku časa in o svoji vdani službi. Noge je imel pod koleni prekrizane in podvite pod klop. Sedel je negiben. Prijetne vročine verjetno ni čutil, saj bi ga sicer morala omehčati. Razstavljen je bil v parku kot na platnu slikarja. Zdel se je vdan v bogvekaj, a ne boječ. Ko da bi obleganje njegove trdnjave bilo poslednje in zdaj razorožen bojevnik čaka na milostni konec.

Kar naenkrat se je zganil. Mislil sem, da se njegova notranjost hoče izviti preko telesa in napolniti preveliko suknjo, ki pa še vedno ni dobila prave človeške oblike. Gube so krčevito zavolile in iskale znova spokojnost. Nagnil se je naprej in odprl oči. Ni spal.

Rastoča vznemirjenost neznanca me je polnila s tesnobo. Vdrl sem v njegovo bivanje, ne da bi človek v suknji to zaznal. Zamislil sem se v njegovo postavo, jo gledal kot spako in jo po svoje tolmačil. Privoščil sem si užitek gledalca ob opazovanju morda ravnokar zrušenega človekovega življenja. Streznil sem se.

Ali ni človek prišel iskat trenutek samote? Ali ne vdiram v njegovo bivanje in ga hočem razkriti? Zakaj hočem vedeti o njem? Spoznal sem, da moram proč. Kaj pa če ni res, da le slučajno sedi ob meni in se ob moji navzočnosti čuti varnega? Gotovo me je videl, ko je izbral ravno to klop. Je bilo to namerno? Ko sem ga bil prvič zagledal, se mi je zdelo, da spi. Ali ni to dokaz zaupanja? Suknjič ob meni je še dalje sedel. Ni me videl

ali me ni hotel videti. Njegova tiha navzočnost je bila kakor očitek, njegovo negibnost sem čutil kot napad. To! Najbolj me je motilo, da je molčal. Je nem? So mu odrezali jezik ali kaj? Ko bi vsaj zakašljaj, zavzdihnil, karkoli. Zaskrbelo me je, ali je človek pri zavesti in sem ga polglasno vprašal: „Bova še dolgo takole, kaj?“ In isti mah sem se spomnil, da tudi sam vse do tega trenutka nisem bil spregovoril besede.

Neumnost. Mučil sem se z ugibanji. Razčlenjeval sem in sklepal o neznancu, ki mu obraza sploh nisem videl. Skušal sem pozabiti na vse.

Odločno sem se dvignil s klopi in si s karseda mirnimi koraki otresal neprijetne misli. Njegova navzočnost pa se le ni hotela odvrniti od mene. Začel se me je pollaščati občutek krivde in mi pokvaril počitek po delu. Zapustil sem moža, ko me je morda potreboval. Prenaglil sem se bil. Saj sem se predal dogajanju v parku in zdaj ga nisem sprejel. Nekako tako smo s prijatelji izločili iz skupine Jozljevo vdanost alkoholu in seveda njega samega. Sram nas je bilo imeti ga med nami. Laže smo prenesli globoke in zato manj vidne slabosti kot pa njegovo skoraj kronično etilno euforijo.

Zakaj ne bi šel nazaj? Tako bo negotovosti že nocoj konec. Znebil se bom neprijetnih misli in naposled tudi mirno zaspal. Stekel sem nazaj. Tek mi je sprostil misli. Ko sem zagledal klop, človeka ni bilo več. Oziral sem se na vse strani in iskal njegovo suknjo. Med gručami je tudi nisem videl. Po prečni stezi sem hitel na drugo stran parka. Tako bi imel daljšo pot za iskanje. Krajša bi me namreč peljala med ljudi, daljša bi mi pa razširila obzorje.

Na skrajnem jugovzhodnem vogalu sem videl, da je zavil na glavno obrečno cesto. Spet sem stekel. Pred Lunaparkom je stopil na avtobus. Ko se je vozilo začelo premikati, sem se pognal v tek, kolikor so mi dale moči. Zasopel sem skočil na stopničko in se oprijel za držaj ob vhodu.

DRUGO POGLAVJE

Avtobus je bil natlačen z ljudmi. Spravil sem listek v žep in se skušal obrniti k hodniku. Iskal sem človeka v suknji, ne obraze. Skušal sem si z besedami opisati tisto suknjo, da bi mi spominske motnje ne pripravile ironično spačenega prizora.

Pred sabo sem imel gost človeški sveženj. Pod nizkim stropom sem nagnil glavo in povzdignil oči. Roke so mi visele na

vzporednih ceveh na hodniku. Pomikal sem se proti koncu avtobusa in se ob dotiku z ljudmi vrtel kot na lastni osi.

Vozilo je drvelo za Majskim trgov in vladno palačo proti stari mestni četrti. Sklonil sem se na desno stran avtobusa in skozi okno blisknil z očmi na zlitje novega betonskega tlaka z razpadajočimi stavbami argentinske zarje. San Telmo pravzaprav ni tak, kakor ga slikajo pesniki v svojih nostalgичnih verzih. Preko njih in po pisateljih ga poznamo z občutki šestdesetletnikov ali v otožnem besedilu tanga. Stara mestna četrt ni več središče pozornosti meščana, je pa še vedno živ vrvež desetmilijskega mesta. Kljub sivim cestam in preperelim kavarnam, v katerih se zbirajo bledi in temni mornarji, je San Telmo še vedno živo središče in ne le zgodovina. Ob večerih se dolgo v noč odražajo postave čakajočih, kot da bi od vekomaj lebdele na ustnicah nataric. Noč je tem ostrejša, čim bolj se spuščamo k reki. Vlažen zrak prinaša igrivost tarantelle iz zakajenih kantin. V stranske ceste se vtapljajo mladi bradati možje in dekleta v dolgih krilih. Njihova muhavost je izraz najrazličnejših umetnosti in nekaj nujen pogoj za vstop v svet muz. Na vsakem vogalu nekdo kadi cigareto in tiho govori. Morda ga še jutraj srečaš pri kavi. Vedno kaj pripoveduje, dokler se trmasto ne zatopi v svojo skodelico. Ko pa pripoveduje zanimivosti iz svojega sveta, ti najraje zdrdra priložnostno pesem. Ni besede, iz katere ne bi vpeljal iz spomina znamenito strofo. Njegova pesem vsebuje vse, kar svet modrega premore.

Mnogo svežega je še v starem San Telmu. Pa bi najraje vprašal sopotnika, kateri pesmi pripada njegovo potrkanje z nogami in stiskanje pesti. Najina pogleda sta se uprla na pločnik ob avtobusni postaji. Lepo oblečen uradnik je prišel mimo potepuha, ki je zleknen počival na kamnitem pločniku. Kot verjetno v vseh mestih je ta najnižji izmed vseh, ki se ob kakršnikoli uri sprehaja ali poležava. Je brezbarvnost in znak vedno utripajoče bede. Razmršena brada in vzdušje modroslovca sta njegovi edini odliki. Uradnik se ni ozrl ne na levo, ne na desno, ležečo postavo potepuha pa je prezrl kot senco. V naglem koraku se je spotaknil ob izstopljen kamen in razprostrl vso svojo človeškost po pločniku. Večerni mrak ga je še bolj potlačil k tlom. Takoj se je pobral in nadaljeval svojo pot. Zdaj je tudi on postal majhen filozof, ki premišlja brez sočutja o neresničnosti in minljivosti lastne usode.

Sunkoma je avtobus zavil na Californijo in se jel vzpenjati po kamnitem tlaku. Pred mano se je vrnil otrok na prostorček, kamor more samo on. Potnik ob moji desni je vstal. Dobil sem sedež, sem pomislil, a že je bil na sedežu otrok. Vzgoje bi ga bilo treba naučiti, mi je spet šlo po glavi, ko – kakor izpod klo-

buka – prisede k otroku človek v suknji. Tedaj sem ga šele prav zagledal. Gube na obrazu so mu bile, kakor cizelirani bro-nasti nakit; tudi roke so se mi zdele kot vrezana koža stare torbe. Bil je z otrokom, verjetno vnukom, kar je položaj zame nekoliko spremenilo. Toda tedaj se nisem po tem spraševal. Zdaj je moja pozornost padla še na otroka.

„Kje je zdaj Montevideo?“ je vprašal.

„Kakšne štiri ure vožnje proč“, mu je s prijaznim in raz-ločnim glasom odgovoril ded.

„Koliko je to?“

„Pač štiri ure. To je približno toliko kot od zdaj do takrat, ko bomo šli spat.“

„Boš nocoj pri nas?“

Ded je prikimal.

„Poznam tvojo hišo v Montevideu. Ti pa moje ne poznaš.“

„Seveda jo poznam“, mu odvrne ded.

„Je ne poznaš!“

„Počakaj, razložil ti bom. Tvoja spalnica je v prvem nad-stropju. Zraven je kuhinja. Ti imaš okno s pogledom na dvorišče zadaj, kjer je trava in vrtnice, ki jih tvoja mama spomladi zaliva.“

„Kdaj si bil? Gotovo kdaj, ko sem spal“, je modroval otrok.

„Ne, bila sva skupaj.“

„Ne, ni res. Bil si takrat, ko sem še bil v maminem trebuhu.“

„Tudi takrat.“

Otrok je imel sedem, morda osem let. Sedel je na dedovih kolenih in rahlo nagibal glavo na njegovo ponošeno suknjo. Otro-kove noge so slonele na leseni škatli za čiščenje čevljev; v njej je imel lepo urejene krtače, kreme za čevlje, krpe in flanele. Očividno je ded vedel, kdaj se bo srečal z otrokom, in ga tako v parku čaka!, da ga pospremi domov. Manj jasno je bilo, ali sem imel pri tem srečanju in dedovem čakanju v parku kakšno vlogo. Nikakor pa mi ni prišlo na misel, da bi izstopil iz avto-busa ter pozabil na vse.

„Za koga boš danes navijal?“ se je iz misli predramil otrok.

„Za Independiente. In ti?“

„Tudi. Saj so najboljši!“

Potnik, ki je sedel ob njiju, je pustil prazen sedež ob oknu. Ded se je pomaknil in znova posadil na koleno otroka. Bil je prostor zame. Zdaj sem laže poslušal. Stisnil sem ramena med sopotnikom in dedom. Ali me je mož v suknji spoznal? Morda. Če me ni, so potemtakem vsa moja ugibanja prazna in se mi bo potovanje razblinilo v nič. Če pa je videl, da sem šel za njim, ali me celo pozna, potem je vsaj kakšna slutnja resnična in na-mere se bodo izpolnile.

„In mama?“ je vprašal ded.

„Mami ni vseč nogomet.“

„In atu, je bil vseč?“

„Mama pravi, da ne.“

„Neumnež!“

„Res, neumen.“

Avtobus je drvel po kamnitem tlaku in puščal za sabo svežo sled. Pred železniško progo se je skoraj ustavil in jo prečkal komaj slišno.

„Veš, kaj bi mi zdaj prijalo?“ je znova vprašal ded.

„Mate.“

„Kako si uganil?“

„Tako je bilo zmeraj.“

Otrok in ded sta vstala in se zrinila v natrpan hodnik. Starec si je z rameni utiral pot, za njegovo suknjo se držeč je stopal otrok. V avtobus so stopali novi potniki, ded je z roko visoko gori iskal izhod. Vozaču se ni mudilo. Tudi jaz sem se začel prerivati za njima in izstopil, ko je avtobus že pognal.

Ostal sem na sredi ceste, ne da bi vedel, kam bom sledil starcu z otrokom. Avtobus je spet nabiral potnike na naslednjem vogalu, ko sem ju videl, da sta se spustila po ozkem pločniku, ki je vodil strmo navzdol, brčkone prav proti mestu. Stopal sem nekaj korakov za njima in zazdelo se mi je, da jima sledim – ne, ker bi se sam preračunljivo odločil, marveč – ker sem jima moral pač slediti. In kot mi je bila v parku ena sama tesnoba napete sive barve, tako je bila zdaj v teh neka nerazumljiva zelena sreča.

Mestna četrt je bila skoraj v popolni temi. Samo eno hišo sem videl razsvetljeno v bedni pokrajini. Edina luč je padala, kakor iz neba. Rjasto omrežje ob vhodu že dolgo ni bilo rabljeno. Bilo je odtrgano in postavljeno ob plot, tako da je delno zapiralo odprtino. Obledel grb na loku sem komaj ločil od razpadlega ometa, v njegovih ostankih sem videl nekaj domačega. Dvonestropno stanovanje izpred zadnjih let prejšnjega stoletja je bilo zamišljeno v najbolj odvratnem slogu, kar si ga morem predstavljati. Prvotni načrt morda ni bil nikdar uresničen, kajti stavba je podobna težki kocki, mrzli in kompaktni. Kakor kamnita klada iz gora izrezana za piramido.

Otrok se ni zavedel moje navzočnosti. Navajen kot je bil na neprenehno kroženje ljudi, bi bolj čutil odsotnost kot pa navzočnost nekoga. V hoji se mu je poznal posel, ki ga je vsak dan opravljal sede in s široko razprtimi nogami. Vedno stremeč globoko doli ali pa visoko gori v obraz klienta.

Ded se ni zmenil zame. Ne v parku, ne v avtobusu in tudi zdaj ne, ko sem bil ob njima ali za njima. Sicer je gotovo vedel,

da je naš cilj isti. Z vsakim korakom sem ga videl modrejšega, po vsakem koraku je iz suknje izstopala njegova nagubana postava. Kot prerok je iz anonimnosti rasel v velikana. Tedaj nisem razumel, kaj ga je tako povzdigovalo v mojih očeh. Slutil sem, da je čedalje bolj postajal vez med svetom, kateremu sem se približeval, in med menoj. Končno so morda bile slutnje le bežne želje. Bal sem se, da bi kaj napravilo rezek konec tihemu pričakovanju.

Dvorišče pred stanovanjem je merilo tri korake v širino in šest korakov dolžine. Dvonastropna stavba je bila gotovo obsojena na smrt. Trenutno občinsko odlašanje je samo podaljševalo njeno agonijo. Kdo bi skrbel za to, kar je neizbežno zapisano v pozabo? sem se spraševal. Neizprosna sila časa je skrbela za milnejše slovo.

Upognil sem glavo, ko sem prestopil prag, ded in otrok sta se že po hodniku vzpenjala po stopnišču. Ded ni za sabo zaprl vrat.

TRETJE POGLAVJE

Še nekaj časa sem postajal na majhnem dvorišču in se brez misli oziral po kamnitem tlaku, po zemljevidasto okruženih zidovih, po okenskih šipah, skozi katere se zaradi teme ni videlo. Nato sem vstopil v hišo, ne da bi potrkal; to se mi kar ni zdelo potrebno. Vzpel sem se po strmih stopnicah, stopil naravnost v veliki prostor in obstal pri vhodu. Bilo je temno in najprej razen polodprtih vrat na drugem koncu sobe nisem nič drugega razločil. Šele, ko sem dolgo stal tam na pragu, krivil hrbet in se potrpežljivo privajal na mrak, sem videl, da v prostoru nisem sam; na klopi za mizo je sedela žena. Njeno belo kožo so močno poudarjali temni lasje. Z rokami je držala mizo, kakor da bo vsak čas vstala. Njene oči so strmele vame. Ob njej je stal ded, brez suknje, ošiljene in izžete postave. Oba sta prežala, kaj bom ukrenil, on mirno, ona s čedalje ostrejšim pogledom. Vtis sem imel, kot da že dolgo čakata na mene, namreč tako dolgo, da sta v čakanju okamenela in nista bila več zmožna običajnih pozdravov. Gotovo, jaz sem bil prišlec in bi moral prvi pozdravljati. Na njunih obrazih ni bilo veselja. V njej je bilo nekaj, nekaj kar je mejilo med obupom in skorajšnjo odrešitvijo. Nisem vedel, kaj naj si mislim, še manj, kako naj se v tako čudnem položaju obnašam.

Še sem bil negiben, ko sem začutil, da se pačim v obraz. Glej ga, saj mi gre na jok, sem ugotovil. Hotel sem vsaj pozdraviti, ko sem že tako nevljudno in nenapovedano vdrl. Razprl sem

usta, da bi to storil, vendar sem moral spoznati, da se le še bolj jokavo pačim. Žena se je začela presedati na klopi in se z zavzetim obrazom iztegnila proti meni. Starec ji je stisnil roko in se nasmehnil. Ona je nestrpno zamahnila proti meni.

Negibna scena se je odigravala pred menoj. Šel sem s pogledom od obraza do obraza in vede¹, da me nekaj nenavadnega veže z njima. Prehodil sem v negibnem trenutku dolge kilometre že znane mi puščobne pokrajine. Desetletna razdalja se je skrčila v sunek časa. Saj je kot da bi ju z otrokom šple včeraj zapustil. Trudno sem priprl oči in zavzdihnil, potem se mi je zdelo, da sem omedlel. Že iz zamolkle daljave sem slišal mmljajoče glasove, začutil dotike rok na telesu, ki kakor da ne bi bilo več moje; nato me je prevzel občutek, da lebdim v zraku kakor oblak, ki se ziblje v vetru, da potujem nad neskončno zamračeno deželo. Naposled sem utonil v mehkem, ugrezajočem in po sveže opranem in na soncu posušenem dišečem perilu.

Sem spal? Sem sanjal? Sem blodil? Predvsem: čutil sem, da sem pripadal svetu, v katerega sem se vrnil. Odtujen svet, v katerem sem bil pogreznjen v noč neštetihi noči, me je v tem hladnem, temnem prostoru v hipu izgnal iz svojega oklepa razdvojenosti.

Ko sem znova osvetljeval svet, v katerega sem se vračal, sem se znašel v postelji ob oknu, skozi katero je prihajal snop razkošne pomladne svetlobe. Soba je bila okrašena s predmeti in v vsakem sem spoznal kos preteklosti. Na policih nasproti velike rezljane postelje pa je bila pod steklom še vedno bleščeča slika. Strmel sem vanjo in spoznal v njej ženo. Zazrl sem se k vratom in čakal, kdaj bosta vstopila mati in sin.

STRES

Zavrteło se mu je tisti trenutek, ko je stopil na preprogo. Izgubil je ravnotežje in če se z rokama ne bi oprl ob žimnico, bi padel nazaj na posteljo.

Vrtoglavico, ki je trajala le nekaj hipov, je doživel prvič v življenju. Omedlevica ni bila, ker je bil ves čas pri popolni zavesti.

Čudil se je, da se mu je zavrteło, in spraševal se je kaj naj bi bil vzrok.

Previdno, da ne bi padel, če bi se mu še enkrat zmotilo, se je zravnal. Vrtoglavica se ni ponovila; obdržal je ravnotežje, povsem v oblasti pa se ni imel.

— Če je smrt tako nagla in prijetna kot je bila ta vrtoglavica, potem se človeku smrti ni treba bati, je mislil. — Strašna je samo nasilna smrt; zlasti kadar je tragična in si privošči človeka v cvetu mladosti. Ko pa človek ostari, ko mu opešajo telesne in duhovne sile, če je povrh bolan in drugim v nadlogo, je smrt celo odrešujoča.

Bilo je prvič, da je o smrti resno razmišljal. Doslej se je spomnil nanjo samo takrat, kadar je umrl kak znanec ali sorodnik; kadar se je s smrtjo soočil, ker je bila fizično prisotna. Niti v župnikovih pridigah in na osmrtnicah je ni vzel resno. Da bo pa smrt kdajkoli prišla ponj in terjala njegovo življenje, na to pa sploh ni pomislil. Bil je kot mladenič, ki mu je smrt zadnja briga na svetu. Ne kot stari ljudje, katerim je ostalo od življenja le nekaj borih centimetrov, zaradi česar trepetajo zanj ob najneznatnejši nevarnosti.

Človek je kot stroj. Ko stroj zastari in se obrabi, je vedno kaj narobe. Treba je najti okvaro, jo popraviti in kolesje steče podobno kot življenje do naslednje motnje.

Tudi človeku odpovejo razni organi; ta prej, oni pozneje; ta več, oni manj; zdaj to, potem zopet ono, da je treba letati k zdravnikom in trošiti denar.

Življenje je zares trhlo. Komaj pride človek na svet, pa je že v nevarnosti, da ne bo zmožel. Če srečno preboli otroške bolezni in se ga tudi pozneje ne loti kužna ali kakšna druga za-

hrbta bolezen, če ne pade v vodo ali ga ne povozi avtomobil, da se pretolče v srednja leta, lahko mirno reče, da mu je njegov angel varuh vrgel blazino na pot.

Po štiridesetem letu se pričnejo prve resne nadloge. V tej kritični življenjski dobi prav rado odpove srce; zlasti tistim, ki niso cenili svojega življenja: pili, kadili in čezmerno jedli. Nevarno je tudi za takšne, ki se po nepotrebnem razburjajo in za vsako malenkost eksplodirajo. Takšne kaj hitro stisne. Božja deklica jim dobesedno sedi na ramenu. V jamo se zvrnejo tudi takšni, ki se preveč ženejo, zlasti kadar so zaznali, da niso uresničili svojih mladostnih sanj, se dokopali do slave in posvetne moči, in se še zadnji hip skušajo povzpeti na vrtočlavo višino. Njih življenje se pretrga iznenada kot nit, da niti toliko časa nimajo, da bi svojim dragim rekli "zbogom!", kaj šele da bi sprejeli poslednji zakrament.

Po petdesetem letu se pri genetičnih slabičih, še bolj pa pri življenjskih veseljakih in uživačih, ki so bili vse svoje življenje skregani z moralo in s treznostjo in se norčevali iz verskega življenja, vdaajoč se lahkomišlno svojim strastem, pojavijo visok krvni pritisk, poapnenje žil, sladkorna bolezen, čiri in žolčni kamni, razkroj jeter, naduha, pljučni ali kak drug rak in še kaj...

— Visok krvni pritisk ali sladkorna bolezen ne bosta, saj sem vse svoje življenje gojil šport in zmerno jedel in pil. Da ni po očetu, ki je umrl zaradi poapnenja žil? Vrtoglavo pa lahko povzročijo tudi čiri ali kak nebodigatreba virus. V hrani, v vodi, v zraku in v javnosti je toliko bacilov, da se niti zdravniška veda ne spozna na vse. Povsod prežijo na človeka kot huda zver v grmovju in mu strežejo po življenju, je mislil in se premetaval po postelji.

Ko se je zbudil, je bil že dan. V zrcalu pri nasprotni steni se je ogledovalo sonce.

Vrtoglavo se je ponovila med samim vstajanjem, da se je moral prijeti za nočno omarico.

Vznemirjen in negotovih korakov je odšel v kopalnico.

Nekaj dni je bil mir, tako da je na nevšečnost pozabil.

Ko se mu je zopet zavrtilo, se je tolažil s tem, da je bolezenski znak prehodan, miren pa ni bil. Občutek, da z njim nekaj ni v redu, ga je podzavestno spremljal. Ker je bila vrtoglavo vse pogostejša, je sklenil, da bo poiskal zdravniško pomoč.

Poklical je dr. Jenkinsa, ki pa je bil v njegovo nejevoljo v Vermontu na letovanju.

— Moti se mi. Ne smem odlašati, še manj čakati na zdravnika. V Evropo pojdem. S študenti, njihovimi starši in prijatelji. Voditelj potovanja sem. Pogodbo sem že podpisal. Odvetnik Knopfloch mi je povedal, da pogodbe ne moremo razveljaviti. Tega niti

maral ne bi. Predvsem svojih študentov ne bi rad razočaral, ki si toliko obetajo od potovanja, je razlagal Jenkinsovi tajnici.

— Doktorja Jenkinsa zastopa dr. Feigenbaum, je rekla tajnica in mu dala zdravnikovo telefonsko številko.

Dr. Feigenbaum ga je sprejel še isti popoldan. Njegova tajnica, debelih mesnatih ustnic in z modrilom okrog oči, si je zapisala njegove osebne podatke in ga jela spraševati o njegovi zdravstveni preteklosti. Najprej se je pozanimala za njegove otroške bolezni.

— Se ne spominjam, sem bil premajhen. Ošpice in norice pa sem imel in se kar naprej jokal; mati mi je povedala.

— Imate naduho, bronhitis, težko sapo, golšo, bolečine v prsih, vodenico?

— Ne! Ne! Ne!

— škrofulozo? Protin?

— Ničesar takšnega.

— Ste pred tujci nervozni?

— Pred tujci manj, več pred domačini.

— Vas moti kritika?

— Vsaka zdrava kritika mi je dobrodošla, na vsako drugo pa se požvižgam...

— Ste pozabljiv?

— Kot se vzame.

— Imate grde sanje?

— Mešane.

— Kadite?

— Odkar me je pamet srečala, ne več.

— Pijete?

— Kadar sem žejen.

— Ali rigate?

— Saj nisem osel, je mislil in odločno odkimal z glavo.

— Imate kilo?

— Kje pa!

— Zlato žilo? Vetre?

— Bi kar jaz sam izpolnil, gospodična!

— Takoj bova gotova.

— Ste imeli kakšno spolno bolezen? Imate otečeno mednožje? je postajala vse bolj intimna, njemu pa so od sramu goreli uhlji, dokler ni zaznal, da je bila zanjo le rutina in se tudi on sprostil.

— Zgago? Krče? Izpuščaje? Mozolje? Jemljete odvajalna sredstva?

— Kaj me bo še vprašala, je mislil in kar naprej odkimal.

— Ste se kdaj zmočili v posteljo?

— Ko sem bil dojenček.

— Ste nagnjeni na debelost?

— Sem, a se obvladam, je odvrnil samozavestno in se z lahno posmehljivostjo ozrl na tajničin obroč, ki se je kot v klobaso zasvaljkana brisača vil okrog njenega pasu.

- Vam kdaj nagaja srce?
- Za te neumnosti sem že prestar.
- Kaj pa starši? Na čem je umrla mati?
- Mati še živi.
- In oče? kakšna bolezen ga tare?
- Nobena. Umril je. Zaradi poapnenja žil.
- Kdaj?
- Ko mu je bilo 57 let.

Ko si je zapisala, da ni alergičen proti penicilinu, kodeinu, demerolu, antibiotičnim in neštetim drugim zdravilom, ga je odvedla v ordinacijsko sobo, kjer ga je asistentka zmerila in stehala, mu vzela kri, zahtevala od njega seč, zapisala krvni pritisk in izpostavila kardiogram.

Po dolgem čakanju, sedel je v Adamovi obleki na mizi pokriti z belim papirjem, je vstopil dr. Feigenbaum, majhen mož gibčnih kretenj, z debelimi lečami in kljukastim nosom. Premeril ga je od glave do nog in ga potem v isti smeri pretipal in pregledal. Poslušal je bitje srca in dihanje, pogledal oziroma vtaknil svoj kazalec v razne telesne odprtine, mu posvetil v oči, ga s kladivcem udaril po kolenih, da je noga poskočila visoko v zrak, zahteval od njega, da je kašljal, in ugotovil, da ima vosek v ušesih. To je povedal s takšno važnostjo, kot da bi bil vosek vzrok njegove vrtoglavice.

— Ničesar ne najdem. Bomo videli, kaj bodo pokazali rentgenski posnetki. Pljuča in želodec na njih si bomo pobližje ogledali, je rekel in ga odslovil.

Čez nekaj dni ga je poklical po telefonu in mu povedal, da so vsi izsledki negativni.

— Odkod potem vrtoglavica!? Zadnjo noč se mi je kar dvakrat stemnilo pred očmi, se je vznemiril.

- Kdaj se je simptom prvič pojavil?
- Pred kakšnimi tremi tedni.
- Se vam je že kdajkoli poprej motilo?
- Nikoli. Vse življenje sem bil zdrav kot dren.
- Da ni živčna napetost!? Imate skrbi? Te kaj rade povzročijo duševne motnje?

— Dela in skrbi čez glavo. Konec semestra je. Izpiti. Študentje, katerih ves semester nisem videl pri predavanjih, si zdaj podajajo kljuko in se mi tožijo kot težki bolniki. Ta reč s študenti me vendar ne moti. Je vsakoletna izkušnja. Zares vznemirja me predstoječe potovanje. V Evropo pojdem. Z večjo skupino turistov.

Organizator in voditelj potovanja sem. Skrbi na vseh koncih in krajih.

— Tukaj bodo korenine vaše bolezni. Stres, gospod profesor! Moderna bolezen. Zelo nevarna. Ne vznemirjajte se! Predvsem pa vam polagam na srce, da se ne ženete. Ne izplača se. Življenje je samo eno. Počivajte! Stopite na kratek sprehod! Spijte si kozarec dobrega vina! Kdaj odrinete?

— Čez dva tedna.

— Pomirjevalno sredstvo vam bom predpisal in če se bo vrtoglavica ponavljala, me pred svojim odhodom pokličite! je rekel in obesil slušalko.

— Ne vznemirjajte se! Počivajte! Kozarec dobrega vina spijte! Bi ga z veseljem zvrnil kar celo steklenico, če bi pomagalo. Lahko njemu, ki mu bolniki ne mečejo vrat s tečajev. Niti na norvalškem koncertu nisem imel miru. Že na koncert sem prišel z glavobolom. Samo zaradi Vajetke, ki računa na moje potovanje, ker je poceni.

Vajetka, zdravnica za spolne in kožne bolezni in lastnica dolge verige parnih kopeli, je bila trnjeva krona njegovega potovanja. Zgovorna in vsiljiva je po svojeglavosti prekašala samega hudiča. Bila je obilnega telesa in glasna. Čelo je imela visoko in inteligentno. V njenih sinjemandeljnastih očeh se je zrcalila velika mera prikritih zasmehljivosti. Možgani so ji bili kar naprej v obratu kot atomski reaktor. Ideje in misli, s katerimi je kot radijevi žarki bombardirala ljudi okrog sebe, so bile kot početna bliskavica, ozračje okrog nje naelektreno. Zaradi njene bogate domišljije in zgovornosti človek niti toliko časa ni imel, da bi se zbral, kaj šele da bi ji vpadel v besedo.

V pisarno je prihrumela s svojim sinom Ezrom, rejenim medicincem pravokotnega obraza, ki je počival na kvadratasti bradi. Vzela je v roke program, potovala s kazalcem od točke do točke in se pozanimala za vsako podrobnost. Vmes ga je poučevala, kako naj organizira potovanje, da bo čim manj dela in čim več zaslužka, in mu ukradla tri dragocene ure časa.

Ezra je od samega dolgočasja gledal v strop, se presedal, stegoval in zehal in zdaj pa zdaj boleče zastokal. „Ah, mother, pojdiva že! je rekel in ker se mati zanj ni zmenila, ga sploh ni pogledala, odšel na parkirišče v avtomobil. Legel je na sprednji sedež, porinil nogi skozi okno na dež in poslušal radio. Čez čas se je vrnil in potem z isto nestrpnostjo polno obupa „Ah, mother, pojdiva že! znova priganjal mater k odhodu, dokler ga ni nahnulila in nagnala nazaj v avtomobil.

Vajetka se je zanimala za letalo, če je zanesljivo; za pilotovo starost; za šoferja, če ne pije; za vodiče, koliko jezikov govori-

jo; za kakovost hrane, za postrežbo v hotelih in restavracijah, predvsem pa za ceno, ki se ji je zdela oderuška.

Po dolgem preudarjanju in nešteti pomisleki, če bi se potovanja udeležila ali ne, se je proti večeru le spravila naprej. On pa je ves večer imel tak glavobol, da je moral vzeti aspirin in šel v posteljo brez večerje.

Kak teden je ni bilo na spregled, potem pa je vdrla kar v stanovanje, ne da bi ga bila poprej poklicala.

Sprejel jo je slabe volje, v katero ga je spravila Marta Goodspeed. Ta ženska je vse bolje vedela kot potniški zastopnik ali letalska družba ali zdravnik ali voznik o potnih listih, vizumih, cepitvah proti kozam, visokemu krvnemu pritisku, tujih valutah, kako visok je dunajski štefl in koliko človeških ribic je v Poštojski jami. Svoj tanki nos je vtaknila v vsako zadevo, ga klicala po telefonu, zdaj na domu, potem v pisarni, mu svetovala to in ono in na kraju pozabila podpisati svoj potni list, katerega so potem madžarski birokrati vrnili in ga je bilo treba podpisati še enkrat poslati v Washington, in če ga birokrati od tam ne bi pravočasno ekspedirali, bi se Marta in njen mož Gordon, hčerka je imela svoj potni list, lahko pod nosom obrisala za poceni potovanje.

Zadnji teden ni minil dan, da ga ne bi poklicala in vprašala za potni list in potem načenjala in premlevala vse mogoče probleme.

Potni list je sprejel prav tisti dan, ko je bil namenjen h koncertu. Kdo je Marti povedal, da bo šel h koncertu, je bila postranska reč. Dejstvo je bilo, da je Marta o tem vedela in, ker bo tudi ona na koncertu, ga prosila, naj ji prinese potni list kar s seboj.

Kot da ga Bog z Marto ne bi dovolj udaril, je pred koncertom skalila mir tudi Vajetka. Poleg Ezre je pripeljala s seboj tudi svojega moža Benjamina, dentista krhkega glasu, trhle-ga zdravja in redkega lasišča. „Filme bi radi videli“, je rekla brez ovinkov. „Jaz vendar ne morem vrteti filmov za vsako družino posebej“, se je otepal. „Slišala sem, da ste dobili tudi jugoslovanskega“, je namenoma preslišala odklonilno pripombo. „Sem. Rdeči samoupravniki so se na kraju le zganili in mi ga poslali“, je rekel in razmišjal, kako bi se je znebil.

Vajetka je hotela videti kar vse tri filme. „Saj nismo v Hollywoodu.“ Potem je barantala za dva in, ko ji je povedal, da mora h koncertu, se zadovoljila z enim. Na Ezro, ki je želel videti Grčijo, se sploh ni ozirala. Na njeno izrečno željo je moral vrteti avstrijski film. Dunaj je hotela videti, kjer sta se z Benjaminom spoznala in bila srečna vse do leta osemindesetega.

Pri tej pripombi je okrenila glavo k svojemu možu in, če se ni motil, se za nekaj trenutkov celo raznežila.

Ko je bilo konec filma, se je Ezra preselil v avtomobil, Benjamin pa se je pogreznil v naslonjač in do odhoda ni spregovoril pet besed.

Vajetka je bila vsa v trgovini, sprašujoč ga, v kateri banki bi bilo najbolj ugodno za „travelers“ čeke. Ko ni dobila zadovoljivega odgovora, je presedlala na ceno, če je 915 dolarjev po osebi zares zadnja cena. „Zadnja. V tej ceni je vse“, je pribil in ji naštel: „Letalo do Münchna in nazaj v New York, avtobus iz Münchna v Atene in nazaj, prenočišče v drugorazrednih hotelih z zajtrkom, z večerjo in napitnino. Kaj želite več?“ jo je vprašal in čutil v glavi doslej neznani pritisk. „Kaj pa kosilo?“ je vrtala. Da se spotoma ne bi po nepotrebnem zamujali, je bilo določeno, da si bo vsak turist sam naročil kosilo in ga tudi plačal. Ta ureditev je ugajala predvsem študentom, katerim je z denarjem bolj trda predla. „Če nam daste popust, pojdemo vsi trije“, je rekla, pripravljena na sporazum. „Potovanja nismo organizirali zaradi dobička, temveč zaradi pouka, za študente. Zato je cena minimalna in nespremenljiva. Če bi dobili dovolj študentov, se starši in prijatelji sploh ne bi mogli udeležiti. Veseli bodite, da smete zraven! Mojo ceno ste itak primerjali s cenami podobnih potovanj“, jo je zbodel in si oddahnil, ko je pozvonil telefon.

Bil je Joe Driscoll, njegov najbolj navdušeni turist, ki še nikoli v svojem življenju ni postavil noge na tuja tla in se zato radoval na potovanje kot otroci na božična darila. Žejen znanja, ki ga v mladosti zaradi siromaštva ni bil deležen, je bral potopise in se zanimal za navade in običaje posameznih narodov, katere bodo obiskali. Iz mestne knjižnice si je navlekel celo goro zgodovinskih in drugih knjig in jih prebiral pozno v noč, ne da bi jih razumel. Ni minil dan, da ga ne bi poklical in se z njim menil o svojem čtivu. Pri tem je premešal kraje in obdobja in mu stavljaj nemogoča vprašanja, dokler ga ni imel polna ušesa. Vedno se ga je skušal čimprej znebiti, vpriči Vajetke pa se je z veseljem pogovarjal z njim in upal, da se je bo na ta način najlažje odkrižal.

Joe ga je vprašal, če ve, kaj je to „déli báb“. Ob misli, da se je Joe dan poprej dajal z grškimi bajeslovnimi bitji, zdaj pa z madžarsko fato morgano, se je glasno zasmel. „Na pusti jo lahko vidimo v opoldanskih urah, kadar se razgreje zemlja. Konja ali ovco ali svinjskega pastirja ali karkoli drugega vidimo na obzorju na nebu in narobe obrnjeno“, mu je razlagal. Joe bi ta svetlobni pojav strašansko rad videl, njegova žena pa jezdila iskrega konja na pusti. „Ne bo šlo, Joe! Od roke je in predaleč.“

Joe pa je bil mnenja, da bi kaj drugega izpustili in si raje ogledali to nebeško čudo. „Kakšno čudo je to, če gledate narobe obrnjenega konja! Potovanje je treba izkoristiti in si ogledati stvari, ki so zares kaj vredne. Prater, Akropolo, čele kulo“, je našteval. Joe bi rad vedel, kaj je to čele kula. „Sem mislil, da ste prebrali tudi srbsko zgodovino. V tistih časih, ko so omikani narodi gradili katedrale in klesali umetnine v kamen, so divji Turki sekali svojim ujetim sovražnikom glave in iz njih gradili stolpe.“ Joe se je nad turškim stolpom iz lobanj tako smejal, da je skoraj počil od smeha. In ker sta bila že v Srbiji, je omenil Konstantina Velikega. „Ne, ne, Joe, Konstantin Veliki pa ni bil Srb. Srbi so prišli na Balkan šele nekaj stoletij pozneje“, mu je razložil. Joe je hotel vedeti, odkod so Srbi prišli. Ko mu je povedal, da so iz zakarpatskega močvirja, se je Joe še bolj smejal kot poprej zaradi turških stolpov.

Med pogovorom se je oziral na Vajetko, če se bo spravila na pot. Vajetka pa ni mislila na odhod, temveč sedela v naslonjaču tako trdno kot da čaka na večerjo. Benjamin je med pogovorom že nekajkrat zakinkal, trznil z glavo, se od svojega lastnega trzanja zbudil, pogledal začudeno okrog sebe in ko se je prepričal, kje je, iznova zakinkal.

Nadloge ga je rešil šele Ezra, ko je prihitel v hišo in jel razburjeno pripovedovati, da ga je onstran ceste nek norec nahruлил kot paglavca, ker mu je baje šla njegova hipijevska glasba na živce. Ni mnogo manjkalo, pa bi nahujskal psa nanj. „Volčjaka s takšnimi čekani“, je pokazal s kazalcem in sredincem. „S policijo nam grozi, ker si parkirala avtomobil pred njegovo hišo.“

Vajetka se je očitno zbalala za svoj voz, ker je takoj odšla. On pa je bil Balogu, čudaškemu samotarju, ki je imel svoje nepomembne praske s sosedi in otroci, ki so mu za „Halloween“ počekali hišo z barvicami, pritiskali ob večerih na gumb njegovega hišnega zvonca ali mu na kak drug način nagajali, hvala, da se je Vajetke na tako lahek način znebil. Ni se pa znebil glavobola in kljub aspirinu prišel z njim na koncert.

Marta je zakasnela. Sede na koru poleg orgel jo je precej zagledal, kako si je utirala pot skozi vrata. Suha kot trlica je štrlela iz množice kot žirafa in s svojimi pepelnato pobarvanimi lasmi zbujala splošno pozornost. Glej ga zlomka! Levico je imela v mavcu in obešeno na širokem zelenem traku, ki je bil na ramenu zvezan v veliko pentljo. Kot vedno je njen mož tudi zdaj stopal pol koraka zanj kot pribočnik.

Kar godilo mu je, da se je v množici lahko potuhnil in ga je morala iskati. Svojega iskanja tudi med predstavo ni opustila in prav do odmora vrtela glavo zvedavo kot sraka. Med odmorom ga je potem le staknila in se prilepila k njemu na klop. Gordon,

za katerega ni bilo praznega sedeža, je moral do konca koncerta stati, ona pa mu je pripovedovala, kako si je zlomila roko. Oropan za lepo petje je na povratku domov poslal k hudiču i njo i Vajetko. Tisto noč ga je prvič napadla vrtoglavica.

Pred Vajetko je imel nekaj časa mir. Verjetno je stikala po vsej vzhodni Ameriki za cenejšim programom. Šele ko se je prepričala, da je njegova cena najnižja, se je vrnila. „Z vašim charterjem pojdemo. Vsi trije“, je rekla, še preden je sedla. „Vaš soprog ima srčno napako. Vožnja s charterjem, predvsem pa z avtobusom ni za njegovo srce. Jaz v vaši koži...“ „Nič mu ne bo“, mu je padla v besedo. „Zdravila bomo vzeli s seboj. Z Ezro želim potovati. Otrok rabi mater.“ „Za zdravje vašega gospoda ne odgovarjam. Če ga bo spotoma zadela srčna kap, boste...“ „Ne bo ga zadela. Za to bom jaz poskrbela. Kaj je s ceno? Ste jo že znižali?“ „Cene kljub draginji doslej nismo dvignili“, ji je odvrnil posmehljivo. „Vsakdo se izgovarja na draginjo“, je rekla z jezico v očeh, se še nekaj časa pogajala, potem mu pa napisala ček za petsto dolarjev.

* * *

Kot da mu telefonski pogovori z letalsko družbo, posvetovanja s potniškim zastopnikom, dopisovanje z avtobusnim podjetjem, vrtenje filmov in nadležna vprašanja bodočih turistov ne bi povzročili dovolj glavobola, mu je sporočil potniški zastopnik, da je letalska družba „Emerson“ propadla in da bodo leteli z družbo „Flying Tiger“. Novo letalo vendar ne bo pristalo v Münchnu, temveč v Londonu, kjer bodo presedli na angleško letalo, ki obratuje med Londonom in Münchnom. „Flying Tiger“ je žal za deset odstotkov dražji. In da je bila čaša s pelinom zvrhana, mu je zastopnik še isti dan povedal, da bo „Flying Tiger“ odletel dva dni prej.

Ker za pismo obvestilo ni bilo več časa, je poklical posamezne turiste telefonično in vsakemu posebej razložil nepredvideno nevšečnost. Večina je njegovo zageto razumela, črnogledci in nezaupljivci pa so ga imenovali oderuha, kateremu bo zdrknila povišica v lastni žep. Njegova zagotovila, da on cen ne narekuje, in dejstvo, da je zaradi arabskih špekulacij z nafto zajela svet vsesplošna draginja, so bila isto kot če bi rekel glihcu „dobro jutro!“. Njih krivične pripombe so ga tako ranile, da bi potovanje pri priči odpovedal in ljudem denar vrnil, če ne bi bilo tik pred odhodom. Duševni pritisk in vrtoglavica sta bili prav te dni posebno hudi in potrdili zdravniško diagnozo. Najbolj ga je razburila Vajetka, ki mu je zagrozila, da ga bo tožila, ker bo zaradi preurejenega odhoda ob veliko vsoto denarja, katero bi morali izterjati na sodnji prav ta dan. Bil je prepričan, da se je lagala. Zato ji je poln pikrosti rekel, da ji bo z veseljem vrnil njenih

petsto dolarjev naplačila, če želi ostati doma. Na njegovo pripombo ničesar ni rekla. Nekaj dni pozneje je poravnala račun in svoje „sodnijske razprave“ tudi pozneje ni omenila.

Na letališče so lahko potovali vsak s svojim avtomobilom, z limuzino ali s šolskim avtobusom. Večina je izkoristila nizko ceno in pripotovala z avtobusom. Med štedljivci je bila tudi Vajetka, ki mu je takoj po prihodu očitala, da je njegov avtobus stara škatla brez vzmeti in da je dobila pretres možganov.

— Šolskih avtobusov ne gradijo za diplomate, ampak za učence, za katere doslej nisem slišal, da bi dobili od vožnje pretres možganov.

Ker je kar naprej gnala svoje in ga vznemirjala, ji je ves jezen oponesel: Zakaj niste prispeli na letališče z limuzino kot inž. Suvoroff, če vam je toliko za ugodje in ki ste izmed vseh izletnikov najbolj bogati.

Odlet je bil na predvečer državnega praznika Neodvisnosti, ko je promet na avtocestah tako velik, da se odbijači pri avtomobilih dotikajo drug drugega in se vozila komaj premikajo, tam, kjer pobirajo mostnino, pa se povsem zataknejo.

Vročina in vlaga sta bili neznosni. Potniki so bili živčni in drug drugemu kazali roge.

Charterji so vzletali na odročnem koncu velikega letališča. Čakalnica ni imela hladilne naprave, ne točilnice z mrzlimi pijačami, le malo izvoščkov in druge postrežbe. Potniki so odhajali v svet dobesedno skozi zadnja vrata kot služinčad.

Čim je stopil v čakalnico, je prihitel k njemu študent Angelo Ventricelli.

— Gospod profesor, suknjo sem pozabil doma in v njej svoj potni list! Kaj naj storim?

— Kje stanujete?

— V Stratfordu.

— Če bova imela srečo, da odletimo z zamudo, ne boste ostali doma. Vremenski nepovedovalec je javil veliko neurje. Ali vam lahko kdo prinese vaš potni list?

— Samo stara mati je doma.

— Pokličite jo! Naj dobi koga.

Angelo je odhitel k javnemu telefonu.

Ko je stari materi povedal, kaj se mu je zgodilo, je bilo v slušalki nekaj trenutkov tiho, potem pa jelo tem bolj grmeti in treskati.

— Potni list!? Vrat ti bom zavila, seme ničvredno! Vse drugo ti roji po glavi, samo to ne, kar je treba. Prav vsi študentje imajo potne liste pri sebi, samo ti nemarnež si ga pustil doma. Le čakaj, pozabljivec, da te dobim v pest! Uhlje ti bom potrgala. Lase ti bom izruvala in z njimi vred tvojo površnost.

— Grandma, pogledjte, če je suknjič v moji sobi na postelji! Listnica s potnim listom bo v notranjem žepu.

— Kje pa naj bi bila drugje kakor tam, kjer si jo pustil, strela jasna! Stara mati je položila slušalko na mizo in se kmalu vrnila. Udarjajoč z listnico po slušalki je nadaljevala s svojimi litanijami.

— Ti nadležnost družinska, ti! Potni list, denar, študentsko izkaznico, prav vse si pustil doma. Pa še v Italijo k stricu si hotel. V Italijo bello, ušljivec!

— Že prav, grandma! Dobite koga, da mi prinese potni list!

— Kdo pa je ta kuštrava punca na sliki?

— Moje dekle, grandma!

— Dekle imaš tudi že. Nič čudnega, če si pozabil listnico doma.

— Grandma, za božjo voljo, podvizajte se!

— Letalo vendar ne bo čakalo nate.

— Bo, grandma, bo!

— Seveda, zaradi tebe odletijo z zamudo, domišljavec!

— Neurje bo, grandma, in v neurju letala ne morejo v zrak!

— Kdo ti je povedal, da bo neurje!

— Vremenski napovedovalec.

— Maria santissima! Kaj pa že vedo vremenski napovedovalci! Vse povejo narobe. Če je zares rekel, da bo nevihta, potem je zagotovo ne bo. Tudi Bog ti ne bo šel na roko, da bi poslal nevihto nad letališče. Ne tebi, grešniku, ki premalo moliš. Če bi več molil, potem tudi listnice ne bi pozabil doma.

Stara mati se je tako kregala z njim, da je čutil njeno vročo sapo v slušalki.

— Saj molim, grandma! H Cuculiniju stopite! Vittorio vas bo ubogal, zlasti če mu daste kaj denarja. Povrnil vam bom, ko se vrnem iz Evrope.

— S čim mi boš povrnil? Z ušmi?

— Priložnostno delo si poiščem, grandma, in vam odslužim. Vittorio Cuculini...

— Vittorio Cuculini! Še te nesreče nam je trteba. Ali Vittorio sploh ve, kje je letališče Kennedy? V Boston se odpelje neroda namesto v New York. Pa še s svojo ropotuljo, s katero mi krade spanec, kadar se ob sobotah vrača pijan iz gostilne. S svojo škaflo niti do prvega jarka ne bo prišel. Jaz pridem na letališče. Jaz osebno. Čez uro in pol bom tam. Ti pa se medtem skrij, kajti če te dobim v pest, bo to tvoja zadnja ura!

— Vse lahko storite, grandma, samo da mi prinesete potni list! je rekel, a ga stara mati ni več slišala, ker je treščila slušalko na vilice.

Za silo pomirjen mu je Angelo takoj prišel povedat, da je potni list že na poti in da mu ga bo prinesla stara mati.

— Vaša stara mati pa mora biti zelo podjetna, da si upa v tem prometu do letališča, je rekel, ko ga je nekdo potegnil za rokav.

Bil je Joe Driscoll, ki si je z robčkom otiral s čela in z lic velike potne srage.

— Celo uro vas že iščem. Ne razumem, zakaj nimate kakšnega znamenja pri sebi kot drugi direktorji, da bi našo skupino v gneči lahko že od daleč opazil, je bil Driscoll jezen in zato za oktavo glasnejši kot bi bilo treba.

— Kakšno znamenje? Ali naj bi skakal s tomahawkom po letališču kot Indijanci?

— Nekateri direktorji imajo drog z rdečo zastavico.

— Z rdečo zastavico! Bo še kak norec mislil, da se gremo revolucijo.

— Vsaj kaj kriččega bi si oblekli.

— In kozolce bi moral prevračati kot Pavliha. To bi vam godilo. Cirkus se ne bomo šli. Kje vas žuli čevelj, Joe?

— Ali veste, da v tej zgradbi ni stranišča?

— Ta bo pa malo predebela. Ste povsod pogledali? Ste vprašali?

— Stranišče je že, ampak pokvarjeno.

— Pa stopite v glavno zgradbo!

— In letalo? Če se medtem dvigne, ali bom tekel za njim?

— Kako daleč je do glavne zgradbe?

— Več kakor miljo ne bo.

— Miljo! To je vendar predaleč.

— Taksi vzemite!

— Taksi! Naj vrag vzame vse charterje! je zaklel in se izgubil v množici.

Skozi glavni vhod je pripeljal bolniški voziček-stolček, katerega je porival izvošček z rdečo čepico na kljun. Na vozičku je sedela petinštiridesetletna rumenolaska s cigareto v ustih in z odprtim dežnikom nad glavo. Ob njej sta kot telesna straža prikorakali sestrí Stahlmanci, Margot in Jezabel. Margot z zdavnaj splesnelo lepoto in utrujenih oči, v katerih je ugašala življenjska radost. Jezabel, majhna, za spoznanje grbasta, okroglega trebuščka in zalitih udov, vendar gibčna, in jezastega obraza.

Za njimi se je pripotil čokat izvošček v ponošenih kavbojkah s prekratnimi hlačnicami, potiskajoč pred seboj voziček s tremi velikimi, tremi majhnimi in tremi zelo majhnimi kovčki iste barve in izdelka.

Ves sprevid se je napolnil naravnost proti njemu.

Rumenolaska je strmela nepremično pred se, kot da bi imela steklene oči, in tudi s trepalnicami ni zganila.

— Vi ste direktor, je rekla suhoparno in z obrazom, na katerem ni trznila nobena mišica.

— Odkod to veste?

— Jaz se v ljudeh nikdar ne zmotim.

— O Viviani sem vam že pravila, jo je predstavila Jezabel.

— Za gospo Viviano me kličite!

— Dajte izvoščkoma napitnino! je rekla Jezabel.

— Napitnino prevzamem šele v Münchnu na avtobusni postaji.

— To bi morali zapisati v pogodbo.

— Česar v pogodbi ni, za to ne odgovarjam.

Gospe so ga hudo pogledale, odprle ročne torbice in poiskale drobiž.

Izvoščka sta zahtevala še tri dolarje. Ker jima gospe niso marale primakniti več kakor vsaka po pol dolarja, je izvošček z rdečo čepico s takšno jezo pahnil od sebe stolček z Viviano na njem, da je butnila ob bližnji steber. Viviana je od strahu kriknila, lovila z rokama ravnotežje in pri tem izgubila dežnik.

Kratkohlačničar je prevrnil voziček s prtljago. Eden izmed majhnih kovčkov se je pri padcu odprl. Iz njega se je vsula po tleh raznovrstna lepotična in zdravilna krama: tablete, škatljice s praški, stekleničke z raznovrstnimi tekočinami, vitamini, bufenin in exadrin, krtačice, škatljice in pile in vsakovrstna odvajalna, prečiščevalna in pomlajevalna sredstva.

— Moja zdravila! je kriknila Margot in jela pobirati svojo kramo in jo zlagati nazaj v kovček.

Viviana je na stolu vila roke in vreščala kot šoja.

Jezabel je jela klicati policijo. — Policija! Policija! Kje je policija? je vpila iz polnega grla. — Vedno kadar jih človek potrebuje, jih ni. Policijo pokličite! Ali ne vidite, kaj so nam storili?

— Kaj pa jaz morem za to, je odvrnil in zrl za izvoščkoma, ki sta med glasnim zabavljanjem in kratkimi vendar ostrimi kletvicami odhajala iz čakalnice, čepičar skozi vrtljiva, kratkohlačničar z vozičkom skozi navadna vrata.

— Nezaslišano! Takšna surovost! Zapreti bi ju bilo treba.

— Nič čudnega, če je narobe svet, ko pa je ljudem samo še za denar.

— Ali bi me lahko odslej vi porivali? ga je vprašala Vivian tako samozavestno kot da bi bila tudi ta usluga v pogodbi.

— Za porivanje bo bolj malo časa. Skozi vrsto vas spravim, tam naj vas pa prevzameta vaši prijateljici.

Ženske so se počasi pomirile. Margot in Jezabel sta se dajali s prtljago in se spravili z njo v vrsto, on pa je rinil voziček z Viviano, ki si je prižgala novo cigareto in puhala dim okrog sebe.

Službujoči nastavljenec je pregledal potne in vozne liste. Njegov pomočnik je stehal prtljago, ki je preseгла dovoljeno težo.

Margot in Jezabel sta mrmraje doplačali, Viviana pa se je jela z nastavljencem prepirati.

— Ma'am, jaz vam ne morem pomagati! Predpisi so predpisi.

— Čarterji nikjer ne zahtevajo predpisane teže. Bolna sem. Naravnost iz bolnice prihajam. V kovčku so zdravila. Teh ne bi smeli vračunati.

Nastavljenec je v odgovor dvignil svoja ramena k uhljem kot da bi hotel s to kretnjo povedati, da on ni kriv njene bolezni, in molčal.

Videč, da se nastavljenec zanjo ne zmeni več, je Vivian s trepetajočimi prsti doplačala, potem pa zelena od jeze planila s stolčka in v njegovo nepopisno začudenje odvihrala za svojima prijateljicama v zgornje nadstropje.

Čim je nevihta oddijala čez letališče, so jeli klicati posamezne številke poletov.

Njegovo letalo je bilo tretje na vrsti. Prtljago so že odpremili. Izletniki so se narinili pred vhod. Vrsta se je počasi krajšala.

Angelo je ves nemiren begal po čakalnici. Vmes je hodil pred glavni vhod čakati staro mater in se potem tem bolj nesrečen vrnil k skupini. Na kraju se je, bolj po tolažbo kot po nasvet, zatekel k njemu, sprašujoč ga, kaj naj ukrene, če stare matere ne bo.

Za Angela, ki se je ves žalosten oziral za zadnjimi izletniki, odhajajočimi veselo razposajeno skozi prehod na letalo, mu je bilo zares žal. Pomagati mu ni mogel.

— Če vaše stare mame ne bo, pridite z rednim letalom za nami. Finančno boste kljub dodatnim izdatkom na boljšem, kot če bi ostali doma. Pa še ob prelepo potovanje bi bili, je rekel in mu dal naslov münchenskega hotela.

Zunaj se je oglasila sirena, prituliła prav pred vhod in tam naglo zamrla.

Nekaj trenutkov pozneje je skozi glavni vhod prihitela stara mati.

Čim jo je Angelo zagledal, se mu je razjasnil obraz. Veselo presenečen in nasmejanih oči je planil k njej.

— Moj Bog, grandma, pa ste le prišli! je vzkliknil in svojo staro mater tako krepko stiskal, kot da bi jo hotel zadušiti.

Stara mati je že doma v Stratfordu dvakrat peljala skozi rdečo luč in se tudi za stope ni zmenila. Na avtocesti semaforov in stopov ni bilo, zato pa njena hitrost tem bolj navzkriž s postavo. Za prvi dve mostnini je imela drobiž, na njujorški pa je morala plačati z bankovcem. Pobiralec se je tako dolgo obiral z drobižem, da ga je v jezi vprašala, kje se je naučil jezdit polža, in se pognala dalje, ne da bi počakala na drobiž.

Zaradi velikega prometa ni prišla dovolj hitro naprej, čeprav je vozila v vijugah in prehitevala zdaj na desni, potem na levi pa silila kar po srednji liniji naprej.

Na avtocesti HUDSON je bila tretja vrsta prosta. Izkoristila je vrzel in pritiskala na plin. Števec je skočil na 75 milj in se naglo vzpenjal.

80 --- 85 --- 88 ---

Ko je zlezel na številko 90 in se tam nemirno tresel, je zaslišala za seboj sireno. Zaradi sirene ni zmanjšala hitrosti, čeprav je vedela, da je veljala njej in je tudi v ogledalu videla policijski avtomobil, ki se je pognal za njo in jo jel zasledovati.

Prometni stražnik je tako dolgo ni mogel dohiteti, dokler se ni znovič zagozdila v promet. Pripeljal je vstric nje in ji dal znamenje, naj odpelje s ceste. Bil je prepričan, da preganja lahko-miselnega teenagerja, ki se iz same mladostne objestnosti podi po cestah. Ko pa je videl, da je dirjal za postarano gospo, ki ga je zdaj gledala z radovedno upornimi očmi, je od samega začudenja onemel.

— Mamica, ali se vam ne zdi, da je za smrt pri vaši častitljivi starosti še vedno dovolj časa? Ali veste, kako hitro ste vozili?

— 90 milj, gospod oficir! se je odrezala.

— Pa še v vijugah ste vozili. Vsaj do drugih vozačev bi imeli obzir, če vam že vašega življenja ni mar. Zakaj niste takoj ustavili, ko ste zaslišali sireno? Kam se vam mudi?

— V Evropo, gospod oficir!

— Ali imate dovolj bencina? Pot bo dolga.

— Na letališče Kennedy sem namenjena. Za vnukom, ki odhaja prvič v življenju v Evropo. Potni list je pozabil doma. Če ga pravočasno ne prinesem za njim, bo fant ob prelepo potovanje.

— še prej boste morali plačati globo. Prosim za vaše vozaško dovoljenje in registracijo avtomobila, je rekel stražnik, potegnil iz prsnega žepa beležnico in si jel zapisovati številko, izdelek in barvo voza.

— Kaj bi to, gospod oficir! Vsaka minuta je dragocena. Vstran z birokracijo! Koliko sem vam dolžna? je potegnila šop zelencev iz ročne torbice.

Ker se stražnik za njene besede ni zmenil, je rekla: Sto dolarjev vam dam, gospod oficir, če me odpeljete na letališče. In če ne zamudite letala, vam primaknem še petdesetaka za napitnino.

— To vendar ne gre.

— Vse gre, samo če človek hoče.

— Podkupljivost zelo strogo kaznujemo.

— Kakšna podkupljivost je to, če je človek v škripcih. Samo za uslugo sem vas prosila, ki jo želim pošteno plačati.

— V službi sem.

— Prav zato ker ste v službi, ste dolžni potnikom v nesreči priskočiti na pomoč.

Stražnik se je smehljal, zmajal z glavo, svojih resničnih čustev pa le ni mogel zatajiti.

— Vzemite! Vzemite! In pohitiva, da ne bova pozna! mu je vsiljevala denar, ko je videla, da se bori s skušnjavcem.

Stražnik je vzel denar, ga nekaj časa držal v rokah, potem ga pa spravil v žep.

— Prav, ma'am, sledite mi! je rekel in sedel za volan. Motorja mu ni bilo treba prižgati, ker je ves čas tekel. Samo si-reno je zavrtel in se pognal v promet.

Stara mati je vozila tesno za njim. Kljub velikemu prometu sta prišla hitro naprej, kajti avtomobilisti so se jima zaradi sirene umikali.

Na mostu White Stone stara mati niti mostnine ni plačala, tako se ji je mudilo za vodičem.

Onstran mostu je šlo kot čez drn in strn. Nekaj minut pozneje sta bila že na avtocesti Van Dyck. Stara mati je vso pot marljivo hupala. Na letališče sta pripeljala s takšnim tuljenjem kot da bi ušle zverine iz menažerije.

Stara mati je tako krepko pritisnila na zavoro, da so kolesa oglušujoče zacvilila. Naslednji hip je planila iz avtomobila in stekla v čakalnico.

Vnuka ji ni bilo treba iskati, ker jo je precej opazil in planil k njej.

— Nikar me ne stiskaj tako močno, grdoba! Vzemi listnico s potnim listom in se mi izgubi izpred oči, preden me mine dobra volja!

— Bog vam bo povrnil, grandma! Srečno! se je zahvalil Angelo in se pognal skozi prehod.

— Bog!? Kaj pa ti? Le čakaj, seme ničvredno! še mi boš prišel v roke! je zaklicala za njim, a je Angelo ni več slišal.

PISMA O SLOVENSTVU IN SLOVENŠČINI

PRVO PISMO

Najini razgovori so bili in so še zanimivi, vredni truda in obema potrebni. Bolijo naju ista dejstva, budijo se nama podobna vprašanja, oba jim iščeva rešitev. Umljivo je, da ne najdeva lahkega izhoda iz iskanj in dvomov in ne povsem zadovoljivih izsledkov. Vprašanja, s katerimi se ubadava, spadajo med tista, ki jih nekateri imenujejo usodna vprašanja, ker se tičejo usode ljudi, v najinem primeru usode najine in najinih rojakov. Vsem nam in nama tudi je ubadanje s temi vprašanji potrebno, da si po možnosti olajšamo tisto bolečo napetost, ki jo povzroča v človeku vsako nerešeno a zares življenjsko vprašanje, in vsaj do neke mere pomagava tudi drugim, da se v teh zadevah bolje znajdejo.

Ko premlevam, kar sva skupno pretresala, ter skušam stopiti še korak naprej v iskanju izhoda iz zmed in zadreg, mi je prišlo na misel, da bi najin razgovor zapeljal na novo pot, namreč na pot tudi pismene izmenjave misli. Če si pri volji, mi boš tako tudi odgovarjal, če ne, vseeno ne mislim odnehati od te naloge, ker se mi zdi primerna in potrebna iz več razlogov, katere Ti bom skušal naštet.

Prvi je tale: Ustni razgovor ima gotovo svoje prednosti, zlasti se lahko sproti pojasnjujejo morebitni nesporezumi, da tako sogovornika ne govorita drug mimo drugega, marveč se res razgovarjata o isti zadevi in z istimi besedami menita ista dejstva. Sicer vselej tudi tako ne uspeta, ker se marsikdaj niti ne zavesta, da ne govorita o povsem istem, ko uporabljata iste ali enake besede. Marsikdaj ne moreta do kraja izpeljati ali izpresti vsak svojih misli, ker morda sogovornik zagrabi kako komaj nakazano misel in ob njej obrne razgovor v drugo smer. Če sem se sedaj odločil, da svoje misli in sodbe še zapišem, storim to tudi zato, da pokažem po možnosti v celoti svoje nazore, vsaj glede na nekatere predmete ali teme najinih razgovorov.

Drugi razlog za to, da sem se spravil k pisanju, pa je, da tudi sam potrebujem nekih trdnejših dognanj v najinih razgovorih. Vedeti želim, do česa sva se pri tem prebila, kaj od tega bi utegnilo biti vsaj bolj ali manj dognano in kaj potrebuje nadaljnje raziskave in morebitne poprave. To, čutim, je potrebno že meni samemu, četudi ti zapiski ne bi bili namenjeni Tebi; v njih povzemam tudi ogroddje lastnega razmišljanja, strnitev dosedanjih dosežkov in nastavke za nadaljnje razmišljanje.

Tretji razlog pa je dejstvo, da so najini sestanki tako redki, da tako težko najdeva čas in priliko za razgovor, da medtem ko sva daleč narazen, moja glava in gotovo tudi Tvoja ne počivata, da se nama poraja toliko misli in vprašanj, o katerih čutiva potrebo govoriti. Vsaj kar se mene tiče, me ta vprašanja niti za hipce ne pustje v miru. Ker se ne morem sestati s Teboj in se porazgovoriti, jih skušam spraviti na papir in Ti jih poslati, da vsaj tako razgovor nadaljujeva.

Seveda pa se zavedam tudi krhkosti tega početja. Vem, da živega razgovora ne more nadomestiti nobeno dopisovanje. To ima sicer tudi svoje prednosti, ki sem jih že skušal naznačiti, ima pa prav tako svoje slabosti. Polnosti živega razgovora ne more doseči noben spis. Vsako pisanje teži k shematičnosti. Ko skrbneje čistimo misli, izbiramo besede in tehtamo razloge, je dosežek morda jasnejši, a marsikak uvid v stvar, ki bi se zbudil v živem razgovoru, ne doseže zadostne moči in izrazitosti ter zatone v podzavest. Kljub temu pa menim, da najino dopisovanje ne bo brez pomena, zlasti če bova misli, ki jih tukaj zapisujem, in tiste, ki jih boš, upam, napisal Ti, oživljala v občasnih ustnih razgovorih. Preden pa nadaljujem s pisanjem, bi rad potrdil in poudaril najino osnovno in bistveno smernico, ki naju vodi v teh razgovorih, namreč da v njih predvsem iščeva resnico. Ta, pa naj bo ljuba ali ne, naj soglaša z najinimi osebnimi željami ali jim nasprotuje, je in mora biti prva vodnica v najinih razmišljanjih. Rešitev naših težav in problemov je le v resnici, namreč pravilna rešitev, in ta je tista, ki zanima naju, pa je tudi edina vredna, da se zanjo potrudimo.

DRUGO PISMO

Oba naju skrbi usoda slovenstva, onega v imenovani matični domovini, tistega v zamejstvu in tega v zdomstvu. Seveda pa posebno čutiva težu tega vprašanja tukaj med nami, saj nam vsem trka na duše vsak dan. Tudi midva bi rada, da se naše tukajšnje slovenstvo ne bi pogreznilo v nič, v neko bivanjsko praznost, da se ne bi izgubile vrednote, ki so z njim povezane, da ne bi padli v pozabo mi in naši potomci brez vsake koristi za naš narod.

Tudi naju, kakor druge, moti, da ne razlikujemo vselej zadosti med slovenstvom kot pripadnostjo našemu narodu in med znanjem slovenščine, obvladanjem našega narodnega jezika. Včasih govorimo in delamo, kakor da bomo zdamsko narodnostno vprašanje rešili, če bomo dosegli, da bomo in bodo naši potomci še znali govoriti, brati in pisati po slovensko in da bomo to tudi delali. Ni mogoče tajiti, da je znanje slovenščine za naše narodnostno življenje izrednega, morda bistvenega pomena. Ne smemo pa prezreti, da samo znanje slovenščine še iz nikogar ne naredi Slovenca, kakor znanje angleščine ne naredi Angleža in znanje grščine ne Grka. Morda je res težko, morda celo nemogoče biti pravi in cel Slovenec tistemu, ki ne zna slovenski, ker mu ni mogoč živ stik s slovensko kulturo, ki je iz danih okoliščin izrazito literarna, a samo znanje jezika, celo poznanje naše kulture nikakor ni dovolj za to, da je nekdo pravi in ves Slovenec.

Kaj je sploh slovenstvo, v čem je bistvo slovenstva ali narodnosti in narodne pripadnosti sploh, kaj tedaj pomeni biti Slovenec? Slovenstvo, kakor vsaka druga narodnost, je pač neki način človeške biti. Način biti, morda bi rekla, če bi bila filozofa, da je neko človeško bitje, če znamo besedo bitje razumeti glagolniško, ne le samostalniško. To se pravi, da se človeškost ali človeško bistvo v vsaki narodnosti izraža na poseben način. Ni narodnost vse bistvo človekovo, je le javljanje tega bistva, ki je neki narodnosti ali bolje pripadnikom nekega naroda lastno in zanje značilno. Je neka barvanost človeškosti, bi morda rekli. Če hočemo odkriti bistvo narodnosti, torej bistvo neke značilnosti človekovega bitja (v glagolniškem pomenu), pa trčimo na praktično nepremagljive težave. Ne samo zato, ker je bistvo stvari vselej težko spoznati, marveč še posebej, ker niti ne gre za bistvo človeka sploh, marveč le za bistvo neke njegove značilnosti. Kakor pa se človeško bistvo v vsakem človeku malo po svoje javlja, se tudi narodnostna značilnost tega bistva javlja v mnogih majhnih in drobnih različicah in jih je res zelo težko zajeti in povedati, v čem je bistvo te razpršene značilnosti.

Vem, kakor tudi Ti veš, da so o narodnosti razpravljali že mnogi misleci in da bova k njihovim ugotovitvam težko kaj posebnega dodala. Prav tako pa veva, da nam še niso tako razčistili tega vprašanja, da bi nas vse in povsem zadovoljilo. Tudi midva sva poskušala najti rešitev, ki bi bila zares to. Nisva je našla in tudi tukaj tega ne bom poskušal. Ostaniva tedaj pri ugotovitvi, da je narodnost, za nas slovenska narodnost, neka značilnost človeškega bitja (glagolnik!), da smo Slovenci kot ljudje nekoliko in nekako drugačni, kot so ljudje, ki niso Slovenci. In ne prezriva, kar sva tudi že ugotovila, da je ta značilnost bitja, ta drugačnost, tudi v vsakem Slovincu nekoliko drugačna kot

pri drugih Slovencih. Iz tega ne sledi nujno, da je zato nekdo bolj, kdo drugi pa manj Slovenec, ali da je ta boljši in oni slabši Slovenec, čeprav obstajajo tudi take razlike. Tukaj imava v mislih le dejstvo, da je ta malo drugačen Slovenec kakor oni drugi, oba pa sta lahko prava in cela Slovenca. Kakor v mnogih ozirih, tudi v tem pogledu ne smemo terjati, da bi vsi bili v celoti in brez ostanka taki, kot smo mi, tudi tukaj ne smemo jemati sebe za merilo vseh stvari.

Vprašanje je, odkod ta posebnost ali značilnost, katera iz človeka, ki je Slovenec, dela Slovenca, kako Slovenec postane in ostane Slovenec. V razgovorih sva ugotavljala, da je pač nekaj danega, dejala sva naravnega, da v nekih razmerah nekdo je Slovenec, morda tudi tedaj, ko tega ne ve ali noče vedeti. Vpraševala sva se, ali narodni odpadniki, kakor smo jih vajeni imenovati, prenehajo biti to, kar so po naravi in kar z odpadništvom tajijo in tlačijo. So odpadniki, a to jih ne odvezuje od naravne narodnostne pripadnosti. V tem je ravno njihova tragika in krivda, da zatajujejo, kar so, in hočejo biti nekaž, kar niso, zato ne morejo biti življenjsko pristni, ostanejo neke vrste spačenci.

Vpraševala sva se tudi, ali nekdo lahko zavestno in hoté postane ali preneha biti ud tega ali onega naroda, nekako po osebni izbiri. Ugotavljala sva, in mislim, da pravilno, da samo po sebi to ni mogoče, narodnost je naravna danost, ki se je lahko zavemo ali tudi ne, ne moremo pa si je nadeti in tudi ne sneti. Lahko je krepkejša in izrazitejša, lahko šibkejša in manj določena, a kakršna je, takšna je, in kot take se je lahko zavemo, jo priznamo ali jo zatajimo. S tem je tako, kakor je pri vsakem spoznanju, resnico lahko zadenemo ali jo zgrešimo, lahko se nehoté zmotimo, lahko zadeto resnico tudi priznamo ali jo odklonimo, lahko se kljub boljšemu spoznanju resnice oklenemo zmote, ki je tedaj tudi naša krivda.

Sicer pa sva sporazumna, da pri narodnih odpadnikih ne gre za spremembo narodnosti, česar ni mogoče storiti, marveč le za priznanje ali zatajitev dane narodnosti in za vnanjo včlenitev v kako drugo narodno celoto. Ni odpadnik v pravem pomenu besede, kdor se svoje dane narodnosti sploh ni zavedel, je ne pozna, zato je ne taji in ne zavrača, šteje se morda za pripadnika naroda, kateremu v resnici ne pripada, morda se glede tega sploh ne sprašuje. Pri tem je lahko le žrtev nevednosti ali zmote, ni pa odpadnik.

TRETJE PISMO

V prejšnjem pismu sem skušal izraziti najin odgovor na vprašanje, v čem je bistvo narodnosti, po čem narodnostno smo, kar

smo. Odgovor na vprašanje ni lahek in bova morala o tem še razmišljati. Veva pa, da samo znanje slovenščine za narodno pripadnost ni dovolj. Pa skušajva tudi to vprašanje še nekoliko razčistiti!

Jezik, zlasti narodni jezik ni samo občilo, samo sredstvo medsebojnega sporazumevanja. Jezik je tudi kulturna stvaritev, celo osnovna kulturna stvaritev, ki je prvi izraz narodne biti in do neke mere nosilka vse ostale kulture. Ker narod in narodnost označuje zlasti neka kultura, zato je narodni jezik in njegova raba temeljni znak narodnosti in pričevalec narodne pripadnosti. To velja tem bolj, če ima narod svoj poseben jezik, ki ga govori ves narod a noben drugi. Še bolj pa to velja, kadar je neki narod posebno literarno nadarjen ali pa so ga usodne zgodovinske okoliščine spravile v tak položaj, da se je mogel uveljaviti zlasti na literarnem področju ali celo samo na tem. Naj so bili razlogi za to katerikoli, za slovenski narod velja, da se je zlasti razvijal v jezikovni kulturi. Zato je za slovenski narod njegov slovenski jezik tudi mnogo bistvenejši znak narodnosti, kot je to morda pri katerih drugih narodih. Ker pa je ta jezik last maloštevilnega naroda in ker ga pozna in obvlada le malo neslovencev, zato slovenske (literarne) kulturne stvaritve težje prehajajo v obtok obče kulture in so težje dostopne, jih je težje spoznati in doživeti nekomu, ki slovenščine ne obvlada. Obenem pa te kulturne stvaritve ostajajo tesneje povezane s slovenstvom, ki ga izraziteje ločujejo od drugih narodnosti. Zato lahko trdimo, da je za slovensko narodno pripadnost in zavednost znanje in raba slovenščine zares bistvenega pomena. S tem pa ne oporekamo poprej izraženi trditvi, da samo znanje slovenščine še ne naredi Slovenca.

Zato nas skrbi slovenstvo nas zdomcev in zlasti še našega naraščaja, če med nami slabi raba slovenščine. Ne more biti vseeno, ali naši mlajši dobro poznajo in zares rabijo slovenski jezik ali ne. Odtod vsa naša skrb za slovenske, zlasti jezikovne tečaje, za slovensko medsebojno občevanje, za slovensko izvirne in tudi slovensko govoreče družine, za izdajanje in branje slovenskih listov in knjig, sploh za vse, kar nam more pomoči, da ohranimo rabo slovenskega jezika med nami. Po pravici občudujemo in hvalimo idealizem, ki preveva vse to prizadevanje, požrtvovalnost tistih, ki se brez vsake nagrade temu delu posvečajo, in med temi posebno še tistih, ki so bili že rojeni v zdomstvu, pa so se slovenščine naučili in jim je je toliko mar, da sedaj druge, še mlajše učijo, kar so sami dobili.

Na pot k uspehu v tem prizadevanju pa se stavijo ovire, ki si jih tudi moramo nekoliko bliže ogledati. Seveda je glavna in najusodnejša, da ne živimo v slovenskem duhovnem okolju. Naš

jezik in naša posebna narodna kulturnost sta omejena na naše družinske domove in naša skupna zbirališča in središča. Kakor hitro stopimo iz njih, nas preplavijo drugorodnost, drugojezičnost in drugokulturnost. Ta dejstva so tako močni dejavniki, da grozijo oslabiliti in celo povsem izjaloviti naše prizadevanje ter ga omejiti na nekak narodnostni geto z vsem, kar ta pomeni.

Naša slabost, težava in skrb, kot je znano, pa je dejstvo, da tudi v okoljih, kjer naj bi povsem vladala raba slovenščine, marsikdaj ni tako. Celo v naših družinah, tudi v obojestransko slovenskih, marsikdaj niti starši med seboj niti v občeivanju s svojimi otroki ne govorijo vedno slovenski, rabijo precej ali celo pretežno drugi jezik. Ko se v tečajih trudimo, da otroke pripravimo za čim boljše in čim vztrajnejšo rabo slovenščine, često takoj spregovore v drugem jeziku, kakor hitro zapustijo učilnico. Če kaj berejo, raje in lažje berejo v drugem jeziku kakor pa v slovenščini.

Odkod to in kako temu odpomoči? Tudi o tem sva že mnogo razmišljala in bom skušal izsledke ponoviti in strniti. Soglašava, da ne zadostuje zatrjevanje, kako potrebno je ohranjanje slovenščine in kako je to naša narodna in kulturna dolžnost. Najti in prikazati moramo razloge, ki to dolžnost utemeljujejo, in nagibe, ki k izpolnitvi te dolžnosti navajajo. Ne smemo prezreti, da je eno želja, drugo pa so dejstva, s katerimi se moramo spoprijemati. Odkrito in vedro moramo tudi tem pogledati v oči, čeprav nam ni prijetno, ker marsikdaj peljejo drugam, kot bi mi radi videli.

ČETRTO PISMO

Ko sva tipala za vzroki, da se med nami ne rabi vedno in dovolj slovenščina niti tedaj, ko bi se zdelo, da je to edino naravno, sva se tudi midva ustavila pred pojavom mešanih zakonov. Zdi se, da mnogi med nami sploh vidijo našo glavno narodno nesrečo v takih zakonih, to je, v zakonih, kjer je eden od zakoncev slovenskega rodu, drugi pa je drugorodec. Vredno in potrebno je, da si tudi ta pojav ogledava ter dejstva stvarno in pravično presodiva, da se skušava tudi tukaj ogniti vsem predsodkom. Zato se bom istega načela držal tudi, ko zapisujem spoznatke, do katerih sva se pri tem dokopala.

Gotovo je, da zakonca, ki sta oba slovenskega rodu in znata slovenski, lahko med seboj in s svojimi sorodniki ter seveda s svojimi otroki govorita slovenski. Da tega marsikdaj ne delata, je drugo dejstvo, h kateremu se morda še povrnem. A da je med zakoncema, ki nista istega rodu, to izredno težko doseči, je tudi res. So izjeme, častne in razveseljive izjeme, a so le izjeme, zelo redke izjeme. Poznamo zlasti žene tujerodke, ki so se povsem naučile jezika svojih slovenskih soprogov in ga uporabljajo. A v narodno mešanih zakonih redno prevlada in največkrat iz-

ključno zavlada jezik tistega zakonca, ki je v deželi domačin. To je v zdomstvu, med naseljenci seveda neslovenski jezik. V tem jeziku občujeta zakonca, v tem jeziku govorita s sorodniki in obiskovalci, tudi s slovenskimi, in tega jezika se od njiju nauče otroci.

Poznamo neslovenske zakonce v mešanih zakonih, ki hočejo, da se njihovi otroci nauče tudi jezika slovenskega zakonca, čeprav se ga sami ne naučijo, saj jim to ni lahko, ali pa se ga le deloma priučijo. Njihovi nagibi za to so lahko različni, v vsakem primeru pa so vredni priznanja. Včasih morda hočejo pomiriti skrb slovenskih sorodnikov, ki jih boli odtujitev otroka in njegovih potomcev, včasih morda le razumejo, da je znanje vsakega jezika in poznanje vsake kulture duhovno bogastvo, ki ga ne kaže zapraviti, zlasti kadar ga je razmeroma lahko pridobiti.

Seveda pa je mnogo drugih primerov, ko tujerodni zakonec ne čuti tako, morda celo z neugodjem, da ne rečemo z mržnjo gleda na drugojezičnost sozakonca in vidi v prizadevanju, da bi se otroci naučili govoriti tudi v njegovem jeziku in v jeziku njegovih sorodnikov, odtujevanje sebi in svojim. Še težje v tem primeru razumejo položaj njegovi sorodniki.

Tudi ne smemo prezreti, da položaj ni enak v primeru, da je slovenski zakonec žena in mati, ali pa tedaj, če je to mož in oče; tudi ni isto, če ostaja slovenski zakonec, kadar je to mati, v družini pri otrocih, ali pa če odhaja iz družine na delo in prepušča otroke skrbi drugojezičnih oseb. Tudi ni isto, če narodnostno mešana družina vendarle ostane v živem stiku s slovenskimi sorodniki in morda po njih še z drugimi Slovenci, ali pa če se z mešano poroko te vezi preveč zrahljajo ali celo povsem pretrgajo. Tudi ni isto, če taki družini kakorkoli pomagamo, da težave premaga in pravilno razreši ali če jo prepustimo sami sebi, morda jo celo izobčimo iz slovenske skupnosti. In k temu se močno nagibamo, ker se bojimo okuženja s strani takih mešanih zakonov. Kajti težava, ki za ohranjanje znanja slovenščine izvira iz mešanih zakonov, se ne omejuje le nanje. Bojimo se jih tudi zato, ker negativno vplivajo na druge družine. Če samo en tujerodec pride v družino, se morajo v njegovi navzočnosti vsi člani te družine pogovarjati v tujem jeziku in tega se počasi tako navadijo, da še sami med seboj govorijo tako in s tem družina prevzame drugi jezik. Otroci tudi čisto slovenskih družin se s svojimi bratrance in sestričnami pogovarjajo in igrajo po tuje. Čeprav ne bi mogli reči, da ravnamo prav, ko se mešanih zakonov tako branimo, vendar je res, da močno slabijo naš napor, da ohranimo med seboj slovensko govorico. Ko pa tujerodni sorodniki čutijo naš vsaj tihi odpor, se tudi sami oddaljujejo od nas, s svojimi slovenskimi sozakonci vred in z otroki, včasih

tudi s čisto slovenskimi sorodniki, ki se lahko čutijo med nami obdolženi neke krivde. Tako, namesto da bi iz takih pridruženih tujerodcev znali napraviti prijatelje Slovencev, delamo iz njih nasprotnike, kar je zopet za nas škoda.

Čim bolj se poglobljamo v to vprašanje, bolj vidimo, da ima ta zadeva več vozlov, kot je kazalo skraja ali kot se zdi na prvi pogled. Zato bomo morali o tem še razmišljati, midva pa še drugi, da odkrijemo, če ne edino pravo rešitev, ki je najbrž ni, vsaj čim pravilnejšo možno rešitev. To nam bo težko doseči, saj nikomur ne bova krivična, če ugotoviva, da smo za to nalogo (kakor še za marsikako drugo) preveč togi, zlasti pa preveč zaprti vase in do drugorodcev preveč izključujoči. Pri tem gremo tako daleč, da ta naša „čednost“ hromi in krni celo naše umske zmožnosti. Saj mi dovoliš, da se malo odmaknem od zadeve, ker se mi zdi, da bom mogel s tem bolj pojasniti, kar bi rad povedal. Ali ni nadvse značilno ne samo, da svoje neslovenske sodeželane imenujemo često kar špance, kar pa v veliki večini niso, čeprav je njihov pogovorni in v večini primerov njihov materni jezik španščina? Kadar se ne zaletimo tako hudo, pa jih vse imenujemo Argentinec. To lahko tudi so, vendar je v naši rabi neka čudna nedoslednost. Otroke slovenskih staršev imenujemo Slovence, otroci vseh drugih staršev, naj bodo kakršnegakoli rodu, pa so nam Argentinci. Tako pravimo: sosedova Tončka (oče in mati sta Slovenci) se bo poročila z Argentincem (ko sta ženinova starša oba Italijana ali Nemca ali karkoli). Če so v Argentini rojeni otroci slovenskih staršev Slovenci, so po naši logiki v Argentini rojeni otroci Italijanov Italijani, Nemcev Nemci in podobno. Zakaj naj bi ti bili Argentinci, naši pa ne? Naše čudno pojmovanje izvira iz omenjene naše togosti in zaprtosti, zato zase in za svoje uporabljamo drugačna merila kot za druge, zlasti še, kadar izraz Argentinec v tej zvezi dobiva malo čudnejši prizvok, pomeni nekaj, kar ni čisto pravo. Primer dosti zgovorno priča, da naši pojmi niso vselej dovolj izčiščeni. Ni pa mogoče pravilno reševati zadev, kadar si niti glede pomena zadevnih pojmov nismo na jasnem.

PETO PISMO

Sedaj pa Te prosim, da mi za trenutek dovoliš korak na stran. Ali se Ti ne zdi čudno, da toliko razpravljamo in govorimo o mešanih zakonih in o težavah, ki se v njih rojevajo, pri tem pa mislimo samo na narodnostno mešane zakone, ne pa na kake druge? Menimo, da so narodnostno mešani zakoni nevarni za naše slovenstvo, kar je res. Proti njim pa se skušamo boriti še iz drugih razlogov: pravimo, da je več nagibov za neskladje v zakonu, če zakonca prihajata iz različnih kultur, govorita razli-

čne jezike ali o temeljnih življenjskih vprašanjih sodita različno. Ta razlog proti mešanim zakonom je zadosti tehten. Zato pa tohotela vzgajati otroke vsak po svojih nazorih.

Ta razlag proti mešanim zakonom je zadosti tehten. Zato pa toliko bolj preseneča, da ne vidimo težav in nevarnosti, ki morejo kaliti skladje v zakonih, kjer zakonca nista, recimo, iste vere. Mar versko mešani zakoni niso enako krhki ali še krhkejši kot narodnostno mešani? Vera ali veroizpoved je osebno nekaj še mnogo bolj globinskega kot je narodnost, bolj ločuje ljudi in huje prizadeva tiste, ki se morajo v svojih prepričanjih v prid skladnosti zatajiti. Če sozakonec ne mara, da otroci govorijo slovensko, da se seznanjajo še s slovensko kulturo, lahko to slovenskega zakonca boli, a se končno da pretrpeti; niso v igri zadnje vrednote življenja; biti Slovenec ali Argentinec ali kaj drugega ni nujno pogoj ali ovira, da se človek zveliča ali pa ne. A če sozakonec ne mara, da se otroci vzgoje po katoliško, je katoliški zakonec lahko prizadet v svoji vesti, to mu lahko povzroči muke, ki ga utegnejo osebno razdejavati. Vprašanje slovenstva ali neslovenstva ni vprašanje edino pravilnega ali nepravilnega, vprašanje katolištva ali vsaj vernosti pa je za resnično vernega človeka vprašanje edino pravega, edino resničnega, odstop od česar je greh, huda npravna krivda, zato v tej zadevi ni mogoče ali bi ne smelo biti mogoče popuščati. Saj se spominjava, kako nam je pred leti iz Kanade prišla obiskovalka pripovedovala, da jih tam bolj skrbi, če se otroci zaljubljajo v drugoverce, kakor če se to zgodi z drugorodci. Seveda, v Kanadi so katoličani v manjšini, zato se jim zdi, da je prva nevarnost verjetnejša. Toda, ali smo v Argentini katoličani, ne le krščeni in vpisani kot katoličani, marveč katoličani, ki so to prepričano in hočejo biti, v večini? Saj je za to, o čemer govorimo, brezverec še večja nevarnost kot drugoverec.

Ali se spominjaš, da sva ob neki priložnosti brala zgodbo, ki nama je dala mnogo misliti. Medvojne zmede so pripeljale mlado Bosanko, muslimanko, v Slovenijo, kjer je bila vzgojena po slovensko in, če se prav spominjam, tudi po katoliško. Po vojni pa je našla stik s svojo sestro, ki je ostala v Bosni, in ta jo je prišla obiskat. V srečanju pa ji ni očitala, da se je poslovenila, niti tega ne, da se je pokatoličnila, marveč jo je zaskrbljeno in preprosto vprašala le: Sestrica, ali še kaj moliš? Verjetno preprosta Bosanka je znala videti bistvo stvari: najvažnejše je, da ohraniš vero v Boga, manj važno je, kako to izražaš in katerega jezika se za to poslužuješ. Ko bi mi znali tako dobro razlikovati, kaj je neobhodno potrebno, kaj je le prav in kaj je samo postranskega pomena!

A vrniva se h glavni temi!

Naj ponovim misel, do katere prihajava v vseh najinih razgovorih in ob kateri se prav nič ne razhajava, namreč, da nas vse skrbi in boli, ko se naša kri izgublja v tujstvu, kakor pravimo. Zato soglašava, da naj skušamo storiti kar največ, da rešimo, kar se rešiti da, seveda kolikor je to prav in dobro.

V glavnem soglašamo, da je v prvi vrsti skrb in dolžnost staršev, da svoje otroke naučijo rabiti slovenščino. Pravim, rabiti, ne le govoriti, brati in pisati, ker lahko to znajo, a ne delajo. Rabe pa lahko naučijo samo starši, ki sami to delajo in ne le iz navade, ker jim je še lažje rabiti slovenščino, marveč iz zavesti, da je tako prav, nekaj vrednega in dobrega. Zato mora tudi skrb, da bodo kasnejši rodovi še rabili slovenščino, začeti pri sedanjih. Najprej je treba staršem samim pokazati pomen in važnost, da svoje otroke navadijo rabiti slovenščino. Mnogi namreč tega pomena ne vidijo, ne umejo, da njihovi otroci kaj izgubijo, če se slovenščine ne naučijo ali jo kar hitro pozabijo. Ali pa smo si tisti, ki hočemo, da naši potomci znajo tudi slovensko, sami dovolj v svesti, v čem je prava vrednost tega znanja? Če to vemo, ali znamo to prepričljivo povedati tudi drugim? Če ni tako, bomo z vzgojo morali začeti pri sebi.

Poznava razloge, ki se navajajo za to, da je prav in dobro, da se naši otroci nauče tudi slovenščine. Saj imajo sorodnike v stari domovini, morda jih bodo želeli kdaj obiskati, morda pogledati, odkod so prišli njihovi starši: koliko lažje jim bo to, če se bodo znali pogovoriti z ljudmi brez tolmačev. Potem, vsak jezik odpira vrata v svet, v drug svet, v drugo kulturo, tako širi duhovni pogled in obzorje. Znanje slovenščine lajša stik z vsem slovanskim svetom, ki je v naših novih domovinah prešibak, skoraj neobstoječ. Razen tega so naši otroci po krvi in dednosti potomci Slovencev in da naredijo iz sebe čim polnejše ljudi, morajo očvrstiti tudi korenine, ki jih vežejo na slovenstvo.

Ti razlogi, in lahko bi navedli še kakega, imajo svojo težo, vsaj umsko. Zdijo pa se preabstraktni in zato prešibki, da bi nagnili še voljo ter sprožili in vzdržali njeno dejavnost. To se pravi, ko jih razčlenjujemo, spoznavamo njihovo veljavnost, a ko ravnamo, jih pozabljam, marsikaj drugega nam je važnejše. Včasih navajamo razloge, ki se komu zdijo tehtnejši, pa ne utemeljujejo ničesar, vsaj v našem primeru ne. Taka je npr. trditev, da v angleško govorečih družinah otroci govore angleško, zakaj da potem v slovenskih družinah ne bi govorili slovensko. Ne vem, kako je z otroki v angleško ali kako drugače govorečih družinah, a nisem povsem prepričan, da je tako, kot se rado zatrjuje. A če njihovi otroci govorijo angleško, je to lahko predvsem, če

ne zgolj zato, ker je znanje angleščine danes vsakomur koristno in potrebno, ker lažje dobi službo, prejme višjo plačo, hitreje napreduje. Zato se vendar tudi otroci iz neangleško govorečih družin učijo angleščine, ali vsaj njihovi starši hočejo, da se učijo. Ta razlog pa seveda ne velja za učenje slovenščine.

Razlogi, kakor sem jih prej navedel, imajo zadosti umske teže, da se naši otroci nauče tudi slovenščine, zlasti ker jih to lahko prav malo stane. Saj se je lahko kar mimogrede naučijo, če jo vsak dan slišijo in tudi sami govorijo v družini. Seveda pa, kot rečeno, so ti umski razlogi za marsikoga preabstraktni, zlasti ob sodobni utilitaristični in potrošniški miselnosti. Zato niso dovolj pritegljivi. Potrebni so nagibi, ki človeka tudi čustveno zagrabiijo in sprožijo voljo in dejanje. Sicer pa ne le otroci, marveč celo njihovi starši najdejo razloge proti učenju slovenščine: da jim v življenju to znanje ne bo nič koristilo, da imajo že brez tega dovolj učenja, pa premalo časa, in podobno. Huda zмота je v veri, da je dobro in prav le to, kar je tudi neposredno koristno, a miselnost je taka. Sicer pa morda mnogi starši s tem bolj zagovarjajo svoje pomanjkanje vneme za slovenstvo, kakor pa tudi zares verujejo v pravilnost svojih izgovorov.

SEDMO PISMO

Za to, da bomo mogli naše otroke naučiti slovenščine, torej potrebujemo predvsem zadosti močnih nagibov, kakor sva ugotovila. Nagibov, ki bodo starše kot prve odgovorne za to, zares nagnili, da bodo v svojih družinah in s svojimi otroki dosledno govorili slovensko, jim bodo iskali slovensko govoreče družčine, jim kupovali slovenske knjige, jih pošiljali v slovenske tečaje in šole, se bodo zanimali za njihove uspehe in jih bodo vedno spodbujali z besedo in zgledom, da bodo z lastno vnemo tudi njih vneli za rabo slovenščine.

Poprej navedeni razlogi za učenje in rabo slovenščine se zdijo kot nagibi preslabotni. Mnogo močnejša je v nas želja, da bi naši otroci ostali Slovenci, da se ne bi izgubili v tujstvu, kakor pravimo. Sicer sva ugotovila, da sta narodnost in znanje jezika dve različni dejstvi, vendar veva tudi, da je znanje narodnega jezika potrebno vsaj za narodno zavest, če morda ne za samo pripadnost, ker omogoča živ stik z narodno kulturo, ki je glavni dejavnik narodnostne pripadnosti.

Ob tem nagibu pa se nama zbujaajo neki dvomi, katerim se ne moreva ogniti ali jih potlačiti. Tega tudi ne sme va, če nama gre zares vedno le za resnico. Sicer se marsikomu utegne zdeti krivoversko, kar tukaj misli va, zlasti kakemu zagrizenemu narodnjaku, katerega narodna zavest se pretežno hrani iz nikdar pre-

maganega domotožja. Gotovo je, da je znanje narodnega jezika za narodnost, zlasti še za narodno zavest potrebno, ravno tako pa je gotovo, da samo to ne zadostuje. Že poprej sva to ugotovila, saj bi si sicer kdo, ki se nauči kakega novega jezika, s tem pridal še novo narodnost in bi večjezični ljudje imeli tudi več narodnosti. Če tedaj hočemo, da naši mladi zdomci ostanejo Slovenci, bi morali doseči marsikaj drugega, ne jih le naučiti slovenščine. O tem bomo morali še razpravljati.

Druga težava, ki jo pri našem prizadevanju srečujemo, pa je v tem, da ne vemo zagotovo, ali sploh moremo in smemo določati narodnost naših mladih zdomcev, že v zdomstvu rojenih in živelih. Naj poskusim to, za marsikoga morda presenetljivo in celo pohujšljivo misel nekoliko pojasniti! Ugotovila sva, da je narodnost neki način človeške biti, neko bitje (kot gligolnik) človeka, in sicer kot neka naravna danost. Ne naravna v smislu, da bi bila prirojena ali celo vrojena, marveč v smislu, da ni človeku umetno pridana, marveč v njem in z njim zori in dozori v njegovem razvoju. Spočno in izoblikujejo jo dejavniki, ki usmerjajo in določajo njegov razvoj, zlasti njegov duhovni razvoj. Zato je naravno in umljivo, da v neki narodni skupnosti rojen in dozorel človek vraste v to skupnost, razvije v sebi njeno narodnost. Če pa bi pravkar rojenega prenesli v drugo narodno skupnost, da bi v njej živel in zorel, bi postal živ in polnovreden ud te skupnosti in pripadnik njene narodnosti. Usoda marsikoga v zadnji vojni je to pokazala in dokazala. Že omenjena Bosanka-Slovenka je le en primer za to. Narodnost je torej naravno, a ne biološko marveč kulturno dejstvo. Poznamo celo poleg „čistih“ primerov narodnostnega razvoja in zorenja, še primere mešanega narodnostnega vplivanja in določanja, a ti ne razveljavljajo naših ugotovitev.

Če je tako, tedaj pa vznikne v našem razmišljanju težko in odgovornost nalagajoče vprašanje: ali moremo določati, katera naj bo narodnost kogarkoli, ali sploh smemo to delati, če bi mogli? Gre seveda za primere, ko bi hoteli, da nekdo postane pripadnik druge narodnosti in ne tiste, v katero je zrasel in dozorel. Če hočemo kaj storiti, ali ne posegamo neupravičeno v naravni razvoj s tveganjem, da narodnost in sploh človeška podoba takega človeka ne bo pristna. Kaj bi s tem dosegli, namreč kaj dobrega?

Da se obvarujemo nepotrebnega pohujševanja, je treba te misli še bolj pojasniti. Potrebno je povedati, da tako „določanje“ narodnosti ni istovetno z narodnostnim osveščanjem. To je bilo delo naših narodnih budnikov ali prepovediteljev, kakor smo jih imenovali. Tedaj smo bili le nezavedna ljudska gmota, ki je v močnosti sestavljala narod, a se tega še ni zavedala, treba jo je bilo

šele spraviti do zavesti. Tukaj torej ni šlo za nikako določanje narodnosti, ni šlo za to, da bi tej ljudski gmoti ali njenim udom nadeli ali pridali kako narodnost, marveč da bi se zavedela, da je narod.

Tudi ni določanje narodnosti, ko se kak narod, ki se je svoje narodnosti že zavedel, brani, ko mu hočejo drugi narodnost odvzeti, ga raznaroditi, nasilno ali z ukano prenaroditi. Vsako živo bitje kljub temu, da raste in zori, se torej nekako spreminja, vendar nagonsko varuje svojo istovetnost, zlasti kadar je ta tako osebna, kakor je narodnost. Brani se pred neupravičenimi posegi in taka obramba ni le upravičena, je celo obvezna.

O določanju ali o le zunanjem pridevanju narodnosti govorimo, kadar nekdo hoče, da kdo postane ud naroda, kar naravno ni. Tak je pač primer „vindišarjev“ na Koroškem, ko hočejo iz njih narediti posebno narodno skupino, da jih oddaljijo od Slovencev in te oslabijo. Če hočemo biti zares objektivni, se sicer lahko vprašamo, ali ti „vindišarji“ še so in koliko v tem primeru še so Slovenci, a to bi bilo treba še odkriti, ugotoviti, ne pa naprej določiti.

Narodnost, sva ugotovila, je kulturni pojav, naraven proizvod kulturnih dejavnikov, ki pogajajo rast in razvoj človeka. Ti pa so drugačni pri otroku slovenskih staršev, rojenem in zorečem v Sloveniji, kjer slovenstvo vdihava vsak dan in na vsakem koraku, in zopet drugačni pri slovenskem otroku v tujini, kjer se v najboljšem primeru vsaj v družini prepaja s slovenskim duhom, a izven domače hiše, kjer poteka večji del njegovega življenja, se hrani z vrednotami druge kulture in se njenemu vplivu praktično ne more odtegniti. Ali sta oba ta otroka Slovenca in če sta, sta enaka ali enako Slovenca? To je bistveno vprašanje, ki nas kliče k stvarni in trezni rešitvi. Ni nujno, da je v tujini rojen in zoreč otrok že pripadnik druge narodnosti, morda je res le malo drugače Slovenec. Morda pa je njegova narodnost nekaj prehodnega, kar se bo v naslednjih rodovih skoraj neopazno prevesilo v drugo narodnost. Naj bo, kakor je, tudi tukaj moramo spoštovati dejstva ter priznati resnico in se po njej ravnati.

Res skrbimo in moramo skrbeti tako doma kakor na tujem, da ne zapravimo vrlin in vrednot, ki da so nam Slovincem lastne. Saj pravimo, da smo pridni in delavni, da smo verni in poštene, da ljubimo red in spoštujemo tiste, ki so nad nami, da imamo take in še druge vrline. Če je tako in če so to resnično vrline, bi jih bilo škoda izgubiti in je prav, da se trudimo in jih ohranjamo. Ohraniti pa jih moramo tudi, če bi zares prešli v kako drugo narodnost, katero naj bi v tem primeru v sebi in tudi v drugih duhovno obogatili ali požlahtnili.

Zdelo se bo komu, da sva v najinem razmišljanju stopila na nekoliko spolzko pot. Za sabo sva pustila trdna tla podedovanih načel in prepričanj. Ne moreva več nekako mehanično izpeljati navodil in smernic za svoje ravnanje iz izkušenj preteklosti niti naukov prednikov. Saj so oni živeli in ravnali v drugačnih okoliščinah, imeli so pred seboj drugačne naloge in dolžnosti, iskali so pravilne poti v svojem položaju ter so govorili iz njega in zanj, ko so razpravljali o narodnostnih vprašanjih. Ko cenimo njihove napore, občudujemo njihovo vztrajnost in dosežene uspehe, moramo vendar predvsem spoštovati stvarnost ter njej služiti. Samo tako bomo mogli sami živeti pristno in polno življenje in bomo do takega mogli pomagati tudi svojim potomcem.

Naša naloga je tvegana in kočljiva in ne samo zato, ker smo izgubili neko gotovost v smernicah za svoje ravnanje, marveč še zlasti zato, ker moramo sami iskati novih. To je tvegano, ker je pač težje najti in prav najti nekaj novega kakor pa se držati preizkušenega starega. Težko je ustreči tej potrebi še iz drugega razloga, ki ga bom skušal čim umljujeje predstaviti, kar pa ne bo lahko. Iz tiste malo filozofije, ki sva se je v šoli naučila, se spominjava, da se skozi vso zgodovino človeške misli vleče razdor med tistimi, ki bolj poudarjajo to, kar je v dejanstvu stalnega, in drugimi, ki jih bolj prevzema gibanje ali spreminjanje v stvarstvu. Veva, da se je že mnogokrat poskušalo, da bi obe stališči med seboj izmirili, pa se to menda še nikomur ni posrečilo. Predlagane rešitve se zdijo ali enostranske ali le navidezne, enostranske kadar eno dejstvo skušajo nekako utopiti v drugem, navidezne, kadar enega od obeh stališč okrnijo in spremenijo v mrtveca. V filozofiji, s katero so nas največ izobraževali, je bilo spreminjanje, prehajanje nečesa v drugo, tisto, kar je postalo le senca, le nekaj privesek stalnega. Brala sva nekje, da se verjetno še nikomur ni posrečilo, da bi s stališča prednosti stalnega pravilno ovrednotil spremembe ter zadovoljivo osvetlil načelo protislovja (ali neprotislovnosti), katero, kot se zdi, zapira pot do pravilne presoje spreminjanja.

Če to upoštevamo, tedaj razumemo, zakaj nam vsako prehajanje česa v nekaj drugega, namreč spreminjanje kot tako, ne po njem že nastala in ustaljena sprememba, dela težave, že za samo umevanje, še bolj pa za naše stališče do takih pojavov in za naše ravnanje ob njih. In v narodnostno tujem okolju sta duhovni razvoj in zorenje otrok nekaj prehajajočega iz enih kulturnih izročil v druga. Ta prehod, ali bolje, to prehajanje povzroča tudi neko spreminjanje narodnosti, tudi neko prehajanje iz narodnosti staršev, priseljencev v nov svet, proti narodnosti domačinov v

tem svetu. Tako je narodnost otrok, včasih bolj in hitreje, včasih manj vidno in počasneje, nekaj prehajajočega, nekaj, kar ni bilo spočetka in kar tudi ne bo na koncu tega razvoja. Ni več to in ne še ono.

Ali se spominjaš primera, s katerim so nam v šolah skušali razložiti gibanje, ter so nas učili, da gibajoča se žoga v nekem trenutku je v neki točki svoje poti in hkrati ni več, ker je že na poti k naslednji točki, ki jo bo dosegla v prihodnjem trenutku. Danes veva, čeprav nisva filozofa, da je primer nerodno izbran, ker razlaga gibanje s stališča stalnega in ga zato hoče umeti z ustavljanjem na nekih vmesnih stalnih točkah, ki jih gibanje ne pozna, saj je neprestano neustavljajoče se spreminjanje položaja žoge. Zato veva, da gibanja ne moremo razumeti iz stalnega. Morali bi se povzpeti na neko višje gledišče, s katerega bi mogli enako pravično presojati stalno in gibanje in ju vsaj miselno zajeti v ideji, ki bi bila enako pravična obojemu. Dokler se to ne zgodi, bomo zadevali na težave, ki jim bomo težko kos.

Pred tako težavo smo, ko skušamo razumeti spreminjanje narodnosti v tuji deželi rojenih in zorečih otrok, saj je ne moremo presojati niti po začetku, niti po koncu razvoja, niti po kaki vmesni trdni ali stalni točki, marveč bi morali znati videti razvoj kot tak. Tu pa je težava in pred to sva se našla, ko sva zapustila, primorana po dejstvih, trdno stališče, na katerem smo lahko stali, dokler smo se rodili, živeli in zoreli v svoji domovini, med lastnim narodom. Tudi tam se je narodnost spreminjala, saj je nekaj živega in vse živo se giblje, a se je spreminjala kot celota ali enota, kot narodnost vsega naroda, lastnega naroda, zato je sprememba praktično ostala neopazna in ne nevarna. Tukaj pa se spreminja narodnost nekaterih drobcev naroda, odtrganih od njega, ki pod vlado okoliščin rastejo in zorijo v drugo narodnost. V tem je težava, ki pa se ji ne moremo ogniti, ker nas življenje postavlja pred njo; to namreč ne prizanaša in se ne uklanja naši nagnjenosti k negibnosti. Še celo ne k okoreli negibnosti, ki niti ne upošteva, da narodnost doživlja spremembe tudi doma ter ne ostaja taka, v kakršni smo mi zoreli.

Iz naše duhovne usmerjenosti nam je težko umeti in pravilno ovrednotiti dejstva, kakršno je to, ki naj služi kot primer. V nekem javnem razgovoru je pripadnik prvega, že zunaj Slovenije rojenega rodu, izjavil: Jaz sem stoodstoten Slovenec in stoodstoten Argentinec. Seveda ni hotel reči, da bi bil dvesto odstoten človek in kot tak polovico Slovenec in polovico Argentinec. Menil je pač, da je kot cel človek hkrati Slovenec in Argentinec in oboje docela, nobeno zmanjšano. Tako stanje, vsaj doživeto ali tudi dejansko, je ugotovitev ustaljene točke v spreminjanju, ki smo ga omenjali. V naslednjih rodovih bo slovenska

sestavina predvidoma slabela, ker se bo zmanjšal vpliv slovenskih dejavnikov narodnostnega zorenja.

Da moremo v takih in podobnih in vseh primerih pravilno soditi in ravnati, nam ne preostaja drugega, kot ostati zvesti stvarnosti in resnici ter najti najustreznejše in najpravilnejše rešitve. Ker nimamo pri roki za to potrebnih in preizkušenih smernic, moramo najti nove. Za to pa so nam potrebni razgovori in ne diktati.

DEVETO PISMO

Tako sem v zapisovanju izsledkov najinega razpravljanja prispel do točke, kjer navidez ni jasnega in gotovega izhoda. V prepričanju, da je vselej najbolje pogumno pogledati v oči dejstvom, odkriti resnico ter iz nje presojeti in ravnati, se ne maram ustrašiti težave ter ustaviti v razmišljanju. Opustiti je treba vse pred-sodke, tudi ljube in prijetne, vse mite in tabuje; resnico je treba sprejeti tako, kot je, četudi ni taka, kot bi radi, da je.

Zato je neobhodno potrebno, da narodnost naše mladine raziskujemo „v naravi“, to se pravi, pri mladini sami, v njenem doživljanju in izpovedovanju narodnosti kot take, ali pa, lažje, v javljanju njene dejanske narodnosti v njenih nazorih, ravnanjih in delih. Opazujmo, kaj mladi delajo, poslušajmo, kaj pravijo, razgovarjajmo se z njimi! To je težko, zlasti pri nas, ker smo zelo zaprti vase, pa še trdovratno zaverovani v svoje nazore in svoja prepričanja, oziroma v njihovo pravilnost in edino pravilnost. Silno težko nam je sprejeti dejstvo, da kdo o kaki zadevi misli drugače kot mi, da v kakem položaju drugače ravna, kot bi mi ravnali, da si upa celo v najbolj „posvečena“ izročila vnašati sodbe, ki niso naše. Težko nam je dopustiti, ne samo da je o kaki zadevi mogoče drugačno mnenje, kot je naše, ampak da bi naše mnenje bilo manj pravilno kot kakšno drugo, kaj šele sploh nepravilno. Zato nismo sposobni vedro presojeti drugačnosti mnenja in ravnanja, iskati v njih samih njihove pravilnosti ali nepravilnosti, v njih samih, ne iz svojih mnenj in ravnanj. Zato težko zmoremo stvaren in odkrit razgovor z drugimi, v tem primeru z našo mladino. Ne moremo in ne smemo pričakovati, da bo v vsem istega mnenja in enako ravnala kot mi. Če ne iz drugega razloga, ker pripada drugemu rodu (generaciji) ter živi v drugem času in okolju. Dokler pa mladina ne čuti, da jo jemljemo resno, da njeno mnenje upoštevamo, da je že vnaprej ne obsojamo zaradi njene drugačnosti, se nam ne bo odprla, odkrit razgovor z njo ne bo mogoč. Če pa se z njo ne moremo razgovoriti, ne moremo poznati in pravilno presoditi njenih stališč in nazorov in je ne moremo usmerjati, tudi kadar in kolikor to je ali bi bilo mogoče.

če bomo mladim priznali pravico, da tudi sami, čeprav mimo nas, iščejo resnico, bomo lahko zadovoljni, da jo sploh iščejo, lahko bomo veseli vsega vrednega, kar bodo mogli pokazati. Tedaj nas ne bo motilo, če kdo od mladih, recimo, pesni v drugem jeziku, sodeluje v – za nas – drugorodnih občestvih in skupinah ter podobno. Raje bomo videli, npr. špansko pišočega pesnika, kakor pa nobenega.

DESETO PISMO

Tako sem v teh pismih prispel do točke, o kateri sem govoril v enem od prejšnjih pisem, pa teme nisem izčrpal. Navajal sem razloge za to, da se naši v tujini rojeni in dozorevajoči otroci nauče tudi slovenščine. Videla sva, da so ti čisto umski razlogi lahko povsem tehtni in veljavni, niso pa marsikdaj sposobni, da bi zbudili in ohranili tudi voljo za učenje slovenščine pri starših, še manj seveda pri otrocih. La volunté a ses raisons. Volje ne budijo in krepijo, vsaj sami in zadostno ne, še tako trdni umski razlogi, marveč le močni, čustveno in vrednostno nabiti nagibi. Med take pa, se zdi, pri nas spada zlasti želja, da naši otroci ostanejo Slovenci. To vsaj se zdi, je za starše še močna vrednota. Zato sem se pri tej želji nekoliko dalj pomudil. Moral pa sem ugotoviti, da ta nagib umsko ne zadovoljuje. Vendar nas, vsaj mnoge od nas nagiba, da z otroki doma govorimo slovensko in jih pošiljamo v slovenske šole in društva, kjer naj bi si v rabi izboljšali znanje našega jezika.

Odkod moč dejavnika, ki nas umsko ne more zadovoljiti, a nas žene kot nagib? V tem, da naši volji ne gre toliko za spoznanja, za umsko dognane resnice, marveč jo bolj gibljejo dejstva, ki jih sprejme v veri. Zakaj starši, vsaj nekateri starši želijo, da bi njihovi otroci ostali Slovenci, kljub temu, da vidijo, da se jim ta želja ne izpolnjuje? Zato ker svoje slovenstvo čutijo kot vrednoto, kot nekaj dobrega, in hočejo to dobro prenesti tudi na svoje otroke. Starši svojo narodnost čutijo kot vrednoto, kar tudi je, posebno še zanje, ker je njihova narodnost; težko pa jo bodo enako čutili kot vrednoto njihovi otroci, če ni tudi njihova narodnost. Zato je še posebno potrebno, da otrokom pomagamo doživeti slovenstvo in slovenščino kot vrednote, za katere bi bilo škoda, če bi se brez prida izgubile.

Tako smo prišli, se zdi, do stržena našega vprašanja: kako dati otrokom čutiti, da je slovenščina, oziroma znanje slovenščine nekaj vrednega, četudi ne grobo koristnega? In še drugo vprašanje: kolikor je ono morda težje doseči, kako napraviti otrokom pouk slovenščine, h kateremu po volji staršev morajo hoditi, čim bolj privlačen in prijeten? V tem oziru se zdi, da često delamo vsaj dve napaki, ki naše napore slabita. Najprej preveč deklami-

ramo otrokom, da so Slovenci in da morajo to ostati. Potem pa pouk mnogokrat naredimo tak, da otrok ne more užgati, če jih celo ne odbija. Ali bi nas učenje napamet sklanjatev in spregatev, pravopisnih pravil in podobnega užgalo, da bi se za predmet navdušili? Neki modrijan je zapisal, da bodo naši otroci ostali Slovenci, če bodo brali Prešerna. Kljub resnici, ki se skriva v tej trditvi, ni povedal, kako bomo dosegli, da bodo otroci brali Prešerna, če ga bodo razumeli, za kar morajo že znati dovolj slovensko. Še tedaj pa bodo Prešerna brali, če jim bomo znali pokazati lepoto in umetniško vrednost Prešernovih pesmi. To pa moramo najprej sami doživeti. Koliko od nas pa sploh bere Prešerna? Otroke pa bomo celo odvrnili od Prešerna, če bomo zgolj deklamirali o Prešernovi veličini in jih silili, da se njegove življenjske podatke in kako pesem naučijo napamet. Marsikak Argentinec mi je izjavil, da nikoli ne vzame v roke Martina Fierro ali Don Kihota, ker so ga v šoli morali po sili brati. Doma pa smo že ugotavljali in tudi tukaj lahko vidimo, da često postanejo najhujši nasprotniki vernosti prav tisti, ki so šli skozi verske šole. Nasičevali so jih z deklamiranjem o veri in z zunanjiimi, prisiljenimi verskimi vajami, pa so vse to odvrgli, kakor hitro so to mogli storiti. Ali mi v svoji narodnostni vzgoji ne delamo podobne napake?

Druga naša nerodnost pa je, da mladino mešamo in marsikdaj v njej budimo odpor. To vsaj na dva načina: Ali se še spominjaš, kako zgago smo delali z govorjenjem o narodnosti in nismo hoteli razumeti, da Argentinci besedo malo drugače umevajo kot mi, čeprav z njo nikakor ne mislijo le državljanstva, kakor ga mi pojmujeemo? Včasih smo otroke spravljali v stisko med starše in učitelje, katerim so morali zatrjevati, da so Slovenci, ali celo, da niso Argentinci, medtem ko je učiteljica po svoje vedela in učila, da so Argentinci, ter je njihovo zatrjevanje lahko umela kot zavračanje argentinstva ter nekak narodni odpad.

Dostikrat smo pred otroki govorili slabo o Argentini in v tonu, ki je bil žaljiv in bi ga tudi mi čutili kot takega, če bi kdo enako govoril o Slovincih in o Sloveniji. To so nam otroci, ki se že nekako čutijo Argentinec, vzeli za zlo in odgovorili, morda le podzavestno, s svojim odporom proti našemu slovenstvu.

Tako naše glavno vprašanje ni, ali naj skrbimo, da se otroci nauče slovenščine, marveč, kako bomo dosegli, da se je bodo učili in da se je bodo radi učili. O tem bo treba več razmišljati.

ENAJSTO PISMO

Upam, da sem dovolj zvesto zapisal misli in dosežke, do katerih sva se pribila v najinih razmišljanjih in razgovorih. Ne vse,

zapisati se nikoli ne da vse, kar se pove v razgovoru, zapisovanje govorno zmeraj do neke mere shematizira. A bistveno, upam, je zapisano. Sedaj si Ti na vrsti, da me popraviš, če meniš, da je v čem potrebno, da dopolniš, če misliš, da sem kaj važnega pozabil, da bolj razviješ, če vidiš, da sem se v čem nerodno ali ne dovolj jasno izrazil. Ne domišljam si, in vem, da tudi Ti ne, da bi vse zapisano bilo zadnja in nepreklicna resnica o obravnavanih zadevah. Saj sva nekje brala, da mora biti precej omejen, kdor lahko misli, da vse ve in vse prav ve, pa naj je do tega védenja prišel z lastnim naporom ali pa ga je pobral iz kakih knjig, morda celo iz duhovno precej cenjenih. Nadvse aboten pa da je, kdor lahko meni, da je to, kar on misli in ve, sploh vse, kar je mogoče prav misliti in vedeti.

Ker niti Ti niti jaz nisva in ne marava biti tako domišljava, da bi verjela le v najin lasten prav, bova seveda vesela, če se k razpravi še kdo drug oglasi. Zlasti bi rada slišala mnenja tistih, ki tudi resno in zaresno razmišljajo in ne le govorijo o teh stvareh. Že v razgovorih sva pogrešala sodelovanje tega in onega, ki bi mogel k obravnavanemu kaj povedati. Zakaj je med nami tako težko sesti skupaj k mizi in se pošteno razgovoriti o kaki zadevi? Mar hočemo za vsako ceno vzdržati vsak svoje mnenje, naj bo pravilno ali ne, pa se bojimo, da bi nam ga mogel kdo omajati, pokazati kako šibko točko, ki bi jo bilo treba popraviti? Zakaj smo tako malo pripravljeni za občestveno delo, kakor ga je imenoval A. M. Slomšek?

Tako občestveno delo je seveda skupno iskanje pravega, ne kritika za vsako ceno, upravičena ali ne, ko hočemo le pokazati, da „smo proti“, naj imamo razloge za to ali ne. Kritika nam je potrebna in koristna, a mora biti zares kritika, kar še ni vsako zabavljanje ali nerganje, marveč le utemeljeno ocenjevanje in popravljanje misli in dejanj. Zato pa mora kritik te najprej doumeti, vedeti, kaj so in zakaj so take. Nato poiskati, kaj bi utegnilo biti v njih krivega in zakaj, ter to utemeljeno pokazati. Take kritike si moramo le želeli in si je tudi midva želiva. Jo bova dočakala?

RAZMIŠLJANJA MED POTOVANJEM V TUJINI

Človek misli in razmišlja. Eden več, drugi manj, toda vsak. Misli prihajajo in odhajajo, ene se vračajo, druge so enkratne, a ne izginejo, ostanejo skrite v enem izmed kotičkov notranjosti. Da-jejo povod za razmišljanje, postavljajo veliko vprašanj, veliko vozlov, ki jih je treba razvozlati, iskati vzroke, slediti razvoju, predvidevati posledice. Enako kot misli so tudi razmišljanja človekova skrivnost, a zapisana na njegovem listu življenja. Samo Bog še ve zanjo, sočlovek pa, če jo izpove.

Misli in razmišlja se lahko povsod, ne glede na kraj, kjer se človek nahaja. Življenjski nahrbtnik ima neizčrpno zalogo, samo če se hoče vanj pogledati.

MI IN ONI

Emigrant, posebej še starejši, pogosto razmišlja o vzrokih svojega bivanja na tujem. Skoraj štirideset let slovenske povojne emigracije to potrjuje. V njenih glasilih, člankih in literaturi, je veliko teh razmišljanj, veliko jih je odkritih na sestankih in predavanjih. So različna, večinoma temeljita, ni enotnosti, kar je znak odgovornosti in svobode, obenem pa ni nobena ovira, da ne bi moglo biti edinosti. Morda je eden izmed najbolj vidnih znakov te edinosti povdaranje, da imajo emigranti za sebe skupni imenovalec *mi*, nosilci režima v domovini so pa *oni*. Pri tem še nikoli ni bilo pojasnjeno, če pod ta *oni* spadajo vsi prebivalci v matični domovini, ali samo nosilci in sodelavci obstoječe oblasti.

Kdo smo *mi*? Smo politični emigranti, ki smo po letu 1945 zapustili domovino zaradi našega lastnega načina borbe za svobodo, upora proti okupatorju in komunizmu, ter naši otroci. S to določitvijo smo prevzeli dolžnost in poslanstvo, da vedno in povsod pričamo o krivicah, ki jih je nasilje povzročalo in povzroča v naši domovini. Naš cilj je samostojna slovenska država, ker le v njej vidimo resnično bodočnost svojega naroda.

Kdo so *oni*? So sredi največjega gorja, ki je zadelo slovenski narod, zanetili revolucijo in po sili mednarodne politične ter vojaške igre postali zmagovalci in v letu 1945 prevzeli oblast, uvedli na-

silje ter diktaturo. Uvajajo komunistični družbeni red, a ne vedo, kaj naj bilo bi to. Poskusa v Sovjetski zvezi jih je sram, lastna pot pa je zelo negotova. Njihova želja po maščevanju ob prevzemu oblasti je zahtevala veliko žrtev že med vojno in revolucijo, še več pa po končani vojni. Vsega skupaj približno dvajset tisoč večinoma mladih življenj, med temi dvanajst tisoč emigrantov, nasilno vrnjenih članov svobodoljubnih vojaških enot. S svojim dosedanjim delom so pokazali, da jim ni za bodočnost slovenskega naroda, gre se jim za raznarodovanje in vključitev v jugoslovanstvo že slabega spomina. Le kristjani in drugi tihi in javni opozicionalci ohranjajo slovenstvo.

To gledanje je z brega emigracije. Toda režim doma ima svoje gledanje. Z njegovega stališča so režimovci in njihovi pomočniki *mi*, emigracija pa *oni*, ki se še vedno upira režimu, upa v njegov konec in svobodo.

Za njihov *mi* je važno prepričanje, da so osvobodili slovenski narod tuje okupacije. Iz tega dejanja osvobojenja izhaja njihova trajna pravica vladati slovenskemu narodu. Ta ne sme biti podvržena nobeni svobodni odločitvi ljudstva, slovenski narod si ne sme več svobodno voliti oblasti in postave.

Po njihovem so *oni*, emigracija, narodni izdajalci, ker se med vojno niso hoteli slepo podvreči vodstvu neznatne Komunistične partije in so izbrali svojo pot v osvoboditev. To dejanje svobodoljubne večine je bilo za nasilno manjšino neodpustljivi greh. Oblasti željna manjšina je izrekla prekletstvo nad večino. Iz besa prekletstva ji odrekajo pripadnost narodu. Toda ne najdejo miru, emigracija jim vzbuja glas vesti, zato ji želijo čimprejšni konec. Odtod tožba, da umira prepočasi.

Kljub vsem tem velikim razlikam smo oboji še vedno bregova cne in iste življenjske reke. Pravijo, da med njima ni mostu, niti biti ne more. Zakaj bi pa naj bil potreben, če ga ne potrebujeta. Kot je naravno, se bregova spajata v strugo iste reke, sta na dnu, v globinah neločljivo povezana. Te spojitve in povezanosti nihče ne more pretrgati. Lahko strugo na dnu prekoplješ kakor hočeš, ostane vedno povezana, čeprav v spremenjeni obliki. Po tej strugi se že desetletja vali veliko umazane in kalne vode, teče kri nedolžnih, žrtve preganjanih, zatiranih, nemorala, raznarodovanje in razkristjanjevanje.

Vprašajmo se oboji, je vse to zadosten vzrok, da ostane med nami trajno sovraštvo in nasprotovanje? Veliko nas loči, a veliko več nas povezuje, kar velja za vse človeštvo, kot je učil dobri Janez XXIII. Mi in oni izhajamo od istega Očeta in smo namenjeni k Njemu. Zase nas je ustvaril. Vse je odrešil isti Odrešenik, imamo isti končni življenjski cilj. Smo si bratje po krvi ne glede na ideološko pripadnost, smo člani istega naroda, imamo dolžnost delati za njegov razvoj, napredek in blagostanje. Vse to je veliko več kot ono, kar nas loči.

Teh večinskih in večnih razlogov nočemo razumeti, v obojih prevladuje ozkost, zagrenjenost, sovraštvo, ni pripravljenosti za

odpuščanje. V Očenašu verni vsak dan prosimo, odpusti nam, pa prav toliko kolikor, mi odpuščamo. Ali verni res odpuščamo, smo že odpustili? Zdi se da ne. Zatrjujemo, da odpustimo že, toda pozabiti ne moremo. Po praktičnem ravnanju pa lahko sodimo, da je pod „pozabiti ne moremo“ skrita nepripravljenost za odpuščanje. Neverni, voditelji revolucije, pa izgleda, da si v tem pogledu ne postavljajo nobenih vprašanj in ne iščejo nobenih odgovorov. Kristus je obojim z življenjem in Evangelijem pokazal življenjsko pot. Vsak jo hodi na svoj način, se odloča svobodno. Eno je pokazal Kempčan. Na naši poti hoje za Kristusom je še vedno glavno vprašanje odpustitve.

Skušamo se prepričati, da je to nemogoče. Pozabljamo, da je Kristus odpustil razpet na križu sovražnikom, da je prosil zanje.

Oni doma na oblasti trdijo, da se jim gre za humane človeške odnose, za socialistični humanizem. Ta bi naj slonel na iskrenem sodelovanju, sožitju in ljubezni. To velja za vse? Ne, v ta humanizem so vključeni somišljeniki in podporniki režima, vse, kar temu nasprotuje, zasluži odklon. Kocbek je zapisal, da komunisti v tem pogledu izhajajo iz Stare zaveze, v kateri je veljala ljubezen samo do prijatelja, Humanizem, ki ga oznanjajo, izhaja iz njihove subjektivno zamišljene pravice, ki je večja od ljubezni in resnice.

Za kristjana je mnogokrat ena izmed najtežjih zapovedi ljubezen do bližnjega, posebej še do nasprotnika in sovražnika. Ko je služabnik oltarja med nami opozoril na potrebo molitve za umirajočega vodnika onih, je bil deležen negodovanja, nerazumevanja, obtožbe. Zakaj? Ker ne razumemo dolžnosti kristjana. Služabnik oltarja kot drugi Kristus ni storil nič drugega kot mu naroča On, ki ga je poslal in sprejel v službo. Nočemo razumeti, da je tudi krivda naših nasprotnikov in morda sovražnikov, enako kot naša, vključena v tisto srečno krivdo, ki je bila vredna velikega Odrešenika, kot poje velikonočna hvalnica.

Kristjani pozabljamo, da Bog ne sodi po naših sodbah. Življenjske poti niso enake. Pri nekaterih dopušča padce, a jih ne zapusti. Desni razbojnik, Marija Magdalena, Pavel, Avgustin in mnogo drugih so bili veliki grešniki, a so vstali, se skesali svoje krivde in postali svetniki. Včasih je to težko razumeti. Huda je tudi evangeljska prilika o delavcih, ki jih je Gospod sprejel na delo zadnjo uro in jim dal enako plačilo kot onim, ki so se potili od zgodnje ure. Kje je tukaj pravica, bi rekli? Človek hoče uravnolovke, Bog pa je dober, Dobrota. Njegove odločitve niso naše. Se bomo jezili in protestirali, če bo kateri izmed nas nasprotnik „velik grešnik“ kdaj postal svetnik spokornik? Pri Bogu ni nič nemogočega.

Kljub temu, da bo kmalu že štirideset let od tistih žalostnih junijskih dni, je emigracija še vedno pod vtisom groze. Večkrat so njene proslave teh obletnic polne eksistencialističnega pesimizma in groze, nekrščanske. Smrt, stalen odhod dragega in dragih v večnost je za človeka vedno velik udarec. Vendar normalno ne

ostane za stalno pod vtisom smrti. Rane se zacelijo, ostane pa vzgled, lik življenja, ki ga je dal, in ta vabi, da ga posnemamo, zanj molimo in se mu priporočamo. Zato bi bilo normalno, da se tudi emigracija osvobodi dosedanje groze in pesimizma ter se na spominskih obletnicah spominja vzgledov pokojnih borcev, jih skuša posnemati, predvsem pa, da išče med njimi svetnika ali svetnike za slovensko Cerkev. Poljaki ga že imajo izmed žrtev druge svetovne vojne, zakaj ga ne bi iskali in poiskali tudi mi? Izgubljam čas za veliko nevažnih stvari in poslov, na to se pa niti ne spomnimo, dosedaj še nismo storili potrebnega koraka.

Še vedno po tolikih letih oni iz nasprotnega brega obtožujejo emigracijo kolaboracionizma. Včasih vztrajanje pri tem očitku popusti in stopi na njegovo mesto protirevolucija. To da misliti, da so začeli dvomiti v resničnost sodelovanja svojih nasprotnikov z okupatorjem ob zavesti krivde lastnega premišljenega sodelovanja, ki so ga skušali spretno prikriti in zanikati. Proti-revolucija je bila prisiljena po nosilcih revolucije sprejeti orožje od sovražnika iz osnovnega nagona samoohranitve. Pri tem se ji pa ne more očitati, da tudi v tej komplicirani situaciji ni delala za osvoboditev, se na svojski način borila proti okupatorju, še manj pa nezvestobo narodu. Nikoli ni bilo med revolucionarji tolike zvestobe in ljubezni do naroda kot med protirevolucionarji, ker so le ti imeli lastni ideal svobode in bodočnosti naroda, brez podrejenosti ideologiji sovjetskega stalinističnega imperializma. Dandanes že noben resen zgodovinar ne verjame v kolaboracijo večine tistih, ki so se med drugo svetovno vojno uprli tudi komunizmu in sprejeli orožje od zasedbenih sovražnih enot, le slovenski komunisti še večkrat vztrajajo pri tem očitku, da zameglijo svoje delovanje, ki ga odkriva tok časa. To je bilo očitno ob kapitulaciji Italije v septembru 1943, pri napadu na Grčarice in Turjak, v zajemčeni varnosti prostega odhoda italijanskih čet iz slovenskega ozemlja kljub tolikim požganim vasem in mrtvim v internaciji. Nemci so jim prepustili osvobojeno ozemlje, sklenili nenapadalne dogovore in s svojo kontrolo omejevali akcijsko področje proti-revolucije.

Ob razmišljanju o kolaboraciji se postavlja tudi vprašanje, je bil med zasedbo naših krajev po Francozih v začetku preteklega stoletja Valentin Vodnik rodoljub ali kolaboracionist? Kot narodni buditelj je sodeloval s Francozi pri organizaciji slovenskega šolstva in pel Iliriji oživiljeni, služil je svojemu narodu. Pri tem se postavi tudi vprašanje, so prišli Francozi v naše kraje kot osvoboditelji ali kot okupatorji? Vprašanje še ni pojasnjeno. Gotovo pa je, da po odhodu Francozov avstrijske oblasti niso klicale na odgovor Valentina Vodnika zaradi njegovega delovanja za koristi svojega naroda. Naj bo tako ali tako, Valentin Vodnik je bil, je in bo velik Slovenec in rodoljub, eden izmed početnikov preporeka slovenskega naroda, ki nas je potem uvrstil v prvo vrsto kulturnih narodov Evrope.

Po dobrih sto letih je Ljubljana postavila spomenik v spomin francoske zasedbe. Najbrže je to prvi primer v zgodovini, da je

narod iz lastnega nagiba postavil spomenik nekdanjemu okupatorju. Najbrže je tudi edini primer, da je okupator zahteval, da mu ljudstvo postavi spomenik že za časa zasedbe, kot je to primer sovjetske zasedbe v Sóboti ob koncu druge svetovne vojne. Sovjeti so pregnali iz tega dela slovenske zemlje nemškega okupatorja, vendar so tudi sami bili okupatorji, saj so pomagali vpostaviti v deželi svčj satelitski režim.

NOVI IN STARI

Ob naseljevanju v prekomorske dežele se je emigracija skoraj povsod srečala z izseljenci, ki so se naselili že pred drugo svetovno vojno. Njen prihod, boljše rečeno možnost prihoda, je v precejšnji meri zasluga nekaterih predvojnih izseljencev. Po prihodu je emigracija zavzela do izseljencev različno stališče, ker so jo le ti tudi različno sprejeli. Do največjega razlikovanja in oddaljenosti ter nasprotovanja je prišlo v Argentini. Ustvarili so se odnosi podobni onim doma med vojno. Emigracija se je poimenovala „novi“, izseljenci so postali „stari“. Zopet dva bregova iste narodne življenjske reke.

Stiki so bili redki, med posamezniki, nikoli ne med vsemi in z vsemi. Toda dve srečanji sta bili, sta še in bosta, na romanjih v Lujanu in v Lourdesu, v Marijinih svetiščih. Oboji, stari in novi stojijo in klečijo drug ob drugem, se priporočajo božji Materi. Pri Njej med njimi ni razlike, ni odklona, nihče se ne čuti užaljenega. Oboji so občestvo vernih, v katerem občasne razlike v življenju nimajo pomena.

Izven svetišč se to duhovno občestvo razbije. V večina primerih se novi izogibajo starih kot okuženih po režimu, ki je zavladal v domovini. Opravičilo se najde v napadih starih na nove že ob izkrcanju in pozneje v psovkah režimskega besednjaka. Toda tega niso storili vsi stari, bili so med njimi, ki so veliko pomagali. Nihče ne sme pozabiti družinskih očetov Šaruga, Roglja, Živca, Ludvika in drugih znanih in neznanih, ki so priskočili na pomoč pri iskanju stanovanj, služb in tudi s pomočjo iz lastnih sredstev. Pozneje so radi priskočili na pomoč tudi s posojili v kolikor so mogli, katera v nekaterih primerih še do danes niso bila vrnjena. S temi so se nekateri koristniki pozneje obogatili, a so pozabili na svoje dobrotnike in upnike, ki se morda danes nahajajo v revščini.

Nihče ne more zanikati, da je bila emigracija v Argentini sprejeta tudi z iskrenim slovenskim dober dan in ne samo z udarci. Bog ve, katerih je bilo več, ker nekateri niso upali pokazati svojega prepričanja, da se ne bi zamerili uradnemu predstavništvu matične dežele, ki ima med izseljenci dobro organizirano mrežo svojih zaupnikov. Emigracija je skoraj popolnoma prezrla dobrodošlico prijateljev in dobrotnikov ter osredotočila svojo pozornost na udarce, odklon. Res, dobila je udarec na eno lice, toda ni ravnala po svetopisemskem nasvetu, da bi nastavila še drugo, ampak je takoj odgovorila z udarci. Vse stare je progla-

sila za somišljenike režima, za to se jih je za izogibati in odklanjati stike z njimi. Na napade ni znala odgovoriti z močjo prepričanja svobodoljubnih ljudi in pridobivanja ter pritegniti v novo nastajajočo slovensko skupnost. Dvomila je v moč dialoga in ljubezni, pozabila dolžnost krščanskega apostolata in pričevanja.

Po lastni odločitvi, pod pritiskom psihologije samoobrambe in strahu pred okuženjem z izseljenskim marksizmom so se novi v odnosih do starih nekako zaprli. Vsak večji stik je bil smatran za prekršek proti skupnosti, zapustitev protikomunizma. Postopoma so le posamezniki izmed starih bili tolerirani. To se dosedaj po tolikih letih še ni veliko spremenilo kljub nekaterim poskusom z veliko dobre volje.

Izseljenci, stari, so imeli in imajo svoja glasila, svoja zbirališča in kulturne delavce. Ker so v večini preprosti ljudje, je tudi vse preprosto, a skuša biti slovensko pomešano z jugoslovanstvom. Emigracija je imela priložnost vključiti jih v slovensko narodno skupnost, jim posredovati slovensko narodno in državno zavest, a je to priliko zamudila.

Izseljenci so v večini, enako kot pozneje tudi emigracija, prišli v Argentino revni. Z lastnim trudom in trdim delom so si pomagali na boljše. Skrbeli so in skrbijo tudi za intelektualni naraščaj. Njihovi sinovi in hčere so se začeli postopoma uveljavljati v gospodarstvu, kulturi in umetnosti. Koliko jih je, do danes ni zbranih podatkov, prav tako je bolj malo zanimanja za njihovo delo. Izgleda, da emigracije uspehi teh hčera in sinov slovenske krvi ne zanimajo. Bil je primer, da je ugleden dnevnik poročal o delu slovenskega izseljenskega kulturnega delavca in šele potem je bil omenjen v glasilih emigracije. Največkrat tudi do tega ne pride. Tudi tukaj psihologija zaprtosti in samoobrambe onemogoča medsebojne stike in morebitno sodelovanje. Izjeme so zelo redke. Pozabljamo, da živimo v velikem svetu, v dobi odprtosti, a ostajamo ozki in zaprti, brez ambicije pridobivati drugače misleče, se odpreti bratu na tujem z zaupanjem v Boga in krščansko prepričanje.

Za obstoj narodne skupnosti na tujem je potrebno stalno obnavljanje, dotok novih izseljencev ali emigrantov. Primere in vzglede imamo pri anglosaksoncih, pri katerih je stalen dotok iz matične dežele. Seveda se to ne da primerjati z našim položajem, ker le ti prihajajo kot diplomatski uslužbenci ali kot voditelji in uslužbenci gospodarskih ter finančnih ustanov. Novodošli se takoj pridružijo svoji skupnosti in ta jim v večina primerih odstopi nekaj vodilnih mest v organizacijah. Pri tem ne gre za zadovoljitev neke častihlepnosti, ampak za praktično potrebo, ker prinesejo v organizacije sveže poznanje domovine, poživijo stike in ljubezen do nje ter delo. Emigracija je to enkratno priložnost opustila. Potrebo poživljenega dela po emigraciji je pravilno razumel v dušnepastirstvu Janez Hladnik. Ko je videl, da so z emigracijo prišli delavaljni in mlajši duhovniki, je prepustil dušnopastirsko skrb novodošlim, sam se pa umaknil na župnijo med domačine, a živega stika s slovensko skupnostjo ni nikoli pretrgal. Duhovniki

emigranti so dali dušnemu pastirstvu novega zagona. Skrbeli so in še skrbijo za slovenske izseljence in emigrante. Prvenstvena zasluga dušnopastirskega dela je tudi, da še druga emigracija izseljencev čuti, da je zrastle iz slovenskih korenin.

Prva generacija izseljencev je v precejšnjem številu odšla in odhaja v večnost. Pri tem odhodu jim je v veliko pomoč in tolažbo skrb duhovnikov emigrantov. Spravljajo jih z Bogom in spremljajo na zadnji poti. Čeprav nekateri že dolga leta oddaljeni od Boga, z njihovo pomočjo zopet v materinem jeziku prosijo odpuščanja in mirno zaspijo.

Emigracija si postavlja vprašanje, se da zamujena dolžnost do izseljencev popraviti? Morda, toda nalogo bo morala prevzeti generacija, ki prihaja.

STARI IN MLADI

Emigracija stopa vedno bolj v ospredje skrb, bo druga generacija ostala zvesta slovenstvu poleg znanja jezika, bo ta pogovorni jezik v njihovih družinah, bodo slovensko besedo predali tudi tretji generaciji? Kakšna je realnost v tem pogledu? Morda bomo našli vsaj delen odgovor iz vtisov opazovanja, ki sledijo.

Sveta noč 1981. Polnočnica v slovenski cerkvi Marije Pomagaj v Buenos Airesu. Cerkev in prostor pred njo sta popolnoma zasedena. Večino imajo že mladi, rojeni na tujem. Približno sedemdeset odstotkov jih je. Nehote se postavi vprašanje, je res že to realna starostna struktura slovenske emigracije v Argentini? Najbrže, daleč od realnosti gotovo ni.

Po končanem opravilu v cerkvi si med znanci in prijatelji voščijo vesele in blagoslovljene praznike. Posebno mladim sije iz obrazov praznično razpoloženje, razbereš, da je njihova prisotnost pri slovenski polnočnici neločljiv del njihovega krščanstva in slovenstva. Poleg vernosti pokažejo, da čutijo slovensko.

Na sveto noč in tudi velikonočno vigilijsko se izredno prijemljivo pokaže med mladimi, kakšno vlogo ima v njihovem življenju slovenska Cerkev v emigraciji. Izpričujejo, da brez nje ne bi bili, kar so, kar je jamstvo, da se bodo zopet vrnili k Bogu, če bi jih tujina oddaljila od Njega.

Prisotne so tudi mlade družine z otroci v naročju, družine druge generacije. Starši otroke opozarjajo na svetost kraja in jih krotijo v slovenskem jeziku. Otroci odgovarjajo slovensko. Pričajo, da slovenska beseda na tujem že prehaja v tretji rod. Bo ta beseda, izgovorjena od prisotnih otrok na to sveto noč njihova spremljevalka skozi življenje? Če bodo slovensko vzgojeni in čutili potrebo po slovenski polnočnici, jim bo gotovo vedno draga.

Še nekaj se je opazilo. Ko so se mladi starši z otroci pogovarjali v materinščini, so nekateri za medsebojni pogovor posluževali španščine. Če hodiš po prireditvah, slišiš to večkrat. In ob tem se pojavi dvom, mislijo iskreno, ko predajajo slovensko besedo novemu rodu, ali to storijo iz usmiljenja do deda, da se ne bi po-

novilo kot v Velikonjevem Amerikancu? Morda je tudi tega kaj, sicer pa bo upravičenost dvoma pokazala bodočnost, predvsem ob vpisu v slovenske šolske tečaje.

Je stalna uporaba slovenščine v medsebojem pogovoru res predpogoj za ohranitev slovenstva in narodne zavesti? Pravijo, da sta se Prešeren in Čop pogovarjala v nemščini in tudi dopisovala. Oba smatramo za velika Slovenca, Prešeren je največji slovenski pesnik. V letu 1981 se je v emigrantskem časopisu lahko bralo, da je znan intelektualec in vedno smatran kot velik Slovenec, znanemu družbenemu delavcu v Kanadi voščil v angleškem jeziku. Bil je priobčen faksimile pisma. Voščila prihajajo iz srca in če je srce slovensko, so tudi besede slovenske, posebej še ob takih prilikah. Oboje postavlja potrebo študija o vplivu uporabe materinščine na oblikovanje narodne zavesti na tujem.

Poleg predaje materinščine je nujno, da se v čimvečjem številu pritegnejo v vodstvo ustanov in organizacij mladi iz druge generacije. Priznati se mora, da emigracija v Argentini razume to dolžnost. Kljub različnim napakam pri svojem delu se trudi pritegniti v vodstvo ustanov mlade moči. Tek življenja se tako tudi v organizacijskem življenju preteka v mlajše generacije. So primeri, da se mladi, ki včasih niso dosti mislili na narodno bogastvo, katerega dediči so, začenjajo zavedati svojih dolžnosti in korenin. Te začenjajo poganjati globlje.

Pri vseh teh prizadevanjih za vključitev mladih v aktivno življenje skupnosti pa moti materializem, ki se polašča mladih in starih. Nekdaj v večina primerih revna emigracija, se je uspešno vključila v potrošniško miselnost nove družbe. Asimilacija v potrošniško miselnost je izredno velika. Lahko rečemo, da se je emigracija v precejšnji meri predala materializmu, enakemu kot se očita rojakom v domovini, a se ga noče zavedati. Vedno pogosteje se vrednoti človek po tem, koliko ima, in ne po tem, kar je, po njegovi moralni vrednosti. Premoženska lestvica omogoča družbo, poznanstva, odpira vrata v družinske domove. Ti so lepi, nekateri mogočni, a zaprti za kulturne vrednote, za potrebe duha. V prvih letih, ko je emigrant še nosil taboriščne obleke, mogoče tudi stradal, je kljub temu imel denar za naročnino slovenskega časopisa ali revije, za slovensko knjigo. Čutil je duhovno lakoto, slovenska tiskana beseda mu je blažila bolečino in hrepenenje po domovini. Materializem mu postopoma zastre pogled na duhovne in kulturne potrebe življenja in končno so nekateri za vse to že otopeli. Hlastanje za tvarnim je mnoge že tako zaposlilo, da so pozabili na potrebo duhovne hrane. Tvarno so sicer vsak dan bogatejši, a duhovno revnejši. Nihče ne more zanikati, da je to izredno slab vzgled mladim, kvaren za njihovo bodočnost in ohranitev slovenstva. Je res tako težko, da se ne bi mogli potruditi, da bi bili bogati duhovno in stvarno istočasno, a dali vedno prednost prvemu? Zakaž ne bi premožnejši in sploh vsi več pomagali ustanovam, ki se trudijo za kulturni napredek emigracije?

Boleče je, da se že tudi v nekaterih naših domovih in družinah predaja veliko bolj vera v materializem kot pa vera v Boga. Vzga-

jajo se materialisti, ki enakovredno konkurirajo mladim v okolju. Biti kristjan samo ob nedeljah v cerkvi, ni dovolj, mora biti naš vsakdan. Biti Slovenec na prireditvah in romanjih ni dovolj za pričevanje slovenstva, potrebno ga je živeti doma in povsod. Mladim je treba stalno dopovedovati, da bodo čutili lakoto po duhovnem, po slovenski knjigi, reviji in časopisu. Priprava na življenje slovenskega človeka na tujem mora biti še posebej celotna, zares človeška, brez polovičarstva.

Kar zadovoljiva je tudi pritegnitev mladih v prosvetno udejstvovanje in med šolske učne moči. Kljub zmaterIALIZIRANEMU okolju nekateri pokažejo veliko idealizma in zavzetosti. Do nedavnega pa je bilo še manj mladih pri naši osrednji kulturni ustanovi Slovenski kulturni akciji.

Prvi poskus pritegniti generacijo, ki je šla v emigracijo v tujino ali kratkih hlačah, se ni obnesel. Ta je bolj tehnološko usmerjena zaradi prevelikega vpliva staršev in drugih v okolju, ki so ji vtisnili vero v univerzalnost tehnike in v formule, kako priti do primernega zaslužka. Vsled tega se niso mogli uglasiti na humanistično usmerjeno starejšo generacijo, ki je takrat organizacijo vodila. Zmotno so mislili in še mislijo, da jim naša najvišja kulturna ustanova ne more ničesar nuditi in oni ničesar dati. Pozabljajo, da je področje za udejstvovanje zelo obširno.

Prizadevanja za pritegnitev mladih so se nadaljevala. Mladi rojeni že na tujem v drugi polovici petdesetih let so se že otesli tehnološke miselnosti in začeli študirati tudi humanistične vede. Iz teh je potem Slovenska kulturna akcija pritegnila svoje prve ustvarjalne člane in jim zaupala tudi vodilne položaje. Imajo veliko priložnost in dolžnost, da se pripravijo za bodoče vodstvo ustanove. Njihov vzgled in delo pa naj služi kot vabilo tudi drugim mladim, da poprimejo tudi na tem področju slovenske emigrantske skupnosti v Argentini.

Predaja štafete življenja v naših organizacijah se mora še pospešiti. Najmlajši člani emigracije se bližajo jeseni življenja, starejši, katerim vsak želi še dolgo življenje, postopoma a brez presledka prestopajo prag večnosti. Oboji morajo v teh odločilnih trenutkih dati mladim, ki prevzemajo dediščino stoletij, vzgled praktičnega katoličana in zavednega Slovenca, ki spoštuje božjo lestvico vrednot, in jih pripraviti za življenje v družbi, ki tem vrednotam ni naklonjena. Končno je to eden izmed največjih problemov emigracije.

ČRNI PES

Pred večerjo me je Nona poklicala. Kot vedno je bil na mizici pri oknu denar in skrbno umita steklenica.

„En kanč“, je rekla, „prinesi mi en kanč!“

„Tistega od zida?“ sem vprašal.

„Od zida! Saj veš, kaj imam rada. Gospod Miljević tudi ve“, je rekla v mehkem tolminskem narečju.

Obraz ji je bil mehak, oči, v pričakovanju, svetle.

„že grem“, sem rekel, „že grem.“

Ni me več pogledala.

Sedela je v naslonjaču – gugalniku, z blazino pod hrbtom, noge na tapetirani pručici.

Gledala je skozi okno v vrt, čez vrbe in topole onstran reke Gline, kjer je v hrib potaknjena ždela zanemarjena vas Velika Vranovina.

Imela je otožne oči kot človek, ki se spominja. „Brda, goriška brda so lepša! Trta je tam in sadno drevje vsepovsod. Češnje na pomlad, marelice, breskve v poletju in fige, – v jeseni rebula.

Zrak tako lepo diši, tudi ptice prepevajo bolj veselo.

Travniki so polni čebel, cvetic in brezskrbnih metuljev.

Pa barve so svetlejše. Borovci tako mehko zeleni. Tako je večkrat pripovedovala.

„No le pojdi zdaj, le pojdi“, me je odslovila.

Poklicala sem Koljo.

„Kanč?“ je pomežiknil.

Šla sva čez vrt po klancu ob reki čez mostič, kjer so v grapi rastle mogočne akacije, po slabi z rdečim gramozom posuti cesti, čez gostilniški vrt kjer so po srbsko kleli napol pijani kegljači, do pulta v gostilni.

„Kanč? Za Nono?“ se je nasmehnil gospod Miljević.

Položil sem denar na pult.

Gospod Miljević si je obrisal divje brke in pogladil krčmarski predpasnik.

Stopil je k sodu ob zidu in natočil do črte.

Pri preskoku grape na poti domov mi je nekaj kapelj pordečilo prste. Obliznil sem roko.

„Je dobro?“ je vprašal Kolja.

„Sladko!“

„Daj sem“, je rekel brat in poskusil. „Res ni slabo.“

„Še meni daj!“

Podajala sva si steklenico, poskušala in se oblizovala.

Ko sem končno podržal steklenico proti soncu, je bila mera pod črto.

„O joj, kaj bo pa zdaj?“

„Kaj pa je?“

„Sem pogledj“, me je zaskrbelo, „za tri palce ga manjka. Nona bo takoj vedela, da sva pila.“

„Nona?“ „Nona??“ je vprašal Kolja in se držal kar se da zaničevalno.

„Nona!“ sem rekel jaz.

„Nona je stara! Nič ne bo vedela, še opazila ne bo. Stare babe nič ne vedo. Nona še za pravi dan v tednu ne ve. Ko si tako star kot Nona, vse pozabiš.“

Nona sedi v gugalniku, skozi okno gleda ure in ure in včasih komaj kaj momlja.

„Nič ne bo opazila!“

„Bo! Niti Nona ni tako trapasta, da ne bi vedela pravo mero.“

„Morda imaš prav!“ sem pomislil.

„Veš kaj, reciva, da naju je podil pes in sva bežala. V begu je vino pljusnilo iz steklenice, zato je zdaj pod črto. Kaj praviš?“

„Pes? Kakšen pes?“

„Pes! Miljevičev pes, ta črni; saj veš, da je hud! Držijo ga ves dan na verigi; to ve vsa vas.“

„To je res“, je prikimal Kolja.

„Torej – to pot je zdivjal, se strgal z verige in naju podil!“

„Pes.“

Nagnila sva iz steklenice še vsak po enkrat.

* * *

Nona je pogledala steklenico, potem so njene blage temnorujave oči pogladile najprej mene potem Koljo.

Podržal sem sapo. V sencih mi je divje bilo. Od strani sem videl, da je imel Kolja potno čelo.

Nonin molk je bil težak.

Dal sem ji drobiž.

Pogledala je še enkrat na steklenico.

„Kdo je točil?“ je končno vprašala.

„Miljević!“

„Gospod Milan Miljević ali njegov sin?“

„Gospod Milan Miljević, on sam!“

Nona ni dolgo rekla ničesar.

Morda je zaradi tega Kolja zblebetal:

„Tisti pes... Miljevičev, ta črni... se je rešil verige, –, kar strgal jo je in naju podil. Malce se je polilo, čisto malo... mi je žal, res.“

„Pes! Hasan?“ je vprašala Nona.

„Da, da Hasan, – ta črn!“

„Že prav, že dobro“, je rekla Nona in si natočila kozarček.

„Pravijo, da rad podi otroke.“

Opazil sem, da se ji je roka tresla.

„Nič ni vedela“, je vzkliknil zunaj Kolja.

„Kaj ti nisem rekel! Nona je stara. Stara baba, nora baba, ima usta kakor žaba! Ko si star, si star!“

„Stara baba, nora baba“, sem ponovil jaz glasno, kot da bi hotel prevpiti dvom.

* * *

Odkar sem se spominjal, sem bil hodil na poletne počitnice doli na Hrvaško k teti Sonji in stricu Leonu.

Treba je bilo napisati vsako pomlad pismo v ta namen, ne toliko zaradi etikete, na katero je sicer mnogo dal stric, temveč zaradi številnih nečakov in vnukinj, ki so vsi radi prišli v Topuško-Toplice na poletni oddih.

Šlo je predvsem za vrstni red, ker je imela takozvana „tujska soba“ le tri postelje.

Tisto poletje se je vleklo v neskončnost. Vreme je bilo vroče, večeri in posebno noči neznosno soparne.

V hiši so po stenah, posebno ponoči, posedali komarji.

Bilo jih je to pot več kot druga leta in smo jih pred spanjem tolkli z rolo papirja. Komarji so bili malarične zvrsti in nevarni. Če si zadela, je ostal na steni rdečkast madež.

„Bosanske tapete“ je te imenoval Kolja.

V zraku je visela puščoba.

Kopanje ob splavu na reki Glini in še kako morebitno veslarjenje, je bila vsa zabava.

Glina se je komaj premikala. Koruzna polja so se sušila. Obetala se je pičla letina.

Obrodil je le lan, katerega stebila so v snopih namakali pod težkimi kamni po plitvinah Gline.

Okušanje vina je postala dnevna rutina. Včasih sva s Koljo srknila več, včasih manj.

Nona ni niti pogledala več na pravo mero v steklenici, kot da bi se bila predala usodi.

Govorila pa je še manj kot poprej in podnevi le redko zapustila naslonjač.

Potem je prišel nekega dne iz Toplice Branko, sin zdravnika Rakoviča, v imenitnem koleslju s sporočilom, da sva s Koljo povabljeni na zakusko in partijo tenisa na privatnem igrišču gospoda Apotekarja.

„Po sedmi!“ je rekel Branko, „ko se zrak ohladi.“

„Bo tam Smilja?“ je vprašal Kolja brez kakšnega uvoda.

„Bo!“ se je nasmehnil Branko, „in Dubravka tudi!“ To pot je pogledal v svojo smer.

„Torej se vidimo zvečer. Zdravo!“

„Zdravo.“

* * *

Pred odhodom v Toplice sem se spomnil na Nonin kanč. Kot vedno je bila steklenica oplaknjena in denar pripravljen.

Gospod Miljević je vprašal ista vprašanja in skrbno natočil do mere.

S Koljo sva hitela domov in v naglici pozabila na pokušanje vina.

Priropotala sva v sobo tako hitro in glasno, da se je Nona v naslonjaču obrnila.

„Tukaj Nona, tvoj kanč!“

Vzela je steklenico iz svojih rok in jo podržala proti oknu. Vino je bilo skozi steklo temno rdeče kot zdrava kri.

Pomignila je s prstom meni in še Kolji.

Pristopila sva.

Gledala mi je dolgo v oči, potem bratu.

„Tisti črni pes, je najbrže zdaj mrtev, ali ne?“ je vprašala s tihim glasom.

„Oh, – ja!“ sem rekel in pogledal Koljo.

„Mrtev je, ali ne?“

„Res je, mrtev je, pa še kako! Videl sem ga ob reki, ob tisti veliki skali pri mostu, ubitega, – jezik ven. Res!“

„Ubogi črni pes!“ je vzdihnila Nona.

„Ubogi Miljević Hasan!“

Po molku, ki se mi je zdel neskončen, je končno vstala iz gugalnika in naju objela vsakega z eno roko.

„Ubogi Hasan, ubogi črni kužek!“

„Uboga moja vnučka, Ti moj Nikec, ti moj Boželin!“

„Uboga moja otročička!“ je rekla z mehkim žalostnim glasom.

ANDREJ ROT

IZID LITERARNEGA NATEČAJA V SPOMIN V.V.V. PIPPA

29. decembra 1982 je bil razglašen uspeh literarnega natečaja v spomin na V.V.V. Pippa. Dogodek je osrednja slovenska zdomska kulturna ustanova zmogla doživeti, ker ga je omogočil – kakor lani – v Venezueli živeči ljubitelj slovenske kulture, rojak Viktor Pipp. Namen natečaja je bil dvojen: pridobiti za Meddobje leposlovno gradivo in nagraditi oziroma podpreti delo slovenskih zdomskih pisateljev.

Razsodišče, ki so ga sestavljali dr. Tine Debeljak, Ladislav Lenček, dr. Karel Rakovec in Andrej Rot (ki se je pred glasovanjem umaknil), je prejelo v presojo 10 literarnih del.

S tem poročilom se naj predvsem zahvalimo mecenu, bralce pa opozorimo na kvaliteto desetih izvirnih prispevkov. Njih značilnosti podajam upoštevajoč kvalitetno zaporednost z ozirom na novost motivov, na nove prijeme v slovenski literaturi, enotnost zgradbe, bogastvo jezika, avtentičnost čustev in na izaz čutnih zaznav ter njih psihološko utemeljitev. Omenjam jih po vrstnem redu, kakor so prihajali.

1. Tri povestice iz otokov proti skrajnemu vzhodu — Fr. Belan. So dobro zgrajene in odlično napisane zgodbe. Črtica Ljudje v ozadju prikazuje enotnost človeških vrednosti, kljub različnosti političnih nazorov, vere, kulture. Pisatelj obravnava etičen problem na tak neprijeten način, da vzamemo črtico za dogodek iz življenja.

Nadvse jasna uganka je policijska novela s koncem, ki ga more vsak po svoje razlagati in vse razlage so pravilne ali nepravilne: če je hotel starec maščevati sinovo smrt, če starka ni znala pripraviti ribe (strupene), če si je ona premislila, če si je on premislil, ker so mu dali denar, če je on hotel nekdanjim sovražnikom dokazati, da njegova družina ne pozna poraza, če se je ona... Zaplet vsekakor omogoča, da avtor izkaže svojo pisateljsko virtuoznost.

Tretja črtica nosi naslov Nebeška kupčija ter predstavlja pot štirih ljudi k sreči, oziroma k štirim vrstam sreče: trgovca, ki najde Boga; misijonarja, ki Bogu pripelje tri duše; ženina in nevesto, ki prideta do srečnega zakona. Najbolj izstopi misijonarjeva žrtev odpovedi in človeško gledanje in trgovanje z Bogom. Kar posebno odlikuje pisatelja, je dejstvo, da črtice niso pisane v belo-črni barvi, da gleda na človeške slabosti skozi očala dobrote in življenjske iskušnje.

2. **Mraz** — Gruđen. Osrednja snov in ključ novele je vprašanje realnosti in nerealnosti. Prikazuje nesmiselnost polno smisla in simbolike povezane z zgodovino, amorfnost značajev, ki dajejo spisu videz zapletenosti. Prehod iz realnega sveta v onirični svet je retrospekcija, izvedena na prehiter način, kajti težko je najti zvezo sporočila z mlino, s prikaznimi, s sanjami in z napredkom, ki ga pisatelj obsoja hkrati z vojno. Novelo odlikuje bogastvo jezika, obravnavanje starejših motivov na nov način ter novi elementi in izrazi v naši prozi.

3. **Ptič jokavec** (Karaú) in **Legenda o dobrih ljudeh** — T. Podgorec. Legenda o dobrih ljudeh je po klasičnem vzgledu izmišljen dogodek iz življenja Kristusovega, v katerem je poudarjeno nasprotje med industrijskim okoljem in kmeti. Močnejša je istega avtorja črtica Ptič jokavec, ki povzema pripovedko južnoameriških Indijancev o izvoru ptiča s človeško lastnostjo in prikazuje nasprotje med mestom in njegovim pojmovanjem življenja ter provincialno arhaično mentaliteto, ki je še ohranila vero v mite v obliki praznoverja, a še vedno vpliva v primitivnem okolju. Skopo je opisano psihološko ozadje Indijanca Arráiza, razpletu samemu pa morda manjka notranja logika.

4. **Spoznanje** — MAK. Je črtica pisana v večerniškem slogu brez večjih zapletljajev. Vzgojno spodbudna zgodba je dobro napisana, vendar je za leposlovje in njeno umetniško moč preveč očitna v posameznih mestih (pr. sveti starega Benota). Po potešitvi sle je prehitro in psihološko neutemeljena ločitev.

5. **Pot skozi noč** — Jože. Psihološka črtica, kjer je dogajanje predvsem v notranjosti, zunanost je po večini samo izraz duševnega stanja. Je prežeta s filozofskimi prebliski, redkimi novimi še neuporabljenimi metaforami; uspel je dialog med dedom in vnukom, tako po otroških predstavah, izraženih v vprašanjih dedu, kot po dedovih razlagah. Ni jasno, kaj je potegnilo moža v tok nezavednega vračanja, sicer je prizor, ki pelje v končno priznanje žene in vrnitev k njej, dobro zgrajen.

6. **Stres** — Samorastnik. Pestra amerikansko-utilitaristična črtica, kjer je vedno in znova poudarjena vrednost in vloga denarja. Lepo je poudarjena nemoč medicine proti duševni napetosti kot izvoru stresa, kjer se pokaže tudi nemoč človeka boriti se proti okolju, ki je obsedeno po denarju in ki pokvarja človeške značaje. Zadeto prikazuje človeške tipe, zlasti značaj stare matere Italijanske in njenega vnuka. Dogajanje ostane nezaključeno, vendar je enotnost črtice v njenem posrečenem prikazovanju različnega doživljanja stresa.

7. **Življenje v večeru** — Mirko Bezjak. Obravnava realnega problema, v realističnem slogu, ki ga poznamo kot problem ostarelih. Moralizirujoča črtica, kjer se avtor poslužuje morale, da opiše zapletenost in prepad, ki je nastal med dvema generacijama. Dialog je živahen. Čeprav so primere iz narave že poznane, so še vedno lepe. Izenadi razplet, ker je preveč nenaden.

8. **Vraščanje** — Goriški. Atavistično pobarvana črtica, kjer pisec prikazuje panteistično zlitje človeka iz mesta, ki naravo še bolj doznava, bogov, živali, rastlin in narave. Vraščanje v novo domovino in nje lepote zaradi lepote prejšnje, ki še živi v nas in ki jo iščemo pod-

zavestno je nov motiv v slovenski literaturi. Slovenski človek zna bolj ceniti naravo kot španski zavojevalec, ker se z njo vrašča in jo misli pustiti svojim potomcem. Vložki pesmi so včasih bolj, včasih manj posrečeni, panteistični še najmanj (v španščini), zaključni močno diši po Balantiču. Žal ni obred sam in molitev kasikeja bolj podobno podana in bolj v slovenskem tonu. Tudi spreobrnitev Indijancev ni dosti prepričljiva in opisana brez zgodovinske podlage.

9. **Morski pes** — 2,12. Opis prve mladostne zaljubljenosti, v katere poseže grobo razočaranje povezano z živčnim zlomom in bolezenskimi blodnjami, v kateri glavni junak kaznuje Mileno in njeno „prevaro“ s smrtjo. Zmotno rabljanje nekaterih izrazov, ki situaciji spremene smisel, ali ki ji ne odgovarjajo (cvileč jok, zajavkati, ti že pokažem, bolj vznemirjen kot preplašen, pranje vesti), nekatere scene so pretirane, začetkoma skoraj vsak samostalni spremlja pridevnik, kar povzroča videz prenatrpanosti spisa; pretirana raba tujk. Kar prijetno prese- neča, je dobra zgradba črtice.

10. **Vrata** — Planina. Moderna črtica, polna političnih, zemljepis- nih, zgodovinskih, socialnih, idejnih, verskih podatkov in podrobnosti iz sedanjosti in preteklosti. Obseg novele je povečan s postranskimi dogajanjem. Po eni strani večerniški in celo arhaični slog pisanja (na- pis v verzih na podboju), ki pa vnaša novo izrazje (zarezna doživetja, božja sled lepote, zgodovina stoletnih trpinov in vernikov, prisotnost nečesa nadzemskega, nadresnično, spomin kot zvitek pergamenta, tol- munsko globoke oči, spominska razbolelost). Originalen je naslov in metafora nebeških vrat, prav tako primera argentinskih in slovenskih vrat, kot sanjsko povračanje v strahote preteklosti, ki je še vedno po- mešana z realnostjo.

I. nagrada: Samorastnik, Stres: Frank Bükvič, Fairfield, ZDA.

Fr. Belan, Tri povestice iz otokov proti skrajnemu vz-
hodu: Vladimir Kos, Tokio, Japonska.

Planina, Vrata: France Papež, Buenos Aires, Argentina.

Jože, Pot skozi noč: Andrej Rot, Buenos Aires, Ar-
gentina.

II. nagrada: P. Podgore, Ptič jokavec: Tone Brulc, Buenos Aires,
Argentina.

Gruden, Mraz: Lev Detela, Dunaj, Avstrija.

NAGRADNI NATEČAJ SKA ZA RAZPRAVE IN ESEJE

Pričevanje zdomske kulturne dejavnosti in razpravljanje o njenih problemih, pričevanje o njeni možnosti za samokritiko, ki je tudi merilo njene duhovne zrelosti, in pričevanje o tankem posluhu za klic sodobnega Slovenca in kristjana, ki govori iz izrednega bivanjskega položaja za ves svet: to in še več obdelujejo avtorji zadnjega natečaja SKA za eseje in razprave.

Mecen, ki želi ostati brezimen, je tudi lansko leto omogočil SKA razpis natečaja za razprave in eseje iz problematike nazorske emigracije.

Sklicu se je odzvalo več avtorjev ter poslalo SKA osem prispevkov. Sledi kratka oznaka prejetih spisov v vrstnem redu, kakor so prihajali.

BREZDOMEČ OPTIRA ZA NOVO OPREDELITEV FILOZOFIJE, šifra: J. A. Lojk.

Med formalno materialistično in idealistično usmerjenostjo avtor išče in najde novo opredelitev filozofije v sintezi obeh struj oziroma kot **znanost o vsem nesnovno-duhovnem**, v kolikor pomeni tako snovni kot nesnovni svet vesolja. Filozofija je sestav teh izsledkov, a je predvsem osebno dogaňanje. Vsak človek si jo mora namreč osebno prisvojiti, ker gre za fizično neotipljive, to je nesnovne ali duhovne stvari. Esej je strogo razumsko zgrajen ter zahteva od bralca neprenehno pozornost. Avtor sklene svoje izvajanje z dodatkom, kjer prikazuje vrednost pasivnega kulturnega ustvarjanja (v nasprotju z oblikovanjem naravno danega) kot sprejem ali afirmacija aktivnih kulturnih stvaritev.

PISMA O NAŠEM SLOVENSTVU, šifra J. Nisem.

Pisem je pravzaprav deset. Prvo utemeljuje dialoški postopek iskanja resnice, potrebo po razjasnitvi in po pisani ohranitvi doseženih zaključkov.

Esejist obravnava med drugimi sledeče probleme: kaj je slovenstvo, kakšno vlogo igra pri narodnosti jezik, v čem obstoji narodno odpadništvo, kaj loči in kaj druží narodnost.

Pisma so temeljito napisana, a kljub temu pustijo odprta nekatera vprašanja, saj to spada k bistvu dopisovanja ali razgovarjanja. Tako pri tretjem pismu, pri vlogi jezika kot osnove kulturne stvaritve, ni omenjen jezik kot pripomoček za ohranjanje, vzdrževanje, širjenje in izražanje narodnosti. Četrto pismo (in peto) obravnava problem jezika v vseh variantah pri mešanih zakonih in različnih verah. Pri vlogi kulture kot glavnega dejavnika, bi morda moral omeniti tudi skupnosti narodov iste ali kulturne sorodnosti (alpska kultura, srednje-evropska). Vprašljiva je teza, da starši določajo narodnost, zlasti še pri emigracijskih skupnostih: oni morejo pomagati pri vzbuditvi na-

rodne zavesti, zavesti narodne pripadnosti s tem, da tisto, kar so pre-jeli, predajo.

Esej dobro obračuna z namišljenimi avtoritetami in da prednost in večjo odgovornost lastni iniciativi.

NAŠI NAGLAVNI GREHI, šifra 4444

Spis je analiza naših napak, koliko jih je, kakšne so, kako nam škodijo, kje se pojavljajo, zakaj se pojavljajo, odkod izvirajo.

Dejavnik, ki ni obdelan in bi morda spadal k razpravljanju, je občutek slovenske superiornosti v Argentini. Ta ima namreč to prednost, da preprečuje zlitje dveh narodnosti, dveh kultur (v Avstraliji in Severni Ameriki ni tega dejavnika).

Iz naše zaprtosti izvira - po pisateljevem mnenju - tudi naša nedialoškost. Odklanjanje dialoga je napaka. Ne bi smeli odklanjati dialoga, vsaj ne vsakega (pisec ne pove, kakšne vrste dialog bi bil sprejemljiv in kakšen ne).

Zanimivo bi bilo poiskati izvor naše nedialogičnosti, ki morda v veliki meri izvira po zgledu verske dogmatičnosti in po naši potrebi in pripravljenosti dajati vsemu dogmatičen značaj.

Veliko napak, ki jih avtor omenja, je resničnih, druge morda izvirajo iz premočnih in prebližnjih vtisov preteklosti, vendar je ena, ki si je zaslužila te vrstice: napuh.

SLOVENEK SEM - HOČEM TUDI OSTATI?, šifra: Gor čez izaro.

Avtor obdela razna vprašanja. V prvem delu je zgodovinski opis naseljevanja, kjer je morda preveč poudarjena vloga slovenskih misijonarjev za izseljence, kajti razen frančiškanov v Lemontu in Janeza Hladnika v Argentini do prihoda nazorske emigracije ni pomenila veliko.

Lepo je poudarjena narodna zavest in predstavitev slovenske nazorske emigracije, ki se je pred svetom vedno in povsod predstavljala kot slovenska.

Pri primerjanju, kje se je slovenstvo najbolje ohranilo (ZDA, Kanada, Anglija, Avstralija, Argentina), Cerkev pride kot glavni dejavnik do izraza s svojim šolstvom, verskimi in kulturnimi središči, prireditvami, organizacijami, publikacijami in verskim delovanjem med izseljenci. Pisatelj tudi pokaže na vzroke neuspehov: pomanjkanje odprtosti in demokratičnosti, prenos od doma starih razprtij, prehitra užaljenost, narcisizem. Ko piše o veliki večini doma, o Cerkvi v katakombah, se verjetno moti. Dr. Šuštar je rekel, da smo Slovenci še vedno med evropskimi narodi nad povprečjem, kar zadeva udeležbo pri sv. maši.

Eseju manjka točno začrtanega cilja in smotrne uporabe sredstev.

O VPRAŠANJU NARODNE SPRAVE, šifra: Fidelis.

Cilj razprave je pokazati na začetek, potek, vzroke in posledice revolucije v Sloveniji, njen namen pa je pokazati na vzroke nesprave, kaj loči del naroda in ideološko emigracijo od vladajočih.

Novost študije je v tem, da prikaže in prizna nekatere izmed vzrokov in dejanj, ki bi jih morala priznati ideološka emigracija in komunisti sami, da bi do sprave prišlo, njih odmiranje, tako da zreducira s po-

močjo časa, mnenjem vodilnih v emigraciji in s primeri pri drugih narodih vse na enega glavnih in zadnjih vzrokov (postranski so v poteku odmiranja in izginjanja): pokop pobitih domobrancev v blagoslovljeno zemljo, kar so komunisti dolžni storiti kot vlada, Cerkev, katere verniki so bili, pa je dolžna k temu pripomoči, če hoče, da se obdrže temeljne vrednote krščanske kulture in vere.

Razprava je napisana morda pretežno v belo-črnem tonu in greši zaradi ponavljanja, poudarjanja prevelike načelnosti, skoraj ne pozna odtokov in končno tudi ne zaupa v možnost sprave. Kljub temu pa je eden izmed najboljših prispevkov, ker prikazuje široko problematiko nazor-ske emigracije s točno načrtanega zornega kota: vprašanja sprave.

EMIGRACIJSKA SLIKA OB KONCU DRUGEGA TISOČLETJA, šifra: Sosek.

Esej je napisan izven našega časa (sodobnosti), kar more marsikoga zapeljati na napačno sled. Precejšen del zavzame kritika zdomskega časovnega dogajanja. Aktualno je nakazovanje prihodnosti, ki bo morda res v glavnih črtah taka, kot jo opisuje avtor.

Motto: "...rešiti več rodov ali vsaj del njih, da skupnost ostane slovenska", nakaže temo spisa. Avtorja odlikujejo miselni preskoki in razvejanost pogledov. Način opisovanja z literarnimi vložki in iz uto-pične perspektive mu služi, da včasih z neutemeljenimi „dejstvi“ po-spravi s preteklostjo, s politiki itd.

Spis je odkritosrčen, priznava napravljene napake emigrantov ter ima optimistični pogled v prihodnost. Pomembna, a hkrati vprašljiva, so nakazovanja možnih poti vnaprej.

TEMELJI SLOVENSKEGA ZDOMSKEGA ŽENSKEGA PESNIŠTVA, šifra: Raziskovalec.

Esejist najde razlike med matičnim ter zamejskim in zdomskim pesni-škim ustvarjanjem. Razliko utemeljuje s tem, da kaže na obstoj dvoj-nega pesništva. To dvojno pesništvo se kaže v: 1. vezanosti ženske v matici s seksualizmom, v zmožnem pojmovanju ženske emancipacije, v zlorabi ženske kot orodja in sredstva naslade, medtem ko 2. zdom-ska in zamejska pesnica temu ni podvržena in čeprav jih je malo, so jih že dosegle in presegle v pristnih pesniških vrednotah.

Esejistova zasluga je v interpretaciji dela obeh pesnic, kjer včasih gre morda predaleč, dasi je to težko reči v pesništvu.

Čeprav gre samo za dve pesnici zdomstva, delo pisatelja ni bilo lahko: najti pomen, ki ga pesnici samo nakazujeta s ponavljajočimi besedami, metaforičnost ženske psihe, fanatičnost in grotesknost, ki jih hočeta izraziti s skopo besedo.

Avtorja odlikujeta prodorna in za moderno prozo ali vezano poezijo neobhodno potrebna subjektivna interpretacija; in posodabljanje izrazja slovenske literarne kritike ter obogatitev nje za marsikateri nov izraz.

SLOVENCİ, SLOVENSKA DRŽAVA IN JUGOSLAVIJA, šifra: Svo-bodoljub neodvisnež.

Študija bi mogla končati na strani 5, če bi bila pisana na temo: Možno-sti slovenske države, njenega obstoja, nje prednosti in neugodnosti,

pravtako kar se tiče Jugoslavije in dilemnih vprašanj za in proti, vendar sledi še petnajst strani z raznimi drobci zgodovinskih dogodkov, opisi oseb itd.

Argumentov, zakaj Slovenci ne moremo obstajati kot samostojna država, smo slišali že veliko, vendar argument, zakaj se moramo boriti proti slovenski suverenosti, je nov in zveni paradoksalno, zato ga pisatelj časovno omeji, zakaj zdaj, v današnjih dneh, v sedanjih razmerah, čeprav ponavlja stare dokaze proti slovenski državi.

Tudi alternative za osnovo državne zveze odpadejo, tako: geopolitične, kontinentalne, kulturno zgodovinske (srednja Evropa in ne Balkan), nacionalno jugoslovanska.

Djilas je opisan morda preveč idealno, kot ga je prikazala predvsem severnoameriška propaganda. Pravtako Kocbek.

Člani žirije za natečaj esejev in razprav so se sestali 5. marca 1984 ter sklenili, da prvo nagrado podelijo trem prispevkom, vsakemu po U\$S 200 in drugo štirim prispevkom, vsakemu po U\$S 100.

Izid natečaja je torej sledeči:

1. nagrada: Pisma o našem slovenstvu (Vinko Brumen).
O vprašanju narodne sprave (Anton Brulc).
Emigracijska slika ob koncu drugega tisočletja (Andrej Rot).
2. nagrada: Brezdomec optira za novo opredelitev filozofije (Vladimir Kos).
Naši naglavni grehi (Vinko Brumen).
Slovenec sem – hočem ostati? (Avgust Horvat).
Temelji slovenskega zdomskega ženskega pesništva (Lev Detela).

LADISLAV LENČEK

O NASTAJANU BUKVIČEVECA ROMANA „VOJNA IN REVOLUCIJA“

Domala vse, kar bom povedal v naslednjem, bo vzeto dobesečno iz 26 avtorjevih pisem v času zadnjih treh let. Moje bodo le vezne besede in kar sem doživel ob njem na njegovem domu.

Najprej, kako je raslo to njegovo delo.

10. januarja 1981 mi piše: „Stvar pač počasi napreduje, se pustim voditi od značaje in ne narobe. Za lase privlečeni značaji ne pre-pričajo. Vendar računam s tem, da bom ta semester dokončno napisal

tretji del, o poletnih počitnicah in jeseni pa vse skupaj prepisem in Vam pošljem.“

17. decembra istega leta: „Točno pred mesecem dni sem Vam odposlal moj tipkopis, danes pa že prejel Vaš odgovor. Zelo me veseli, da ste z delom zadovoljni, in upam, da Vas tudi nadaljnje branje ne bo razočaralo.“

Dr. Bükvič je namreč med tem roman v štirih delih provizorično končal in kopije tipkopisa poslal meni in dr. Tinetu Debeljaku, katerega kot kritika najbolj ceni, z željo, da podava svoje misli k delu.

Med tem ko sem si mogel vzeti čas, da sem delo vsaj „diagonalno“ prebral v dobrem tednu, gospodu Tinetu to ni bilo dano. 11. februarja 1982 mi o tem piše Bükvič:

„Pred kratkim se mi je javil g. Tine in mi obljubil, da si bo vzel marca čas in prebral moj tipkopis. Nek znanec, ki sem mu dal kopijo v pregled, je prebral delo v dveh dneh in v eni noči. Bral je baje „non stop“ do pol petih zjutraj. Vsaj en žarek v temo...“

Še preje, 30. decembra 1981 pa mi Bükvič piše:

„Zadnje dneve sem veliko razmišljal o svojem romanu in iskal napake oziroma glavno napako, kaj je z delom narobe, da mi na vsem lepem ni všeč. Sem preveč na široko zamahnil? So v delu poglavja, katera je treba odstraniti? Je treba odstraniti nekatere značaje, druge pa izdelati? Je v romanu preveč niti, katere so premalo prepletene, da se snov razleze in zvodeni? Je kaj narobe s koncem in bi moral snov zaključiti ob koncu vojne? Na ta in podobna vprašanja skušam najti odgovor. Verjetno bo treba vso reč „prespati“ in se šele potem lotiti popravkov. Veliko mi seveda lahko pri tem pripomoreta Vi in g. Tine...“

Bilo bi namreč škoda, da ta snov ne bi prišla v svet. Nekatere reči, med njimi moje izkušnje z nacisti v Gradcu in na Gorenjskem, prihod rdeče armade v Prekmurje in podobno so zgodovinsko zanimive in ne smejo iti v zgubo. Škoda, da se mi ni posrečilo spraviti vse moje doživljanje v skladnost. Za kaj takega je treba pač genialnosti, talent sam ne zadostuje, in zato je tudi Mannova misel, ki sem jo uporabil za „motto“, pomanjkljiva. Skladnost med pisateljevo usodo in usodo človeštva ne zadostuje, treba je tudi pravilnega prijema, katerega pa jaz nimam. Če ne bom našel napak in jih pravilno rešil, bom pač moral delo razbiti in napisati krajše stvari kot je recimo novela o Glatštajnu, katera je baje dobro napisana. Sobotinova mati, kapitalist Mesarič, boljševik Rituper, njegova žena Lenka, Jurij, Ivan itd. so odlični značaji, ki se bodo v krajših stvareh in premočrtno morda obnesli...“

Pismo z dne 21. julija 1982 po več kot pol leta: „Nisem pozabil na Vaše pismo z dne 20. februarja, hvala zanj, pred vsem pa za iskreno kritiko. Kot veste, sem že takrat vedel, kaj je z romanom narobe. Izdelan ni bil. Zdaj izgleda vsa reč drugače in sem prepričan, da bo to moje najboljše, najbolj izpiljeno delo. Zanimivo, čim sem ga odposlal, sem kakšna dva tedna pozneje začel uvidevati, da je z njim še veliko dela. Poslal sem Vam ga 17. novembra, danes smo 21. julija in čeprav delam „noč in dan“, sem poglavja izpilil šele do konca tretjega dela.

Četrty del pa je, kot vidim, sploh neobdelan, v zares surovem stanju. Ko Vam bom dokončni rokopis poslal, upam, da bom do 17. novembra končal, želim, da bi bili prijetno presenečeni.“

In kar mene zadeva, sem bil ob novem tipkopisu romana res tako presenečen. Zanimivo je, da pisatelj „ni vrgel puške v koruzo“ ali se predal skušnjavi, roman razbiti na zgodbe posameznih oseb, ampak se je lotil predelave celotnega dela.

6. aprila 1983 mi pisatelj piše:

„Dvainštirideset let po Hitlerjevem vdoru je moje življenjsko delo zares dognano.“, tako nekako z zadovoljstvom ugotavlja, in pristavlja: „Največ preglavic sem imel z Nikom, mojim glavnim junakom, in s samim seboj, saj to ste gotovo opazili, da Jurij ni nihče drug kakor pisatelj sam, čeprav pisatelj nikoli ni bil pri partizanih ali na vzhodni fronti, kot je pomotoma domneval najin prijatelj Tine Debeljak“.

To bi bilo torej nekaj podatkov, kako se je pisatelju roman rojeval.

Kaj je v romanu njegovih osebnih doživetij?

1. marca 1981 mi s tem v zvezi piše:

„Doživel sem v življenju veliko, bolj na hudo način. O svojem življenju zadnje čase večkrat razmišljam. Bog mi ga je zares obogatil. Veliko mojih sošolcev (letos bo 40. letnica mature) je padlo že med vojno, mnoge je pobrala smrt zadnja leta. Doživel pa menda nobeden ni toliko kot jaz: prisilno delo v taboriščih, beg iz njih, študij medicine v Gradcu, študij prava v Pecu, zopet medicina v Ljubljani, zopet Gradec, tokrat državne vede z doktoratom in po dobrem desetletju garanja v ameriški tovarni, doktorat iz nemške literature na N.Y.U. Potem gestapo, OZNA, prihod rdeče armade, bombardiranje med vojno, partizani in njih strahovlada po vojni, stalinizem, DP Camp in jaz sem bil tam... Pa še koroške nemškutarje dodajmo in žalostne narodne razmere tam, zmaterializirano življenje v novem svetu, madžarske detektive in glad in zapostavljanje itd. Vse to se je nabiralo v meni in zdaj sili na dan v mojem romanu.“

„Moj roman ne bo biografski. Nisem bil ne partizan ne domobranec ne partijec, sploh nikdar v življenju pri kakšni stranki in vse to bom opisoval. Tudi nobenega gestapovca nisem ubil in tudi v Rusiji na bojišču nisem bil in vse omenjeno bo v delu. V mojem delu je le nekaj Jurijevih doživetij biografskih, ko sem bil kot študent-medicinec med vojno na graški univerzi, kjer sem se seznanil z nemškimi metodami raznarodovanja.“

Kaj je avtor želel od nas v pogledu vsebine, jezika itd.

Že leta 1981. 10. januarja piše o tejle svoji nameri:

„Med tem ko boste Vi, g. Debeljak in mogoče še kdo drug stvar prebrali, pridem preprosto v Buenos Aires, da se pomenimo, kako in kaj. Dokaz, kako resno sem vzel to delo. Ali menite, da ne bi bilo potrebno to potovanje in da bi lahko vse skupaj kar pismeno uredili? Sem za vsak slučaj že prosil za dopust in ga tudi dobil.“

„Na vsak način želim (piše 1. marca istega leta), da bi Vam v jeseni tipkopis poslal in ga preštudirate Vi, g. Tine in morda tudi tisti go-spodje pri Meddobju, preden bi prispel osebno v Buenos Aires. Pridem

samo potem, če bo delo dobro, če ga sprejmete. Tam se potem lahko o tem in onem pomenimo, bom to in ono še črtal ali popravil, bodi politično, zgodovinsko, stilistično, jezikovno itd. Prav rad spremenim in popravim, kadar sam uvidim, da ni prav, trmast nisem. Ne bom pa spremenil stvari, o katerih sem prepričan, da spadajo v delo tako kot so.“

1. julija pa glede svojega prihoda v Buenos Aires že spremeni svoje mnenje: „K Vam v Buenos Aires bi prišel samo v slučaju, če bi bilo to nujno, če se reč ne bi mogla urediti pismeno in če bi tiskala moje delo SKA. Če bova knjigo izdala v samozaložbi, bom potreboval denar za tisk in ga za potovanje ne bo.“

Tu že vidimo, da je avtor začel misliti na to, da dela ne izda SKA. Sklepal je namreč, da nekateri od soodločujočih ne bodo za izdajo v SKA radi njegovega nemodernega stila, kar je imel priliko zaznati že ob svojih prejšnjih dveh izdanjih pri SKA.

1. julija piše, ko sem mu sporočil moje stališe, da je treba delo na vsak način tiskati in da sem pripravljen pri tem sodelovati:

„Če bova delo izdala midva, potrebujem na vsak način kritika. Sem že pisal g. Tinetu, a mi ni odpisal, sem ga prosil, naj mi napiše kritiko. Prosim lepo, vprašajte ga, če je voljan. Potem mu pošljem tipkopis, enega njemu, enega Vam. Bi poslal kar vse to, kar imam, da bosta imela več časa za branje, da premislita, kako in kaj, kaj je šibko, kaj močno, in pred vsem, kje se zgodovinsko, politično, versko, ideološko, vojaško itd. motim, da bi potem premislil in popravil. To pisanje je namreč zelo kočljivo, ker ves čas balanciram med belimi in rdečimi, med vero in domoljubjem, se včasih obregnem tudi ob duhovnike in bele, potem udriham po rdečih, da je veselje, se trudim, da bi bil čim bolj nepristranski, ker sicer delo ne bo imelo literarne vrednosti. Potem bom seveda potreboval nekoga, ki delo jezikovno popravi. G. Debeljak mi je nekoč omenil nekoga, ki ima to v malem prstu.“

Sredi novembra je pisatelj res poslal fotokopijo tipkopisa celotnega romana meni in dr. Tinetu Debeljaku. Mesec dni potem mi odgovarja na pismo, v katerem sem mu izrazil moje zadovoljstvo nad romanom, ko sem ga začel prebirati:

„Zelo me veseli, da ste z delom zadovoljni, in upam, da Vas bo nadaljnje branje še bolj zadovoljilo. Za Vaš trud, da me opozorite na napake (stilistične, jezikovne in filozofske ter zgodovinske), se Vam že vnaprej zahvaljujem. Zanima me, kaj porečete k ostalim delom, in seveda tudi dr. Debeljakova ocena... Zanima me, kaj mislite o mojem pogledu na „partizani in domobranstvo“. Sem skušal ostati nepristranski, v kolikor je to mogoče, da ostanemo pri leposlovju in ne zaidemo v politiko in v propagando, naj je potem že bela ali rdeča. Na vsak način sem skušal marsikaj prikazati skozi značaje, kar je nekakšen pisateljski trik. Če Vas kaj v oči bode, mi brez skrbi sporočite.“

Dr. Tinetu ne bom pisal, dokler se ne javi. Tipkopis sem mu poslal isti dan kot Vam. Če utegneta, mu sporočite moje misli in povejte mu predvsem, kako si zamišljam zadnje poglavje, da bi dobil celotno sliko.“

njih duša. Toda če jih eno leto ne bo, so umrle za zmerom. Peterlin je razen na dveh šolah, kjer nabere tistih 18 ur, ves v društvenem delu in zlasti na radiu kot režiser in igralec in kritik in recitator. Na Opčinah je kupil stanovanje in zdaj smo si blizu, a se malo vidimo. "Mladika" je, kakršna pač je: zdi se, da ji on preveč daje svoj pečat. Jaz se za tak list ne morem navdušiti. Franc Jeza se trudi za svoj prav, toda kar daje v "Novi list", je simpatično in aktualno. Žal je goriški "Kat. glas" v tem pogledu popolnoma rahitičen.

Nakratko o šoli: pride čas, ko bomo vsi z neitalijansko diplomo odslovljeni. Mogoče me bo to že drugo leto doletelo. Toda če vse premislim (zlasti kdo na naši šoli uči slovenščino), potem mi ne bo hudo. Lavra naredi, kar more; ali kaj hočeš, ako mojster (no, ona to ravno ni) nima pripravnega orodja. Verjetno pa jo tudi njen "di ruolo" ne veže tako življenjsko na slov. šolo. Ona žal nima nobene slov. šole in torej tudi duha ne, ki bi ji bil potreben. Da nima svaka slavista, kdo ve, kaj bi bilo! Jaz se torej tolažim, da mi bo kruh dajal radio (dokler bom zdrav in bom garal, zakaj tam štejejo samo vrstice in strani). Na emigracijo ne mislim več. Nikjer nimam nikogar, sama nase je navezana naša družina.

Rebula je iskren in pošten človek - in Slovenec! Roman "Senčni ples" me je s pesimizmom sicer potrl, in mi je zelo žal, da fant nima neke trdne opore, na pr. v krščanstvu: bil bi svetlejši in pogumnejši. Pogosto gre z družinico v Slovenijo in vedno kaj svežega pove, z žal le malo dobrega in veselega. Od oktobra je na Tržaškem spet dr. Janežič, čist duhovnik, isti idealist, kot je bil pred tistim "dr.". Glavičeva je poročena Venuti, in tudi ona dela rimsko fakulteto, dasi ima že ljubljanski prof. izpit. Midva se nič ne vidiva. Uči na učiteljišču. Zemljaka v Trstu že davno več ni: zdaj je v Beogradu; konzul je Žiga Vodušek, bratranec le-onih. Jaz nimam nikakih zvez s konzulatom. Trikrat mi je bila zavrnjena prošnja za ital. državljanstvo.

Imal nekaj črtic, bilo bi jih celo za zbirko, pa se čutim zskoraj že truden. Pisal sem Tinetu 21. sept., toda če mi bo odgovoril pozitivno (da bi jih izdala SKA), bom v zadregi. Je v njih nekaj ostrine, nekaj jada - in to bi utegnilo koga oplašiti oz. zadeti. In vendar čutim, da je literatura boj in da kot človek ne morem in ne smem vsega samo trpno sprejemati. Saj sem kristjan. Kar pišem, je moja izpoved. Ali pa je mnogim do nje?

Lepo pozdravljam tebe in vso družino - in lep božič!

Vinko

pogledu kočljive vsebine in tu in tam tipično prekmurskega naturalističnega pisanja se je odbor obotavljal, da ni takoj pograbil za ponujeno roko. Zato se je začel pisatelj ukvarjati z idejo, da bi delo izdal izven SKA.

27. aprila 1981 mi piše:

„Če bi delo prevzela Baragova tiskarna in bom jaz moral kriti polovico stroškov, koliko bi to izneslo?“ Opozoril sem avtorja, da tudi Editorial Baraga ne bi upala prevzeti finančnega rizika za izdajo v celoti. Avtor nadaljuje: „Me skoraj bolj mika neodvisna tiskarna, kjer se ljudje, ki mojega načina pisanja ne marajo, ne bi mogli vtikati v moje delo. Kar sem napisal, sem napisal.“

Pa je vendar še v pismu z dne 17. decembra 1981 izrazil željo, da bi izdal delo pri SKA: „Jaz bi bil zelo zadovoljen, če bi SKA prevzela tisk.“ In navaja, da bi se toliko in toliko izvodov moglo prodati, tudi z njegovo osebno pomočjo v ZDA in Kanadi.

9. septembra 1982 pa piše:

„Meni je vseeno, kdo bo tiskal moje delo. Glavno je, da bo izšlo. In če ga nihče ne bo maral založiti, ga založim sam. Najbolje bi bilo, da bi roman založila SKA. To bi komuniste najbolj zadelo. Saj so mi že večkrat povedali, da jih strašansko moti, ker priobčujem svoja dela pri „klerikalcih“ v Argentini. Vprašanje je le, kdo bo moral brati, koliko gospodov bo bralo in kako dolgo – in kaj vse jih bo motilo, da navsezadnje delo zavrnejo.“

V pismu z dne 15. decembra 1982:

„Pošljem samo en tipkopis, ker sem za to, da delo sama natiskava. Sporočite mi, kakšni bodo pogoji. Plačava vsak polovico.“

In 2. februarja 1983:

„Z mojo ženo sva se še enkrat menila o tem, kdo naj bi izdal roman, in prišla do zaključka, da samoizdaja ni dobra izbira, ker ponižuje avtorja. Bralci namreč mislijo, da izda avtor svoje delo sam in ga tudi financira samo zato, ker ni nič vredno in ga nihče ne mara založiti. Zato bi Vas prosil, naj izdajo prevzame Editorial Baraga. Težav menda ne bo, saj delo ni nemoralno in protikrščansko, nasprotno, delo je skrajno antikomunistično in bo našim tovarišem v domovini velik trn v peti.“

Kajpada sem jaz po prebranju dokončnega besedila romana, po pozitivnem mnenju o delu od strani Geržiniča in potem še, ko je tudi tajnik SKA Andrej Rot po prebranju dela izrazil mnenje, naj roman izda SKA, na avtorja vedno bolj pritiskal, naj roman le prepusti SKA, kot se je v začetku namenil.

A je pisatelj v pismu z dne 18. februarja še vedno vztrajal, da izda roman Editorial Baraga:

„Jaz sem še vedno za to, da izda delo Editorial Baraga in da jaz krijem polovico stroškov. SKA se ne bomo vsiljevali, ker so med njimi ljudje, ki mojega pisanja ne obračajo. Na kraju niti Tinetu Debeljaku delo ni bilo všeč, saj se mi nikoli ni javil, čeprav je res, da prvi tekst, ki sem ga poslal, ni bil izdelan.“

bil dober - in tako sem si z italijansko diplomom nekoliko utrdil položaj. V začetku tega mesca sem naredil v Trstu prvi del habilitacije, drugi del pa je na vrsti 26. marca. Tako bom po božji dobroti storil vse in vest mi bo mirna. Težko čakam letošnje pomladi, zakaj tudi zimo imamo neznansko dolgo in hudo (kakor menda že sto let ne). Dvoje poletij mi je minilo v samem žilavem delu: 1961 sem urejeval radijski Vrtiljak in sem bil uprežen kot živinče, 1962 pa me je poslilo pisanje disertacije - težko delo sicer, a nudilo mi je vsaj zadoščenje, ni bilo ponižujoče kot radijsko delo - klepanje vrstic po 20 lir. Zdaj se čutim gospoda. Veliko si obetam od letošnjega poletja: pisati mislim, in pglavitni motiv bo ljubezen do bližnjega, najtežja in najpotrebnejša stvar na tem svetu.

Lani je bilo sploh zgodovinsko leto v naši družini: ena diploma, ena mala matura, en fant je dobil štipendijo, ena velika matura. Za Matijo sem bil prepričan, da pojde študirat klasiko (v grščini je pri maturi dobil 10, kar je nekaj izrednega). Pa je tuhtal in molčal - in se odločil za teologijo. Osupnilo nas je. No, pa je zdaj že od oktobra v tržaškem semenišču, odlično se počuti, radi ga imajo - in zaenkrat smo lahko vsi zadovoljni. Upati je, da mu bo moč prihodnje leto nadaljevati študije v Germaniku. V kratkem mislim iti k škofu in mu govoriti v tem smislu. Fanta zdaj že dva tedna nismo videli, ker zaradi influence v zavodu ni obiskov. Danes pa mu bom nesel kaj za pod zob, ko že goduje...

Peterlin se razdaja v društvenem delu in urejevanju Mladike, Jevnikar kot ura ureja Literarne vaje, Kacin je redko-beseden... jaz pa prosti čas porabljam za radijsko delo, dasi sem ga že davno sit do grla. Polagoma lezemo v inflacijo, in včasih mi je zelo žal, da nisem nič dolžan... Stvari onkraj meje niso nič kaj razveseljive. Mi, ki smo zunaj, imamo veliko dolžnost, da kaj storimo za slovenstvo. Kljub nevšečnostim s tisto enciklopedijo, kljub slabi volji imaš le lahko prijetno zavest, da nisi zaman tam, kjer si. Nekaj bo le ostalo! Še meni se zdi prijetno, da bo "Vita e pensiero", ki jo izdaja Kat. univerza v Milanu, objavila moj kratki prikaz Antona Medveda, obenem s 6 prevedenimi pesmimi (skupaj 6 strani). Ko bo zorana prva brazda, bom začel drugo; mogoče kaj o Beli krizantemi Cankarjevi, ali pa celo o SKA...

Prisrčno pozdravljam tebe in vse tvoje - ob lepi misli, da sem po Svob. Sloveniji in po Glasu SKA v bolj ali manj živem stiku z vsemi v Argentini, ki ste mi dragi.

Vinko

jutranjo telovadbo, ki jo z ženo vsako jutro opravlja eno uro, sem razvil to župnikovo moro, ki je zadnje čase tudi zame mora, saj me Vi in žena obdelujeta, in iz strahote naredil grozo, katero bom pomešal z nepopisno tragiko tega starega župnika. Zdaj bo treba samo napisati.“

Nekaj o njegovem stilu.

Naj podam v tem pogledu nekaj njegovih misli v pismih:

„Vem, da nisem eksistencialist. Tudi psihoanalitičnih del ne pišem. Poznam pa oba načina in sem se učil pri nemških, ruskih, francoskih in ameriških mojstrih in poznam razne struje, saj imam navsezadnje doktorat iz nemške literature. Zato mi razni gospodje ne bodo naredili velike usluge, če me bodo hoteli spreobrniti, da bi pisal v njihovem stilu. Mene njih stil ne moti. Moj je pač naturalističen in domačjski. Epskega dela na tisoč straneh se na psihoanalitični način ne da povedati, vsaj dokler gre za zgodovinsko politični roman slovenskega naroda...“ Če mi Bog ni dal drugačnega sloga, kaj morem jaz zato! G. Debeljak je nekoč zapisal v Meddobju, da ga ne motijo Mauserjevo domačijstvo, Bükvičev naturalizem, Kociprov impresionizem, dokler nekdo napiše zdravo, prepričljivo delo. Pa bom mogoče še kdaj poskusil kaj modernega: grotesko, kaj absurdnega, surealizem itd., če bom utegnil.“

Bükvičev odnos do „tovarišev“...

Za 17. decembra 1981 mi Bükvič piše med drugim:

„Neki moj znanec, ki ga nisem za to prosil, je pred dobrim letom odnesel mojo zgodbo k nekemu uredniku v domovini, a zgodbe do danes še niso priobčili. Urednik bi jo takoj priobčil, tajnik-partijec pa ne pusti, ker tiskam pri SKA... Lepa reč! Briga me! Jaz jih nisem prosil, je pa zanimivo, kako tovariši reagirajo.“

21. julija 1982 pa avtor sporoča:

„Konec marca sem odpotoval v Slovenijo in bil tam štiri tedne. Smo precej politizirali. Mene so jeli snubiti komunisti že pred tremi leti. Posebno so se jeli zanimati zame tukaj na severoameriškem kontinentu pred mojim odhodom. Ko sem se pa vrnil, so umolknil. Menda so uvideli, da me ne bodo pridobili. V Ljubljani sem se z njimi sestal pri Slonu. Poleg je bil tudi stalinist Ivan Potrč, vsaj iz Sodobnosti, kjer je dal intervju, sklepam da je stalinist, ker zagovarja zadružništvo. Dvakrat so me povabili tudi na kosilo in celo v Trst so poslali agenta, da vidi, s kom govorim, kam grem itd. Obiskal sem svojega sošolca Jožeta Korena, ki pa je slučajno glavni urednik Primorskega dnevnika. No, zanimiv razred iz soboške gimnazije: Koren urednik PD, Dane Šumenjak, narodni heroj, Edi Brajnik, narodni heroj, Jože Bosina, kapitalist v Kanadi, in jaz, pisatelj. Vsi iz istega razreda... Koren spada k oligarhiji in sedi trdno na svojem stolčku. Politiziral z menoj ni. Noben komunist ni z menoj politiziral.“

Rdeči bi radi tiskali moj roman, ki ga ne poznajo. Vsaj nagovarjajo me. No, iz te moke ne bo kruha. Jaz sem že uvidel, kaj hočejo. Slovenci smo namreč politično strašansko nestrpní, naravnost zaguljeni. Drugače misleče skorajda preziramo, sovražimo, preganjamo... Smo pa imeli

doslej dva klerikalizma: demokratičnega, kjer je bilo za tiste, ki niso bili „klerikalci“, dovolj svobode, da se je smelo pisati drugače, govoriti in misliti drugače, se organizirati v drugih strankah; in totalitarni klerikalizem, ki drugih strank ne trpi, svoje politične nasprotnike umori, jih požene iz domovine, doma pa drugače misleče skuša spremeniti, in če to ne gre, jih enostavno ignorira in onemogoči ali vsaj skuša onemogočiti. Jaz nisem doma, a sem to doživel. Neka Jerneja Petrič je izdala antologijo slovenskih pisateljev v angleško govorečem svetu (predvsem v ZDA in Kanadi) in mene menda niti omenila ni, med tem ko so drugi „pisatelji“ in „pesniki“ zastopani s svojimi deli. Ta Jerneja Petrič bi morala priti tedaj k Slonu na sestanek, a je ni bilo. Menda ima slabo vest, bi jo bilo lahko sram, če bi se morala soočiti z menoj.“

V pismu z dne 3. marca 1983 se spet dotakne „tovarišev“:

„Ko sem bil lani za veliko noč doma, so za menoj vohunili. In kar naprej so mi zatrjevali, da bodo tiskali „Marduk“, ki je med tem izšla v Meddobju. Dal sem jim tudi „Veliko vero“, tisto poglavje o komunistki Zlati, ki jo potem ubije hitlerjanec Benčec. Nekakšen biser za komuniste. Doslej nič tega niso natisnili. Me povsem ignorirajo, kar je meni samo v čast in me strašansko veseli. Kot sem Vam že pisal, so mi tedaj rekli, da mi zamerijo, ker tiskam pri „Argentincih“, ki so jim napravili strašansko veliko škodo...“

Oprema knjige.

O tem mi je Bükvič prvič pisal 4. aprila letos:

„Poskusil bom dobiti znanca na naši univerzi, da nam napravi ovitek. Vendar mislim, da bi bilo bolje, če bi lahko tudi Vi koga poskrbeli in bi se potem odločila za boljšega. Po mojem mnenju naj bi bila na ovitku prav župnikova mora: podgane, Planina, goreči križ, zvon itd.“ Kasneje piše:

„Z risbo za ovitek tukaj ni nič“ In mi potem razlaga, kako je naprosil tri kolege na univerzi in kako se je nad njimi razočaral, češ: „Ne vem, zakaj ti ljudje niso rekli, da nočejo, nimajo časa ali ne znajo...“ Jaz nisem antisemit, vendar imam z Judi slabe skušnje in se mi zdi, da se antisemitizem ne rodi iz zraka, ampak ga zakrivijo predvsem Judje sami. Oni trije naprošeni so bili Judje...“ Ko sem mu omenil gospo Remčevo, akademsko slikarico, je dejal: „Remčeve slog in moj se ne ujemata.“ Tako mu od naše strani nismo poslali nobenega osnutka. In Bükvič je odločil: „Ovitek naj bo preprost z napisom VOJNA IN REVOLUCIJA, Frank F. Bükvič in naj se pove, da je roman. Amen!“

A končno mi piše v naslednjem pismu tole:

„Iz New Yorka me je poklicala Sonja in mi povedala, da bi neki grafik zelo rad narisal osnutek. Sem mu že poslal župnikovo moro (ognjenik z rjavimi podganami, katere so nam prinesle vojno, in z rdečimi, katere so nas zapletle v revolucijo).“

Tako je prišlo do sedanje opreme, zarisane od ameriškega grafika.

LEV DETELA

TRI KNJIGE ŽIVLJENJA KOROŠKE SLOVENSKE PESNICE MILKE HARTMAN

Še pomnite, kako prijetno diši sveži domači kruh! Poznate še značilni okus presnega masla, dobri duh ajdovih žgancev, zvesti čar kmečkih potic in drugih sladkosti? Kot vse to staro in nenadomestljivo, ki sredi nove tehnične in industrijske podjetnosti izginja več ali manj v pozabo, je domača in sveža tudi poezija in melodija vedno žive in ustvarjalne Milke Hartman.

Februarja 1982 je dopolnila osemdeset let življenja. Slovenska Koroška ji je ob tem velikem življenjskem prazniku pripravila lepo in svetlo veselje. Posebna „Skupina M. H.“, ki so jo sestavljali Feliks J. Bister, Hanzi Gabriel, doktor Hubert Greiner in Zvonimir M. Hartmann, je izdala tri knjige o Milki in z Milko Hartman. Kot je v uvodni besedi k prvi knjigi, v takojimenovanem ODPRTEM PISMU MILKI HARTMANOVI ZA 80-LETNICO, napisal Feliks Bister, ta gibalna sila pričujoče skupine, so pred nami „knjige življenja“. In ta označa tudi zares drži! Izdajateljska skupina jih je zamesila iz dobre moke in iz učinkovitega testa. Osebna pobuda je tako rodila nekaj zares pristranskega in človeško lepega. Nikakršna od zgoraj načrtovana shematična jubilejna izdaja, temveč praznični in vseeno delovni presek skozi to nenavadno bogato in premočrtno slovensko koroško življenje, skozi to zvesto in samosvoje vztrajanje na domačijah, v slovenski besedi in ob bogati dediščini slovenskega kmečkega življenja z njegovimi starodavnimi šegami in navadami in dograjeno vaško kulturo!

V Celovcu in na Dunaju so v zimskih dneh 1982 torej izšle tri knjige ŽIVLJENJA Milke Hartman. Gre za posebno lepo in pristransko kulturno samo-dejanje, poseben dar narodovi umetnici, kot ga na Slovenskem za nesmrtnim „goriškim slavčkom“ Simonom Gregorčičem in vseslovenskim pevcem Otonom Župančičem pravzaprav ni več doživel noben besedni umetnik – in na Koroškem še posebno ne! Milka Hartman je tak dar zaslužila. Na poseben način je namreč s svojim življenjem, s svojimi „poezijami in melodijami“, prepojila slovenski koroški duhovni utrip v tem stoletju. Je namreč resnična ljudska umetnica v najboljšem smislu besede. Čeprav je tak umetniški in tudi življenjski način danes že več ali manj posebnost svoje vrste, tudi kuriozum in težavna hipoteka v dobrem in slabem smislu besede. LJUDKOST namreč ponavadi povezuje s čarom STAREGA in NAIVNEGA, tudi PRE-

TEKLEGA ali vsaj POLPRETEKLEGA, s preživelimi agrarnimi življenjskimi načini, z ljudsko religioznostjo in narejeno idiličnostjo, kar je za nekatere včasih – in v določenem smislu celo opravičeno – reakcionarni vedenjski način!

Toda – je Milka Hartman primer reakcionarno-agrarnega življenjskega načina, idilik, ki se je sam preživel, ko so ga preživele nove oblike literarne podjetnosti pri samih koroških Slovencih?

Vprašanje je na tak način popolnoma napačno zastavljeno! Milka Hartman z reakcionarno idiličnostjo nima prav nič skupnega! Pogojiilo in skrojilo jo je namreč celotno koroško življenje, samorastniški boj v odročnih in zapostavljenih krajih, trpka odrezanost od ostalih vej slovenstva, posebna vrsta političnega in socialnega stanja in svojevrstne vzročnosti v odnosih med ljudmi, različnimi jeziki in političnimi prepričanji. Milka Hartman je pričevalec tega trpkega koroškega slovenskega stoletja. Pričuje z živo ljudsko poetično izvornostjo, s kleno vero in narodno horbenostjo, pričuje pa tudi z zapoznelostjo svojega literarnega pojava, s svojim bukovniškim samorastništvom, ki spominja na možnosti kulturnega udejstvovanja v prejšnjih stoletjih. Še enkrat lahko na njenem primeru doživimo utrip avtohtone ljudske kulturne dejavnosti „od spodaj“, v narodnih celicah, pri človekovih življenjskih koreninah, kar je skozi stoletja pogojevalo in poživilo narodni duhovni utrip in bilo živo ustvarjalno dejanje narodove volje in kulture.

Na njenem primeru je vse tipično in odločilno. Milka Hartman je pesnica, pevka, skladateljica, učiteljica, animatorka, optimistična vzpodbujevalka, kmetica, koroška žena in človek, ki mu usoda ni prizanašala. Pomen njenega ustvarjalno tako živega in človeško v marsičem tihega, skromnega življenja je na primeren in učinkovit način ujet v veliko dokumentacijo, ki je v treh knjigah izšla v Celovcu in na Dunaju. Urednik in izdatelj Feliks Bister je pri tej izdaji imel srečno roko, saj vemo, da so take izdaje tvegan posel, ki mu lahko hitro očitamo subjektivnost, nepravilno interpretiranje dejstev, strokovno pomanjkljivost in še kaj. V našem primeru pa je dokumentacija in antologija pesničnih poezij in melodij s spretnimi, utemeljenimi in suverenimi kretnjami uspešno izpeljana. V prvi knjigi lahko s pomočjo tudi politično-zgodovinskih in koroških deželjnih analiz ter slikovnih dokumentov iz življenja koroških Slovencev in Milke Hartman same na kritičen in plastičen način vsaj v drobcih začutimo utrip pesničinega življenja in njenega kulturnega in prosvetnega napora! Bogata slikovna dokumentacija bo v času slik, televizije in filma zagotovo z dodatno sugestivno močjo nagovorila sodobnega človeka, ki žal ni več samo bralec, temveč vedno bolj predvsem gledalec, oziroma poslušalec!

Medtem ko je koroški kulturni in politični trenutek včeraj in danes dobro osvetljen tudi v sklopu širše družbene in politične situacije, pa je manj poglobljeno obdelana podoba Milke Hartman kot pesnice. Tu ne mislim toliko na njeno, v pričujoči publikaciji dovolj dobro predstavljeno in dokumentirano življenje, temveč na njeno literarno-zgodovinsko in estetsko podobo ter potrebno idejno-vsebinsko ovrednotenje ob soočenju s tipičnimi in osrednjimi literarnimi pojavi časa.

Pač pa Feliks Bister v četrtem poglavju prve knjige, ki mu je dal naslov „ZAČETKI NJENEGA LITERARNEGA USTVARJANJA“, objektivno navede glavne literarnozgodovinske vire, s pomočjo katerih se lahko pogloblje približamo in seznanimo s poezijo Milke Hartman. Vendar kljub temu manjka nekakšno **zaključno** – povezovalno in utemeljevalno – poglavje o pomenu, možnostih in tudi problematičnosti literarnega udejstvovanja Milke Hartman.

Iz druge knjige pričujoče publikacije, ki jo je spet uredil Feliks Bister, je razviden dokaj kritičen **zorni kot**, ki je pogodil izbor pesničnih POEZIJ. Te je jezikovno pregledal dunajski univerzitetni lektor slovenskega jezika doktor Pavel Zdovc in zelo posrečeno obogatil z lastnimi ilustracijami Hubert Greiner. Uredniku Bistru moramo priznati, da se je izogibal tisti antologijski možnosti, ki je pri Milki Hartman zaradi njenega načina dela in povezave s konkretnimi slovenskimi koroškimi prosvetnimi nalogami nadvse dana. Izogibal se je namreč prevelikega upoštevanja pesničine prigodniške poezije, ki je nastajala v povezavi s številnimi proslavami, slavji, prazniki in jubileji, za katere je Milka Hartman zelo marljivo in zvesto pisala. Na tak način je pritisnila na celotno slovensko koroško prosvetno in kulturno ustvarjanje v tem stoletju svoj neizbrisni pečat. Po drugi strani pa je velikokrat zaradi pomanjkanja časa in sredi mnogih obveznosti sledila stereotipnim obrazcem ljudske poetičnosti in metaforičnosti. Skovala je prijetno zveneče in nadvse uporabljive priložnostne verze, istočasno pa zanemarila svoj dragoceni izvirni pesniški dar ljudskega pevca – barda, ki je tako slikovito očiten v njenih najboljših poezijah. Uredniku moramo priznati, da je upošteval zelo veliko še skritih pesničnih zakladov, natisnjenih v raznih časnikih in revijah, predvsem pa v družinski reviji celovške Mohorjeve družbe „VERA IN DOM“, oziroma od leta 1967 dalje „DRUŽINA IN DOM“. V nekem smislu zares drži urednikova pripomba, da „je ta revija postala zaradi znatnega števila (njenih) tam objavljenih pesmi pravzaprav njeno glasilo.“ Čeprav bodo zaprte strani starih letnikov omenjenega koroškega družinskega magazina mogle razodeti še kako skrivnost in sporočati še kako koroško ljudsko pesniško ime v poznejši čas in prostor!

Poleg verskih, pokrajinskih in čustvenih motivov je urednik v izbor njenih poezij uvrstil tudi pesničine disonančne akorde, trpka občutja in narodno-borbene verze.

Od pesničinega izvora, kot se oglašja v „SPOMINU MLADOSTI“, moramo slediti rdeči razvojni niti njenega življenja:

Moja zibka tekla je na bornem podu,
okna dóma gledala so proti vzhodu.
So na jug odpirala se naša vrata,
kjer na nebu plavala je barka zlata.

Očka je na plečih nosil težke vreče
zdaj na njivo, spet domov, poln sreče,
ko je s kruhom kmečkim nas ojačil
in z lanenim prtom nas lepó oblačil.

To „lepoto davne kmečke poezije“ – kot se je izrazila sama pesnica –, pa je urednik na svoj izvirni dokumentarni način v smislu kronološkega

nizanja pesmi od manj upoštevanih začetkov okrog leta 1931 do obširno predstavljenih poezij zadnjega desetletja pretkal z objektivno-kritičnim zornim kotom novejših koroških generacij. Zanimivo je dejstvo, da je nekdanji kmečki arhaični ali celo idilični princip sedaj mnogo bolj nalomljen v smislu realnega spopada s socialno, narodno in politično danostjo. V tem smislu je na primer zgodovinsko in politično aktualna, istočasno pa tudi plastično učinkovita pesem „TUJEC IN NAŠ BOJ“:

Čas je dolga, težka hoja,
ako z njo krivica gre...
Z nami pa gre srčnost boja –
smrtna kost – nas ne podre!
Smrtna kost – SS na kapi –
tujcu je bila v poraz.
Svet se smeje mrtvi sapi –
mi pa rastemo v nov čas.

Po drugi strani pa – tem disharmonijam na kljub – še enkrat v lepi besedi in misli doživimo čar koroških ajdovih polj. V pesmi in Greinerjevi risbi se znajdemo sredi nekdanj tako povezovalne vaške skupnosti, doživimo svečano radost največjih cerkvenih praznikov.

V drugem poglavju prve knjige omenja Bister „SLOVENSKO LITERARNO ŽIVLJENJE PRED RAZPADOM HABSBURŠKE MONARHIJE“. Podrobneje govori o pesnikih slovenske Moderne, a tudi o Gradniku, čeprav bi pri Milki Hartman, prav tako kot pri samosvojem Korošču Antonu Cuchlingu, morali seči še precej bolj daleč nazaj: K tradicionalnim koreninam slovenskega šolskega pesništva v prvih desetletjih našega stoletja, h Gregorčiču ali Aškercu. V to smer nakaže v nekem smislu urednik Bister sam, saj objavlja med drugim primere verzov in drugih tekstov iz „Začetnice za slovenske ljudske šole“ iz leta 1898, ki z estetskimi in idejnimi principi slovenske Moderne nimajo še prav nič skupnega! Očitno je namreč, da je pesničin korak v slovensko literaturo mentorsko narekovala v prvi dobi njenega ustvarjanja tudi velika tradicionalna slovenska pesniška tradicija iz prejšnjega stoletja. Ta problem bo v bodoče potreba bolj upoštevati!

V tretji knjigi so zbrane MELODIJE po ljudsko zvenečih in pevnih verzih Milke Hartman. Harmoniziral jih je s poslušom za tudi fonično dogajanje v pesničinih POEZIJAH HANZI GABRIEL. Zato nas ne bo začudilo, če bo pesnično slovensko in hkrati koroško ljudsko sporočilo pelo tudi v naslednjih desetletjih v srcih in dušah naših ljudi naprej. Njene pesmi namreč nagovarjajo najširše narodne plasti, mlade in stare, vesele in bolne. Vse tri knjige o Milki in z Milko Hartman niso zato le obračun, žetev nekega polnega in lepega življenja, temveč tudi pravi in dragoceni pripomočnik k spoznavanju njenih poezij in melodij. So pa tudi učne knjige o življenju in čustvovanju koroškega slovenskega človeka na sploh. Zanimati bi morale širše dele slovenskega naroda, takorekoč vse njegove veje in člene. So bogata, dognana in strokovno utemeljena dokumentacija o slovenski koroški ženi, ki je na enkrat način s svojim zgledom pokazala nekatere najlepše lastnosti koroškega slovenskega človeka. Kot lepo in hkrati poučno branje in kulturno dejanje sodijo na vsako slovensko knjižno polico.

Pristavimo naj, da so vzorno, takorekoč brez napak, in v dobro čitljivem velikem tisku, tudi kvalitetno tiskarsko dejanje. Jezik urednika Bistra je jasen in dobro tekoč. Nekoliko moti le večkratni preskok iz preteklega časa v sedanjik – in obratno. Ta postaja sicer dramatično učinkovita Bistrova stilistična posebnost, po drugi strani pa vseeno ne odgovarja najbolje posebnostim slovenskega knjižnega jezika.

Opozorimo naj tudi na poseben, literarni format pričujočih izdaj o Milki Hartman. Hubert Greiner je prispeval slikovito in vedro opremo. Uredniški princip se je popolnoma posrečil. Pred nami je sodobna, praznična in poučna dokumentacija, pred nami so resnične knjige življenja, ki naj postanejo slovenske koroške ljudske knjige, ki jih je vredno upoštevati!

Po oddaji v Slovenskem koroškem Programu Avstrijskega Radia (ORF, Avstrijski Radio in televizija 1982).

FRANCE PAPEŽ^v

CELOVŠKI ZVON^v

Poročilo o tej slovenski reviji je pravzaprav povest – lahko bi bila ena od tistih imaginativnih novel, kot jih je pisal in v svojem razumskem svetu doživljal Jorge Luis Borges. Celovški Zvon – že naslov je tak – je lahko fantastična povest o nekom, ki skuša biti obenem tu in tam, in se mu to tudi posreči; detektivska povest, ki odkriva slovenski trenutek v različnih svetovih, zato da najde resnico, ki je nismo imeli že dolgo, ne v predvojnem, še manj v vojnem času – da, že sto let ne.

Kot je Meddobbe zdomska revija, s svojim življenjem, svojim fizičnim in duhovnim prostorom, svojo idejno in estetsko smerjo, in kot so ostale zamejske in zdomske revije – Most, Zaliv, Mladika, Slovene Studies in druge – vsaka zase posebne, svojske in pomembne, tako je Celovški Zvon revija, ki se postavlja na staro tradicijo tistega Zvona iz leta 1870, kjer je v svojem prvem literarnem pogovoru zapisal Stritar: „Zvon bo vabil v neko svetišče, kjer kraljuje pokoj po trudu, mir po prepiru, ljubezen po sovraštvu; kjer se od vseh strani zbirajo, spoznavaajo in navdušujejo in pač tudi radujejo sinovi ene matere.“ In kot lahko rečemo, da je vsaka od zamejskih in zdonskih revij na svoj način vseslovenska in odprto sporočilna, tako si je Celovški Zvon nadel za svojo nalogo biti še posebej dedič stare tradicije, ustvariti povezavo z vsemi središči slovenske kulture, z vsemi iskrenimi delavci na polju slovenske misli in besede, ki se na tak ali drugačen način lahko srečajo v krščanskem gledišču nove revije. Do tega zvonovskega vabljenja ima vso pravico in celo dolžnost. Ta na-

loga ni lahka, zanj je treba ne samo trdo delati, ampak tudi boriti se. In žeti nezaupanje in kritiko. Tega se „na fari“ pri Zvonu zavedajo; v uvodnem članku tretje številke, ki je izšla junija 1984, piše z razumljivim zadoščenjem urednik Vospernik: „Tistim, ki so že poznavali Celovškemu Zvonu za skorajšnji pogreb, prerokovali smrt že ob rojstvu, in seveda vsem drugim, se naša revija spet oglašča.“ In na koncu članka se urednik oprsti, „da so to pot uvodne misli izključno koroške zaradi aktualne problematike, strani revije same pa so in bodo seveda odprte vsem Slovencem doma in po svetu.“

Ob pregledu objavljenih prispevkov začutimo v trenutku, da je teža revije v razpravah in stvarnih poročilih, čeprav je tudi pesniška in prozna literatura zastopana z deli, ki nas zajamejo in so vredna. V tej tretji številki je med razpravami na prvem mestu članek Pavla Apovnika – referenta za slovensko kulturo pri Koroški deželni vladi: „Kultura koroških Slovencev in njen odnos do kulture sosedov.“ V primerjavi z Nemčijo in drugimi visoko razvitimi državami Srednje Evrope je Koroška, pa tudi sploh Slovenija, obrobna pokrajina, kar močno vpliva na razmere za razvoj kulture v teh deželah. Značilno za obrobne (alpske) pokrajine je, da v njih živi nekam bolj tradicionalna kultura, medtem ko se v centralnih deželah razvija originalna, avantgardna. Poleg tega pogojuje vse te bolj ali manj obrobne kulturne danosti neka zavest ogroženosti, tako da se v njih razvija močan narodnoobrambni element. Kar se tiče koroškega kulturnega življenja, navaja avtor ugotovitev Florjana Lipuša, da se tudi iz slabih položajev dá narediti kaj dobrega. Pravi: „Mi smo položaj slabo izkoristili. Premalo smo naredili iz tega, kar nam je bilo dano.“

Avtor Apovnik pripoveduje o bogatem kulturnem življenju na Koroškem, vendar – piše – ne moremo biti zadovoljni s kakovostjo tega delovanja. Vse preveč je nekritičnosti, zadovoljujemo se s kakršnokoli dejavnostjo, samo da je njena funkcija ljudska in narodnoobrambna. Potrebna bi bila večja diferenciacija, četudi bi to pomenilo manj publike, manj širšega zanimanja in manjšo komunikacijo. Manjka nam – kot je zapisal tržačan Marko Kravos v Naših razgledih – pestrosti umetniških tendenc, število profesionalnih kulturnih institucij. Truditi se moramo, da izidejo iz nas dobri pisatelji in pesniki, organizirati moramo poklicno gledališče. In vedno je potrebno neko tekmovanje z zdravimi kulturnimi institucijami matične domovine. Avtor zapiše: „Potrebujemo ideje, čeprav so nekaterim ljudem sumljive.“ Pri tem je boleče vprašanje naših velikih medsebojnih odnosov, kot je boleča odtujenost med nami kot posamezniki – saj se leta in leta vidavamo pri raznih kulturnih prireditvah, sejah, predavanjih, pa smo si vendar strahotno tuji. In za to odtujenost med nami so najbolj odgovorni prav tisti, ki toliko govoré in filozofirajo, v resnici pa delajo povsem drugače. „Medvojni“ slovenski značaj odlikuje neka posebna zaprtost in odtujenost – to tudi naše povojne generacije že težko občutijo. Tega vprašanja se je dotaknil Alojz Rebula v svojem predavanju v Dragi, leta 1968: „S kolikimi slovenskimi ljudmi je (slovenski intelektualce) povezan v poznanstvo, ki mu je v nacionalno in intelektualno spodbudo? Na koliko slovenskih domov je bil povabljen iz potrebe po prisrčnem človeškem in slovenskem kontaktu?“

Kot se povezujemo, ali bi se morali povezovati osebno, tako so potrebni tudi stiki z različnimi zamejskimi kulturnimi središči in osebnostmi. Apovnik obravnava odnose koroške kulture do kulture sosedov, potem pa še odnos med koroško slovensko kulturo in osrednjo, ali matično slovensko kulturo in ugotavlja razliko med slovenskim jezikom v osrednjem slovenskem prostoru in med zamejstvom. Ta razlika je vidna predvsem v strokovni terminologiji. Končno se dotakne še odnosa kulture koroških Slovencev do kulture večinskega nemškega naroda.

Med literaturo je objavljeno prvo dejanje drame „Medeja ali težave z dihanjem“ – avtor Andrej Capuder. V podnaslovu je rečeno, da je to ekološka drama, vendar je v resnici tematika simbolično globlja, družbena. Korintski kralj Kreon se je odločil izgnati iz dežele Medejo, copnico iz Kolhide, ki je nekoč pomagala Jazonu, bivšemu heroju, da je ukradel zlato runo. „Drugod rovari, če hočeš – tu hočem imeti zrak čist.“ Medeja se toži za vso mladost, za pajdašenje in borbo, za dolgo pot od enega morja do drugega, iz Azije v Evropo. Tudi Jazonu je zadosti nje in junaštva v dvoje. Sam hoče ostati, sam s svojim dajmonom in s tem, kar mu še preostane. Otroka hoče vzgojiti, da ne bosta vedela nič o preteklosti, o krvi, o poklanjih in prevaranih. Dvojica se medseboj obmetava z očitki. Medeja Jazonu: Kajpak, saj zato si se predal vizionarnosti, da boš povsod in vselej, danes in za vedno, samo še ti. In da boš izganjal vse, ki kaj vedo o tebi, o tvojih slavnih neprekosljivih delih. Ali si že podkupil pevce, da krasnoslovijo o tem? In modre glave, da bodo vsak tvoj prdec ovile v mitos in legendo? Obema pa očitajo otroci: Vi ste noreli in obredli pol svetá, zato da zdaj visi v svetišču tisti koštrunji kožuh, zlat ali nezlat.

Zanimiva literatura je tudi „Dnevnik 1965“, ki ga objavlja Alojz Rebula; tu so zapisi od Velike noči 18. aprila do 28. julija. Iz njega veje močna zavest zamejskosti. Rebula je razgledan in razvejano pričevalen; z njim smo pri košnji na domačem hribu, vozimo se skozi trnovski gozd v Ljubljano, pridemo celo pod Gorjance in v Pleterje, ustavimo se v Novem mestu, pisatelj stopi na most in se zazre v zeleni tek Krke, ki je toliko doživela... Čas, ki obsega te dnevniške zapise, je tudi čas, ko je avtor pisal esej o Danteju ob sedemstoletnici rojstva. Dobro je biti z Dantejem. Rebula je nenehno sredi razgibane kulture, vendar mu tajnica v šoli nekoč servira drugačen stavek: Mehkost srcá je božji dar. V soboto 24. aprila je zapis nekoliko ironičen: Dvajsetletnica osvoboditve, če se ozreš nanjo v openskem tramvaju: ena sama odurna natlačenost s košarami z onkraj meje, v vzdušju kramarske invazije Trsta, sredi topih, pogoltnih, vampirskih obrazov. Kje si, prvi maj 1945, v grmenju zmagovitih tankov, in plamenju trobojnic, v edenskem soncu nad umitim Krasom – kje si, začetek raja na zemlji...

Dr. A. Trstenjak, član Slovenske Akademije znanosti in umetnosti je za svoj osemdesetletni jubilej predaval o temi: Človek ustvarjalno bitje, in je to razpravo prepustil v objavo Celovškemu Zvonu. Eno velikih zanimanj jubilarja je psihologija ustvarjanja, saj poznamo Trstenjaka na tem področju že po njegovi knjigi Psihologija umetniškega ustvarjanja, 1953. V najnovejši razpravi o tem predmetu se vprašuje, v čem je človek ustvarjalno bitje? In odgovarja: V moči svojega

simboličnega mišljenja in delovanja. Če biolog Bertalanffy resno dvomi, ali moremo spričo tolikih neumnosti in zablod človeka še imeti za umno bitje, odgovarja naš filozof, da je človek edino bitje, ki simbole ustvarja in drugemu posreduje. S simboli si je ustvaril vesoljni svet kulture. To je edino področje, kjer je človek resnični ustvarjalec – povsod drugod samo poustvarja, spreminja, dodaja in preoblikuje že ustvarjeno.

Miha Vrbinc je prevedel iz ruščine članek „Glej, vse delam novo“, ki ga je napisala Tatjana Goričeva, nekdanja profesorica marksistične filozofije na Visoki medicinski šoli v Leningradu. Avtorica živi zdaj izgnana v Parizu in študira teologijo. Takole piše: Krščanstvo je za ljudi v današnji Rusiji povsem mlada, sodobna vera. Znano je, in pisateljica nam to potrjuje, da mnogi ljudje – predvsem mladina – začenjajo odkrivati Kristusa in krščanstvo. Začenjajo iz nič, v puščavi ateistične države. „Tako se je zgodilo z menoj – zrasli smo v sovjetskih družinah, v čistem ateističnem okolju, pod nadzorstvom staršev, ki ne verujejo. A resnice seveda nismo iskali v marksizmu, ki že dolgo nima več iskrenih privrženec. Tako so vsi moji prijatelji spoznali Boga v zrelih letih, ko so doživeli direktno srečanje z drugim, višjim svetom. Enim se je Bog razodel, ko so bili na robu obupa, izmučeni od nihilizma, ob nesmisla življenja – tako je bilo z menoj, ko sem nenadoma jasno občutila ljubečo navzočnost Boga v svojem življenju. Ta občutek me je v nekaj sekundah radikalno spremenil. Namesto mene se je rodil nov človek. Drugi so slišali klic Boga ob branju Evangelijev (pri nas to knjigo le težko dobiš), tretji so pogledali v kako cerkev in bili globoko pretreseni od lepoti liturgije in pomembnih stvari, ki so se tam dogajale. Po tej generaciji je sledila še mlajša. In danes že hodi mnogo tisoč mladih ljudi v cerkev ne samo zaradi tega, ker jih je navdušilo novo doživetje, ampak tudi zaradi tega, ker morejo slediti svojim prednikom. Ruska ujeta Cerkev nima časopisov in reklame, nima možnosti pouka in prosvetnega dela; ljudi pa privlačuje tudi brez vsega tega, privlačuje jih s tem, da danes hodijo v cerkev najboljši ljudje, ki živijo v deželi.“ To se pravi, je verski preporod v Rusiji, je nekaj, kar se tam dogaja.

V Meddobju smo zadnje čase precej brali o Stični. Celovška revija nam zdaj, v tretji številki, nudi izpod peresa prof. Marijana Zadnikarja kratko, a izčrpno študijo „Stična in Vetrinjš – enaka in različna“. Študija je nastala vzporedno s knjigo, ki jo je avtor izdal letos pri Celovski Mohorjevi z naslovom: „Po starih koroških cerkvah“. Zadnikar primerja Stično z Vetrinjšem – oba sta v redovnem sorodstvu. Obe samostanski cerkvi sta bili pozidani domala istočasno: stiška med leti 1135 in 1156 in jo je 8. julija posvetil oglejski patriarh Peregrin I., vetrinjska pa po letu 1142 in jo je leta 1202 posvetil salzburški nadškof Eberhard II. In vendar se v arhitektonski zgradbi med seboj bistveno razlikujeta. Skupno imata le triladijsko zasnovo s prečno ladjo, kar je pač tradicija benediktinske arhitekture. Drugače pa je bila prvotna stiška cerkev še povsem arhaična, s prevladujočimi romanskimi prvinami; ob baročni prezidavi v 17. stoletju so se te prvine v precejšnji meri izgubile, vendar so še vidne v tlorisu, v zidovih in na podstrešju z vrstama visokih, polkrožno zaključenih oken. Prvotna skromna arhi-

tektura Stične je ustrezala duhu preprostosti in vračanja k izvirnim idealom krščanstva. - Vetrin je arhitektonsko neprimerno naprednejši, je bolj „cistercijanski“. Naslanja se na burgundske zglede, nima več polkrožnih arkad, ki bi delile ladje med seboj, temveč visoke, zalomljene loke. Največja razlika je v tem, da je vetrinska cerkev v celoti obokana in sicer v glavni in prečni ladji z vzdolžnim banjastim obokom, v nižjih dveh stranskih ladjah pa s prečno postavljenimi tankimi oboki, ki skupaj z nizkimi šilastimi prehodi v vzdolžni smeri ustvarjajo bolj vtis kapele, kakor enotne ladje. Pobudo za ta preobrat v modernjšo cistercijansko arhitektoniko je dal v obdobju tistih desetih let gradnje Stične in Vetrinja sam sv. Bernard.

Umetnostni zgodovinar in kritik Ivan Sedej nam s kratkim, a zanimivim člankom „Impresije Krasa v akvarelih Andreja Kosiča“ predstavi tega slikarja, ki živi v italijanski Gorici. Kosičevi akvareli sestavljajo tudi umetniško prilogo te številke Celovškega Zvona - štiri barvne reprodukcije: Moj Kras, Zima, Pejsaž, Na Krasu. Kras in njegova umetniška podoba imata velik pomen v slovenski umetnosti; o tem koščku slovenskega sveta so oblikovali umetniki različne podobe. Kosiča zanima zgodovina, vendar jo gleda drugače - ne v jasni objektivnosti, ampak kot nežen preblisk kamnitih skladov, zastrtih z vegetacijo. Kraško pokrajino dojema kot del Slovenije, kot okolje, ki so ga dokončno oblikovali Slovenci. Kosič pojmuje slikarstvo kot sredstvo za komunikacijo s soljudni. V tem je sociološka razsežnost njegove umetnosti.

Slovenska prisotnost v svetu... Objavljen je pogovor, ki ga je imel Peter Millonig, newyorški urednik Celovškega Zvona, s trikratnim doktorjem Petrom Remcem, univ. profesorjem in zastopnikom Svete stolice pri OZN. Peter Remec je doma iz Ljubljane, kjer je maturiral leta 1943. Po vojni je prišel v Celovec in jeseni leta 1945. prišel študirati na graški univerzi pravo, kjer je po končanem študiju napisal disertacijo z naslovom „Sankcija v mednarodnem pravu“. Ko je prišel v Ameriko, je ponovno začel s študijem na čikaški univerzi, kjer je leta 1956 napravil doktorat iz filozofije. Poučeval je na več univerzah, zadnjih deset let poleg tega zastopa še Sveto stolico pri Organizaciji združenih narodov. Pred kratkim ga je sveti oče imenoval za člana viteškega reda Svetega Gregorija. Odlikovanje je prejel iz rok vatičanskega tajnika Casarolija, ki je prišel osebno v New York in mu podelil to čast novembra lanskega leta.

Vse to in še več je tretja številka revije Celovski Zvon - ocene knjig, ocene nekaterih slovenskih filmov in drugi zapisi. Bogata žetev v slovenskem revialnem tisku.

KNJIGE IN REVIEJE

FINK, dr. Andrej, *Los gobiernos de facto ante el derecho y ante la circunstancia política* (De facto vlade s pravnega vidika in v različnih političnih okoliščinah), Ediciones Depalma, Bs. As., 1984, 200 str.

Pričujoča knjiga je doktorska disertacija Andreja Finka, profesorja političnih ved na fakulteti za pravo in družbene vede na buenosaireski univerzi (UBA), profesorja za pravo in politične vede na Katoliški univerzi (UCA) in profesorja gospodarske vede na univerzi v Lomas de Zamora (UNLZ).

Kot nam pove že sam naslov, knjiga obravnava vlade *de facto*. Zdi se, da se avtor izogiba izrazu „neustavne vlade“ kot antiteza za vlade *de iure*. Miselne asociacije, ki se nam porajajo ob razčlenjevanju raznih izbranih primerov (Argentini, kot svoje domovine, Španije, kot dežele, katere razmere pozna, ker je tam študiral in promoviral, Jugoslavije, kot domovine svojih staršev in Rima kot poznavalec rimske zgodovine in rimskega prava), bi morda zahtevale bolj natančno opredelitev oz. razločevanje pojmov.

Za boljše razumevanje knjige z definicijami pri odnosih med oblastjo in pravom, kjer tiči pravzaprav večni problem oblasti: kje je pravni vir oblasti, kdo je upravičen, da oblast poseduje, kako je do nje prišel, kako jo izvršuje, kdaj je nekdo upravičen, da oblast prevzame, do kod lahko poseže oblast in končno tudi: kdaj je detencija oblasti upravičena.

Ker avtor ne postavlja konstitucionalne vlade kot nasprotje vladi *de facto*, začne z Rimom in njegovo pravno ureditvijo, ki konstitucionalne, kot jo poznamo danes, ni poznal, pač pa konstituirano na principu „*senatus populusque romanus*“. Pri rimski pravni ureditvi je „*populus*“ bil udeležen minimalno. Po avtorjevem mnenju „legitimnost“ ne sloni toliko na konstitucionalnosti vlade, pač pa na receptivnosti, na privolitvi vladanih. To ne bi bilo nič novega za našo demokratično dobo, le da je za dobo rimskega imperija vladani in njegov consensus bil pasiven, medtem ko je funkcionalnost in konstitutivnost današnjih demokracij odvisna od aktivne participacije vladanih.

Pojem legitimnosti je za mnoge predstavljal nekaj določenega, stalnega, definiranega. Avtor pa prikaže pojem legitimnosti v vedno menjajočem se toku dogajanja in preoblikovanja družbe in njenih pojavov, kjer se prepleta s pojmom legalnosti, izhajajoč eden iz drugega.

Citirati osebno stališče in mnenje avtorja, zaradi zgoščenosti in številnih citatov je težko, skoraj vse do zadnjih strani. Avtor nas drži v nekem suspenzu do konca in če bi v emigraciji eksistiralo splošno sprejeto obče mnenje, kar se pravnih problemov tiče, je avtor že s tem razbil nekatere mite, po katerih se bo tožilo predvsem starejši generaciji. Vsaka operacija je boleča, če pa jo izvrši specialist Finkovega kova in

s pomočjo mednarodnih avtoritet, je glavno, da nam pomaga do jasnih pojmov, s tem pa pomaga zdravemu pogledu na pravna vprašanja, nam in zanamcem, tukaj in doma. V tem obstoji nauk knjige.

Bila je prav kričeča potreba po te vrste knjigi, čeprav se ne moremo strinjati z vsem kar navaja. Na primer namesto Mihajlovičevega primera bi lahko dosti z večjim pridom uporabil kočevski proces, ki po mnemu komunističnih pravnikov predstavlja „svetal zgled aplikacije novega, revolucionarnega prava na osvobojenem ozemlju“. Vzel bi ga lahko tudi za primerjavo z nuremberskim procesom proti vojnim zločincem, kot pravni antecedens, balkanski seveda, kjer se je ena najmanjših strank znebila svojih idejnih in političnih nasprotnikov prav s pomočjo prava, čeprav je poleg 14 obsojencev isto noč dala pobiti stotine brez vsakega pravnega postopka.

Zdi se kot da bi obstojal nekak nenapisan, skriven dogovor med našim, katoliškim taborom in komunisti, ali pa je to pripisati samo naši zanihkernosti, da se je s pravnega stališča tako malo obdelal kočevski proces. Dr. Stante – partijski tožilec (ne državni, ker je šlo za obračun med stranko in protikomunističnim gibanjem) – in dr. Rus sta v emigracijski literaturi komaj omenjena, prvi v zvezi z litrom slivovke, s katero je slavlil rojstvo novega prava in miril vest, drugi še toliko ne: zamenjavali smo ga namerno (?) s telovadnim učiteljem in osebnim prijateljem Tita.

In vendar spada prav ta sodni primer v knjigo, ki jo obravnavamo, tako kot klasičen primer „sodnega interregnuma“, kot rojstvo in aplikacija novega prava, prelom s starim pravom, proces, ki mu ga je dala KP mednarodno razsežnost, s tem pa tudi nakazala občo usmerjenost tega prava. Gotovo bi bila prav ta knjiga najbolj pripravna za obravnavo kočevskega procesa.

Kar se tiče zasedanja AVNOJa, se nam spet porodi dvom o revolucionarni vrednosti ustavnih zakonov Jugoslavije, posebno še, ker ne eksistira noben zapisnik zasedanja, torej ga vsak lahko tolmači zase kakor hoče, služi „pro domo“, nima pa sankcije kredibilnosti ne obligatornosti. Pred smrtjo je Moša Pijade, ki je veljal za pravnega izvedenca in zapisnikarja AVNOJa, izročil par listov, ki se nanašajo na zaplembo imetja rodbine Karadžordžević in to je tudi bilo vse, kar je ostalo od zasedanja, od ustavnega rojstva nove Jugoslavije.

O legitimnosti in reprezentančnosti prisotnih, je skoraj bolje, da ne govorimo, ustavimo pa se le pri tejle ustavni malenkosti AVNOJa; predstavnikov SR Makedonije na zasedanju niti ni bilo, ne jugoslovanskega dela, še manj pa Pirinske Makedonije, kar zadeva že tudi mednarodno pravo, ker so ti živeli v Makedoniji.

Kako čudna ustavodanja skupščina, na kateri niti ni treba biti prisoten, pa ti že dajo republiko, za nameček obljubijo enakopravnost z drugimi republikami, ki sploh ne obstojajo, ti obljubijo jezikovno enakopravnost, katera še po 42 letih ni izvedena in se jugoslovanski narodi morajo naravnost boriti za tisto, kar so v buržuazni Jugoslaviji že imeli.

Reprezentančnost in s tem njihovo legitimnost AVNOJa bi lahko primerjali Vseukrajinski Radi, kamor so delegati galicijskih Ukrajin-

cev bili poslani z mandati kot: pošilja se zaradi premene obutve, obleke, v bolnišnico, na oddih, in jo lahko po tem tudi sodimo.

Knjigo Maksa Šnuderla: „Zgodovina ljudske oblasti“ bi lahko imenovali z drugimi besedami tudi apologijo zločina; prvič v zgodovini našega naroda dobimo sodnike in izvrševalce obsodb v eni osebi in to sedaj prikazujejo kot revolucionarno pravo.

Prvenstvena prednost knjige obstoji v tem, da so naši medvojni problemi, kar se tiče prava, obravnavani na mednarodni ravni, da po študiju knjige tudi srednje nadarjeni bralec vidi, da ni primere med enim in drugim kazusom, da svet izve za ilegalnost in alegitimnost tedanjega obračunavanja, ki nima s pravom nič opraviti, in spozna tudi pot, po kateri je režim do oblasti prišel.

Uporabnost knjige je pogojena radi jezika; s prevodom v slovenščino bi slovenski pravnik lahko prišel do pluralističnega gledanja na naš problem, do novih definicij, do novega izrazja, novega nakazovanja in novih rešitev nastajajočih problemov, s katerimi se sooča pravnik v administraciji pravice.

Tretja pragmatška vrednost knjige pa bi obstajala, če bi kdaj prišlo doma do kodifikacije zakonov, kar je skoraj nemogoče pri njih številnosti in zapletenosti (7,5 milijonov zakonov, odlokov, naredb, uredb itd.), kjer bi bila prilika za uveljavitev, ker bi morali začeti vse iznova, ker bi morali pomesti vso navlako, ki je družba nikdar ni uporabljala in ki služi za ohranitev oblasti.

MOST, štev. 67/68.

Most je revija, ki izhaja v Trstu in ki obravnava splošne slovensko-italijanske kulturne probleme. Glavni urednik revije je Aleš Lokar, v odboru pa so še Gino Brazzoduro in Vladimir Vremec. Navadno je revija dvojezična (italijansko-slovensko), toda to pot je najbrž zaradi članka Toussaint-Iločevar tudi v angleščini. Ime revije nam razloži že tudi njen namem: biti most med različnimi narodnostmi Trsta, predvsem slovenske in italijanske, kar revija dela že dvajset let, posredovanje vrednot, boljše poznanje preteklosti, predvsem tržaške, in njenih kulturnih delavcev, čeprav so sodelavci iz celega sveta in ki na svoboden način obdelujejo s pluralističnim pogledom na svet in njegovo dogajanje idejne tokove v filozofiji, gospodarstvu, literaturi, nacionalnih, socialnih, zgodovinskih, političnih vprašanjih. Prozni prispevki so iz vseh treh Slovenij, medtem ko je poezija zastopana skoraj izključno s Primorske.

Vidna je, ne samo v tej številki, v članku Gina Brazzodura: „Samozavest za neko mesto“, namreč samozavest mesta Trsta kot stičišča dveh kultur, h čemur je bistveno pripomogel slovenski element, težnja razširiti vključevanje Trsta v širše, srednjeevropsko kulturno okolje. V reviji se poudarja avtonomna kultura Trsta, katera je s priključitvijo k Italiji po prvi svetovni vojni bila prisiljena zateči se v ilegalo, medtem ko se je po drugi svetovni vojni ta avtonomnost pokazala kot težnja k avtarhiji.

V članku „Kultura in narodna zavest“ isti avtor negativno oceni italijanski poseg v kulturo mesta, katero so hoteli Italijani prikazati kot zakonito naslednico republike sv. Marka, zaničujoč vse, kar so Slovenci k njeni kulturi doprinesli, čeprav sta obe narodni skupini ostali nepomirljivo ločeni.

Pri obdelavi novejšje zgodovine pisatelj omenja, govoreč o nacionalizmi, raznarodovanju, gospodarskem zatiranju in politični diskriminaciji, tudi vzroke, ki po njegovem veljajo še danes: nesprejemanje in neznanje odpirati se vrednotam, ki so različne od naših, odklanjanje dialoga in strah soočenja z drugimi.

Svojevrsten in nov v načinu obravnavanja je članek Alenke Goljevšček v „Mitu v slovenski narodni pesmi“, kjer nekatere motive naše ljudske pesmi poišče in odkrije še v zakladu človeštva izpred dobe preseljevanja narodov.

„Najvišji duhovnik Kajfa“, tragedija Ivana Mraka, prikaže italijanski publiki ne samo moderno psihološko tragedijo izpod peresa znane slovenskega dramaturga, ki se je eden prvih zavzel za slovenščino pri zadevi skupnih vzgojevalnih jeder, ampak je tudi prikaz pisateljevega vživetja v moralno-etični motiv, ki ga odlično obdela (samo v italijanščini).

Prof. Toussaint-Hočevar z New Orleanske univerze v članku: „Jezikovne manjšine v Jugoslaviji in zamejstvu z gospodarskega vidika: obdobje med vojnami“, obdela pristop k orisu jezikovnega vprašanja manjšin, kar je prvič raziskano v naši literaturi. Škoda le, da so tabele, iz katerih črpa vire, tako zastarele, kljub temu, da so podatki najnovejši, in da ni več prostora posvetil slovenskim manjšinam na Primorskem in Koroškem.

Pod naslovom „Evropski socializem in jugoslovanski komunizem“ Taras Kermauner pravzaprav ne obdela te teme, kar bi kdo pričakoval od naslova; bolj je to podajanje duhovnih tokov v literaturi, povezanih s sočasnim dogajanjem, neke vrste kritična glosa, iz katere sije razočaranje, pomešano z ironijo ob dogodkih iz preteklosti in sedanosti.

Aleš Lokar je to pot na svojski način skušal razložiti, zakaj ni košarkarska ekipa „Jadran“ prišla v ligo 'B', kjer je šport samo pretveza za odkrivanje novih možnosti športa kot propagandnega sredstva.

PRIMORSKA SREČANJA

Revija za družboslovje, gospodarstvo in kulturo.

Revijo izdaja „Društvo sociologov in politologov severnoprimeških občin“ s sofinanciranjem „Kulturne skupnosti Slovenije“.

Oktobrska številka prinaša nekatere zanimivosti in novosti, preko katerih bo težko iti, ne da si jih ogledamo. Tak je članek dr. Marke Kerševana (Religija kot predmet znanstvenega raziskovanja), ki je izredni prof. na ljubljanski filozofski fakulteti za sociologijo in eden izmed pionirjev religiozološke vede v Sloveniji in kot znanstveni sociolog znan po svojih delih tudi v Jugoslaviji in po svetu.

Članek je napisan v obliki intervjuja, kjer stavlja glavni urednik PS vprašanja dr. Kerševanu, na katere ta pismeno odgovarja. Ker je to nova veda, ki se je uveljavila šele pred nedavnim, tako na katoliški kot marksistični strani in je vzdignila precej prahu pred letom v Sarajevu v zvezi z zadevo dr. Esada Cimiča v polemiki s Arifom Tanasijevićem, si jo velja ogledati.

Po Kerševanu obstoje tri teoretske usmeritve v sociologiji religije: prvo, antropološko, predstavlja Esad Cimič, prof. na beograjski univerzi, za drugo daje primer zagrebškega prof. Srdjana Vrcana s knjigo: „Razpeto krščanstvo in drugi eseji“, medtem ko zase pravi, da religijo raziskuje kot družbeni in zgodovinski pojav, kjer proučuje implikacije religije v človeški družbi, seveda z marksističnega, areligioznega stališča.

Sociološko raziskovanje religije se je začelo z anketo med goriškimi srednješolci pred petnajstimi leti in od takrat naprej ga spremlja vsakoletna raziskava slovenskega javnega mnenja, katere sad je knjiga „Vera in nevera v Sloveniji“, ki jo je spisal avtor z Zdenkom Roterjem in ki jo je izdala založba „Obzorje“ v Mariboru, kjer sta statistike za krste, poroke, pogrebe, navzočnost pri nedeljski maši jemala iz cerkvenih virov.

Velikim ekonomskim spremembam v slovenski družbi pripisuje največ vplivov zaradi povečane urbanizacije, industrijalizacije, notranje migracije in socialnih sprememb, ki so vplivali na religioznost slovenske družbe.

Članku jemlje resnost naivna trditev, prikrita seveda, da se verujoči in neverujoči v bistvu v ničemer ne razlikujejo, ker da so vrednote in ravnanje obeh iste, pripozna pa, da podatki, s katerimi razpolaga, niso bili analizirani in da dejanskemu stanju ne odgovarjajo, ker se nanašajo na pričevanja duhovnikov in literarne prikaze, ki da so dvomljive vrednosti.

Sprejemljiva bi bila zamisel, da socializem ne temelji na marksizmu in ateističnem humanizmu, če bi to komunisti prej v praksi dokazali, in da socialistična družba nima za cilj ateizacijo, ampak le preprečiti izkoriščanje človeka, če pa ta ima vero ali ne, da je ne zanima.

Zanimiv je članek Iztoka Ostana in Evgena Uršiča o „Stopnji tehnološke razvitosti kot dejavniku (ne)samoupravnih odnosov“, kjer prikažeta nastajajoče probleme v delavnih skupnostih in težave pri ustvaritvi samoupravljaljskih odnosov, ki se po tridesetih letih niso razvili, da bi odgovarjali samoupravljaljskemu sistemu. Posebej se dotakneta hierarhične organizacije dela, kjer pa obdelata komaj del teme, vendar že s tem nakažeta šepanje samoupravljanja in pokažeta na napake in zlorabe pri delavskih svetih. Članek je odkritosrčen, prežet s kritiko, obenem pa skuša biti objektiven in konstruktiven pri reševanju zamočanega samoupravljanja.

Na nov pojav v slovenskem narodnem življenju nas opozori Naško Križnar s člankom „Kmečkost v sodobni kulturi“, kjer podaja novo definicijo naši regionalni etnologiji, kot o vedi o načinu življenja in ljudski kulturi Slovenije. Industrijalizacija ni prinesla samo dobrin stvari, ampak nakaže, kako je zaposlovanje kmetov, ki so bili prej podla-

ga naroda, ustvarilo po vojni znova ekonomski in industrijski razcvet, čeprav so številčno nazadovali, in kako so tradicionalne navade kot pustovanje, fantovanje, navade ob rojstvu, ženitovanju, smrti propadle, čeprav ne vse.

Obdelan je tudi tržaški pesnik Humberto Saba, katerega stoletnico rojstva je Trst praznoval lani. Malo poznani pesnik Saba je mestu zapisal sledeči verz: *E tu concili l'italo e lo slavo*. Prav tako malo poznana je Marica Nadlišek, katere delo obdela Mira Stegu v „Analizi pripovednega načina Marice Nadlišek“, ki je v svojih delih skušala prikazati „une tranches de la vie“ s črnobelim označevanjem njenih junakinj iz malomeščanske družbe.

Moderno oblikovano in motivirano liriko v reviji zastopajo Vesna Vogrič, Liliya Peravan, Stojan Rižek, Jožek Štucin, medtem ko je David Terčan uporabil avtomatsko tehniko pisanja.

Stanko Lenardič je prispeval daljšo črtico „Ministrant“, ki spada v naš čas, kjer motto Ivana Preglja ni na mestu.

Reviji je dodan obširen pregled knjig, ki so izšle na Primorskem, in je opremljena s fotografijami Janeza Kališnika modernih kiparskih umetnin iz Portoroža.

VINKO RODE

BORGES

(Dos ecos y un lamento)

I.

Sus "Inquisiciones" me dejaron pasmado
de ignorar lo que siento
y pienso.
Todo es juego
de sueño
y vigilia disfrazados.
Todo se precipita
—no sin elegancia—
en el torbellino insaciable
del tiempo que se reitera,
incansable y nostálgico,

hasta quedar desenmascarado
en su eternidad.
La imaginación
creadora de mundos
soslaya realidades
hasta convertirlas en ficción
y sueño.
Lo que es objeto de la fe
es más real
que las cosas directas
del ver y tocar.
El pasado domina
el presente;
lo oculto nutre
las formas efímeras
que decimos consistentes.

Todo está en todo,
como querían Anaxágoras
y Leibniz;
todo el tiempo en un instante
y toda la infinita extensión
de los espacios siderales
en una simple idea.
Todo es todo en el enigma
del espejo;
nada es cierto en los laberintos
del asombro.
Queda el pasmo
de poder pensarlo
y entrar
en el divino juego
del demiurgo.

II.

"La Cifra" voy descifrando
con la morosidad
de un hermeneuta bíblico,
penetro en su universo

alucinado
y concertante.
Admiro su valiente
universalidad,
su sutil teología.
Arquetipo de un mundo
tendido entre el insomnio soñado
y el desvelo,
es una suma del asombro:
ojo del alma
que omite sombras.

Extraño, sin embargo, una presencia.
Descendiente del Escita
—quien también cultivó un universo—
no puedo menos que advertir
mi inexistencia.
Están el Shinto, el árabe,
el teutón y el lacio,
Chuang tsu con Coleridge,
Islandia y el Eire,
el Buda, el Lao, el hebreo
y el nórdico,
Yi king, Manhattan
y hasta el Magyar tártaro.
Mas no asoma mi raza!
En lo íntimo me apena.

Slovenska kulturna akcija je v XXX. sezoni nudila slovenski skupnosti v Buenos Airesu naslednje kulturne večere:

9. marca 1983: I. kulturni večer. Prof. Alojzij Geržinič je predstavil svojo knjigo **BOJ ZA SLOVENSKO ŠOLSTVO NA PRIMORSKEM ZA DELOVANJA DR. SREČKA BARAGA PRI ZVU**. Dr. Vinko Brumen je podal **PODOBO DR. BARAGE KOT ČLOVEKA IN ŠOLNIKA**. Filozofski odsek.
23. aprila 1983: II. kulturni večer. Predstava slovenskega barvnega filma **SLEDOVI**, delo Toneta Zrnca CM. Uvodno besedo je podal dr. Tine Debeljak. Gledališki in glasbeni odsek.
7. maja 1983: III. kulturni večer: Predavanje dr. Vinka Brumna: **OD SPOZNATNOSTI DO DOKAZANOSTI BOŽJEGA BIVANJA**. Filozofski odsek.
30. junija 1983: IV. kulturni večer. Predavanje Franceta Papeža **OB STOLETNICI ROJSTVA PISATELJA IVANA PREGLJA**. Literarni odsek s sodelovanjem gledališkega odseka.
23. julija 1983: V. kulturni večer. Predavanje dr. Tineta Debeljaka: **KAROL WOJTYŁA – PAPEŽ JANEZ PAVEL II: PESNIK IN DRAMATIK**. Literarni odsek.
30. julija 1983: VI. kulturni večer. **POČASTITEV UMETNIKA IVANA MEŠTROVIČA**. Lik svojega očeta je predstavila pisateljica Marica Meštrovič. Likovni odsek.
20. avgusta 1983: VII. kulturni večer. **SLIKARSKA RAZSTAVA Ivana Bukovca**. Razstava je bila odprta do 28. avgusta. Likovni odsek.
17. septembra 1983: VIII. kulturni večer. Predavanje mons. dr. Mirka Gogala **O NOVEM CERKVENEM ZAKONIKU**. Teološki odsek.
24. septembra 1983: IX. kulturni večer. Predavanje dr. Alojzija Ku-kovice: **DANAŠNJI POGLED NA ČUDEŽE IN PRIKAZOVANJA**. Teološki odsek.
2. oktobra 1983: X. kulturni večer. **SOLISTIČNI KONCERT mezzosopranistke Bernarde Fink s klavirsko spremljavo Haydée Trinko**. Glasbeni odsek.
8. oktobra 1983: XI. kulturni večer. **RAZSTAVA AKAD. KIPARJA FRANCETA AHČINA**. Ob odprtju razstave je bil predstavljen avdiovizual z izjavami strokovnih kritikov in reprodukcijami najznačilnejših del kiparja Ahčina. Razstava je bila odprta do 3. decembra.